

Rosenius' baggrund og livsforløb

Artiklen er udarbejdet af Flemming Kofod-Svendsen, kofodsvendsen@gmail.com

Norrland og Norrlands kirkehistorie som baggrund for forståelse af Rosenius

Definition af begrebet Norrland

Sverige er cirka 10 gange større end Danmark. Det betyder et land med store afstande, for eksempel er der cirka 1800 km fra Malmø i Sydsverige til Kiruna i Norrland og knapt 1250 km fra Stockholm til Kiruna. Norrland er den nordligste af Sveriges tre landsdele. Især det nordligste Norrland har været de store afstandes og de ubanede vejes land. De to sydligere landsdele er Svealand og Götaland. Betegnelsen Norrland kendes tilbage til 1435, da det omfattede landskaberne Hälsingland, Medelpad, Ångermanland og Västerbotten (inklusive det nuværende Norrbotten og dele af Nordfinland). Siden medregnedes tillige Gästrikland og efter 1645 de tidligere norske områder Härjedalen og Jämtland; dertil landskabet Lappland. Norrland omfatter næsten 60% af Sveriges areal, men kun 10 % af befolkningen (cirka 1,2 millioner indbyggere).

Historisk er Norrland med de tidligere norske provinser Jämtland og Härjedalen kun en enhed i kraft af, at området blev administreret som det middelalderlige Uppsala ærkebispedømme, hvorfra Härnösand stift blev udskilt i 1647. Härnösand stift kom til at omfatte en stor del af Norrland inklusive landskabet Lappland og udgjorde, indtil det blev delt i to stifter i 1904, mere end halvdelen af hele Sverige. Hälsingland med Gästrikland og måske dele af Österbotten var fra kristendommens indførelse i 1000-tallet tæt knyttet til den kulturelle udvikling i de sydligere liggende dele af Sverige, mens Lappmarken var samernes land, der først blev kristnet i 1700-tallet.¹ I 1904 blev Härnösand stift delt, idet den nordlige del bestående af Nordbottens län, der inkluderer landskabet Lappland, og Västerbottens län blev udskilt til Luleå stift, der dækker cirka en tredjedel af hele Sveriges areal, og i stiftet bor cirka 500.000 mennesker.

I dag anvendes Norrlands-begrebet for eksempel til statistik, organisationers regionsinddeling og i vejrudsigter, og det omfatter normalt de fem Norrlands-län: Norrbottens län, Västerbottens län, Västernorrlands län, Jämtlands län og Gävleborgs län. Der findes også et snævrere begreb: Norra Norrland der omfatter de geografiske områder Ångermanland, Västerbotten, Norrbotten og Lappland.

Norra Norrland og især det nordligste af det er et meget anderledes landområde end for eksempel Skåne. Norra Norrland er præget af kontraster. Det er et landområde med meget store afstande. Rejser man sydfra og når frem til Östersund i Jämtland vest for Ångermanland, som ligger langt nord for Stockholm, befinder man sig midt i Sverige. Når man har passeret polarcirklen/den nordlige polarkreds, der løber nord for Haparanda, men cirka 70 km syd for Gällivare og endnu sydligere for Kiruna, ligger der nord for den et landområde, der er cirka fem gange større end Skåne, og som kort sagt omfatter Lappland, Norrbotten og dele af Västerbotten.² Klimaet i især den

¹ Redaktionen, *Den Store Danske*, 24. august 1917.

² Når det gælder geografiske detaljer henvises til Greta Hörstadius et al., *Norra Norrland – Ångermanland, Västerbotten, Norrbotten och Lappland* (Stockholm: Svenska Turistföreningens Förlag, 1949).

nordlige del af Norra Norrland giver helt andre livsvilkår end i Sydsverige. En ejendommelighed for de nordlige områder er det markante skifte mellem mørke og lys, varme og kulde. Det er midnatssolens og den arktiske nats land. Lige så betagende som den periode er, hvor solen lyser i døgndrift, lige så råkold og dystert er den mørke årstid. Efterår og forår danner blot en overgang mellem de to egentlige årstider sommer og vinter. Sneen kommer ofte i oktober og ligger så helt frem til maj, og frosten varer ofte længere. I den nordlige by Karesuando på grænsen til Finland tør jorden aldrig fuldstændig op. Provst, teol.dr.h.c. Carl Jonas Erik Hasselberg (1856-1938), der også havde gjort en banebrydende indsats for turismen i Norrland, udtrykte det med ordene: "En flik av den sibiriska tundran skjuter alltså in här i Sverige."³

Norrland har ikke alene ved sin natur adskilt sig fra de sydligere landskaber i Sverige, men også ved sin etnografi. Fra ældgammel tid har der boet lapper i Lappland. De har især ernæret sig af deres rensdyr. De har så udbredt sig mod syd. I midten af 1500-tallet nåede de ned til Jämtland, og omkring 100 år senere nåede de Härjedalen. Dog blev de trængt tilbage fra kystområderne. I flere omgange er finner indvandret til Norrbottens län. Årsagen har blandt andet været, at deres landområde er blevet hærget af russere. I flere tilfælde er den finske befolkning smeltet sammen med den svenske befolkning.⁴ Biskop Olof Bergqvist, der har virket først som sognepræst og så som biskop i alt 46 år i Norra Norrland, har i sine erindringer⁵ tegnet et informativt billede af geografien, folkelivet og kirkelivet i det nordlige Norrland. Som redaktør af *Ljuset i norr* har Bure Holmbäck⁶ skabt en lærerig bog, hvor han udover sproget især har beskrevet uddannelsessituationen og erhvervsudviklingen i det nordlige Norrland.

Norrlands kirkeliv

Reformationen slog lige så tidligt igennem i Norrland som i det øvrige Sverige.⁷ Flere personer fra Norrland spillede også en vigtig rolle igennem den lange proces, som reformationens gennemførelse var; for eksempel valgte man til mødeleder af Uppsala-mødet i 1593 professor og domprovst i Uppsala Nicolaus Olai Bothniensis, der var fra Norrbotten (omkr. 1550-1600).⁸ At den lutherske ortodoksi ligeledes tidligt vandt indpas i Norrland fremgår af de repræsentanter fra Norrland, som deltog i Uppsala mødet i 1593.⁹ Man møder også tidligt den lutherske ortodoksis temmelig legalistiske kirketugt for eksempel med hensyn til deltagelse i kirkens gudstjenester.¹⁰

I 1616 foretog ærkebiskop Petrus Kenicinus (1555-1636), der var født i Umeå, en visitationsrejse gennem Norrland helt til Torneå. Sammen med provsterne tog han initiativ til at organisere den særlige norrlandske kirkelovgivning *Kyrkio-Lagh, samptyckt och stadgatt aff presterskapet i Väster-Norrlanden* (i Norrländska kyrkostadgar från 1500- och 1600-talen).¹¹ Den kirkelovgivning

3 Carl J.E. Hasselberg, *Under Polstjärnan. Tornedalen och dess kyrkliga historia* (Uppsala: J.A. Lindblad, 1935), 62.

4 Carl J.E. Hasselberg, *Norrländskt fromhetslif* på sjuttonhundra-talet (Örnsköldsvik: Ågren, 1919), 39-41.

5 Olof Bergqvist, *Bland Svenskar finnar och lappar* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, 1939).

6 Bure Holmbäck (red.), *Ljuset i norr* (Stockholm: Carlsson, 1998).

7 E. Linderholm, "Om norrländska kyrkostadgar från 1500- och 1600-talen" i: *Kyrkohistorisk årsskrift* 1911, 12-13

8 Hasselberg, *Norrländskt fromhetslif*, 41.

9 Hjalmar Holmquist, "Reformationstidevarvet 1572-1611" i *Svenska Kyrkans Historia*" bind III: del 2 (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, 1933), 154.

10 Linderholm, "Om norrländska kyrkostadgar från 1500- och 1600-talen", 12-15.

11 Som titlen er på kirkeloven udgivet af Linderholm, "Om norrländska kyrkostadgar från 1500- och 1600-talen".

Linderholm mener, at kirkelovene er fra 1500- og 1600-tallet; i Sven Hansson, *Byabön och bönbyar i Gamla Ume Socken* (Umeå, Sävar, Vännäs och Vendelns socknar), (Umeå: Forskningsarkivet, 1996) er titlen gengivet *Kyrkio Lagh*

var dels kendetegnet af kirketugt med bøder for manglende kirkegang og dels af en sjælesørgerisk virksomhed, der blev kaldt *byaböner*. Det var andagter/gudstjenester, der blev ledet af lægfolk på de mere fjerntliggende steder, hvor der var for langt at rejse til søndagens gudstjeneste i sognekirken.¹² Hvis man havde 80 eller 100 kilometer eller måske længere til sin sognekirke, var det meget sjældent praktisk muligt at besøge sin sognekirke mere end nogle få gange om året, typisk i forbindelse med de store højtider. Men kunne folk ikke komme til kirken, måtte kirken komme til folket. Det var tankegangen bag etableringen af begrebet *byaböner*.

I *Kyrkio-Lagh, samptyckt och stadgatt aff presterskapet i Väster-Norrlanden* var der i forlængelse af paragraffen om "helgedags öffningar" for de som af tvingende grunde ikke kunne deltage i søndagens gudstjeneste foreskrevet følgende: "och uthi de byar som någon finnes som läsa kan i Book, tå skola andra till honom sökia och han förplichtat wara läsa för them".¹³ Ligesom der var kirketugtsstraf, hvis man uden gyldig grund udeblev fra sin sognegudstjeneste, ramte kirketugten i form af bøder også dem, der forsømte byabönen i sin hjemlandsby.¹⁴ Det var et biskoppeligt initiativ, der blev implementeret af præster ofte i samråd med deres provster, som skabte det kirkelige lægmandsinitiativ, som *byabönerne* var. De gjorde det for at fremme det åndelige liv i et kæmpeområde, der var ufremkommeligt. I andre stifter eller i den kirkelige lovgivning iøvrigt findes ikke et tilsvarende initiativ.¹⁵

Den ældst kendte notits, vi har om igangsætning af en byabön, stammer fra Umeå menighed.¹⁶ Ifølge en optegnelse af sognepræst, provst Olaus Petri Niurenious dateret 20. august 1621 havde han indgået en aftale med indbyggerne på Holmön om byabön, fordi beboerne på Holmön for "Långwägh's skuld" sjældent indfandt sig i deres sognekirke. Aftalens indhold var, at de nu skulle samles til byaböner alle søn- og helligdage, eller som det udtrykkes i aftalen "med sit huusfålk skulle alla Zabaths dagar och andra hälgdagar gå til samman uthi een gård som de åsämja kunde, och där låta upläsa dagsens epistel och evangelium sampt med bönerne, och där brede wid siunga några psalmer...".¹⁷ Det bør bemærkes, at oplæseren, hvis han blev forulempet, havde samme retsbeskyttelse som den ordinære sognepræst. Forhåneren eller bespotteren skulle i begge tilfælde til kirken betale tre daler, som dengang var et stort beløb. Oplæseren blev i begyndelsen kaldt "läsmannen" og senere "bönprästen" og nogle gange "byaprästen".¹⁸

Härnösands stifts første biskop Petrus Steuchius (1605-1683) var flittig i sit stift og lærte sig både finsk og samisk for selv at komme i kontakt med befolkningen i sit stift. Han var også med til at

brukatt aff gamle Präpositis (prostar), som Hansson mener er fra 1610-tallet. Sven Hansson har i en forskningsrapport publiceret sine undersøgelser af byabönerne i et bestemt område. Hansson har blandt andet interviewet en række ældre mennesker, som hele livet har deltaget i byaböner.

12 Holmquist, "Svenska kyrkan under Gustav II Adolf 1611-1632" i *Svenska Kyrkans Historia*, bind 4: del 1, 61-64, 268-270; Montgomery, "Enhetskyrkans tid" i *Sveriges kyrkohistoria*, bind 4 (Trelleborg: Verbum, 2002), 94.

13 Sven Lodin, *Carl Olof Rosenius i unga år* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1933), 78; M.J. Ahnqvist, *Anders Larsson i Norrlängräsk*. Väckelserörelserna i Västerbotten intill år 1876 (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1942), 13-14; John Holmgren, *Norrlandsläseriet. Studier till dess förhistoria och historia fram till år 1830* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1948), 5-7; Hansson, *Byabön och bönbyar*, 10; jf. Carl Edquist, *Läseriet i Skelleftebygden under 1800-talet* (Stockholm: Sv. Kyrkans Diakonistyrelse, 1917), 9-11.

14 Holmgren, *Norrlandsläseriet*, 6; Hansson, *Byabön och bönbyar*, 10.

15 Holmgren, *Norrlandsläseriet*, 7.

16 Umeå sockns kiörkiobook 1619-1695, s. 4f. citeret fra Holmgren, *Norrlandsläseriet*, 7 note 5.

17 Hansson, *Byabön och bönbyar*, 10.

18 Holmgren, *Norrlandsläseriet*, 11-12; Hansson, *Byabön och bönbyar*, 14.

oprette gymnasiet i Härnösand i 1650 med en forberedelsesskole til gymnasiet.¹⁹ I forbindelse med biskoppens visitation i 1655 til Råneå pastorat fastsatte han ifølge visitationsprotokollen bestemmelser om, hvor ofte man skulle gå til gudstjeneste i sin sognekirke. Afstanden til kirken bestemte, hvor hyppigt man var forpligtet til at gå til gudstjeneste, ligesom protokollen fastslog, hvad der kunne være gyldig grund til at udeblive. Hvad der skulle blive af langt større betydning for det norrlandske fromhedsliv end de eksplicit formulerede bestemmelser om kirkegangsforpligtelse, var fortsættelsen af biskoppens påbud ifølge visitationsprotokollen: "Thes utom bör alljtid Bya Läsning hållas af the hemmawarande samma tyd på daghen som Gudstjensten hålles uid Kyrkian".²⁰ Dette var begyndelsen til, at byabönen blev ændret til byaläsning, og samtidig fik byaläsningen en kirkelig sanktion og legitimitet. Dermed blev den også stillet under tilsyn af sognepræst og domkapitel. Det blev sognepræstens forpligtelse efter råd og anvisning fra domkapitlet at anskaffe og være behjælpelig med, at de enkelte menigheder havde relevante postiller eller andre udlægninger af søndagsteksterne til læsningen på byaläsningen.²¹ Det tidligst kendte eksempel på en byabön, hvor der blev læst en prædiken fra en postil, så det blev en byaläsning, er fra 1674 i Alvik i Luleå pastorat.²²

Da mange beboere i det udstrakte Norrland var bønder, var læseren ofte en bonde, og byabönen/byaläsningen blev hyppigt afholdt i oplæserens stuehus. Bönpræsterne var alle Lutherlæsere. Derfor blev Luthers *Kyrko-Postilla*, der udkom på svensk i 1753, hyppigt brugt ved byaläsningen. Men i pietismens tid sørgede en pietistisk præst ofte for, at der blev brugt en pietistisk postil. Byabönen/byaläsningen blev i praksis i højere grad en familiegudstjeneste end kirkens gudstjeneste. Det var enklere at tage også meget små børn med til en gudstjeneste i et privat hjem. For de større børn kunne man ret let i et privat hjem indrette en børnebyabön med katekismusundervisning, mens den lange prædiken fra Luthers *Kyrko-Postilla* blev læst højt for de voksne. Unge holdt af at mødes til en byabön/byaläsning, hvor de i et privat hjem fandt et naturligt fællesskab.

I løbet af 1700-tallet skete der en vis ændring af byabönen. Fra at have været en samling for de hjemmевærende om søndagen med salmesang, bøn og læsning af Guds ord og senere ledsaget med læsning fra en af sognepræsten godkendt postil samt nogen undervisning af børnene, overgik byabönen/byaläsningen til en fast gudstjeneste hver søndag for landsbyens og omegnens folk. Det hang dels sammen med, at byabönen fra begyndelsen havde haft præg af en udvidet andagt, men med inddragelsen af læsning af en prædiken kom den til mere at ligne en gudstjeneste i kirken, og dels med at landsbyens stilling som en sociologisk og også åndelig faktor i bondesamfundet blev styrket. Afhængig af de lokale afstande udviklede der sig også den tradition, at man gik til byabön/byaläsning hos hinanden. Der var også bönpræster, der holdt byabön/byaläsning mere end et sted. Ja nogle bönpræster blev særligt efterspurgt og holdt byabön/byaläsning flere forskellige steder. Nogle havde også evner og talent for at indrette en byabön/byaläsning, så den blev forståelig, ja måske endog spændende for børn. Men de havde en kaldsbevidsthed. De kom kun,

19 Otto Norberg, *Härnösands Kungl. Gymnasium* (Stockholm: P.A. Norstedt & Söners Förlag, 1896).

20 Hjalmar Holmquist, "Från reformationen till romantiken" i *Handbok i Svensk Kyrkohistoria*, bind 2 (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, 1940), 106; Hansson, *Byabön och bönbyar*, 10.

21 Hansson, *Byabön och bönbyar*, 10.

22 Holmgren, *Norrlandsläseriet*, 9-10.

hvis der fra en anden byabönforsamling blev sendt bud efter dem, enten skriftligt eller mundtligt. Den konkrete kaldelse kunne omfatte en eller flere søndage.

Mens sognepræst og domkapitel holdt nøje øje med, at der udelukkende blev læst af de rigtige postiller, sunget efter salmebogen, og at alterbogens tekster og bønner blev fulgt, så blandede gejstligheden sig ikke i, hvem der blev bönpræster. Det blev ordnet lokalt. Bönpræstens tjeneste tilhørte principielt ethvert døbt kristent menneske på det almindelige præstedømmes grund. Men et kald var nødvendigt, når nogen med fuldt ansvar skulle træde ind i bönpræstens opgaver i landsbyen. Ofte skete det ved, at den gamle bönpræst fik en medhjælper. Denne blev hjælpepræst og afløser, når behov opstod. Når tiden var inde, blev hjælpepræsten i forbindelse med en byabön/byaläsning udnævnt til den nye bönpræst. Men kaldet til bönpræst har været et tema med variationer. Et sted var traditionen, at når böngudstjenesten skulle begynde, trådte en af landsbyens bønder, altid den samme, frem og udtalte: "Du læser vel for os i dag Edvard!" Da var tiden inde til, at bonden og bönpræsten Edvard Nilsson skulle rejse sig og bekendtgøre den første salme. Derpå henvendte Edvard Nilsson sig til sin hustru, som var forsanger, med ordene: "Vil du nu begynde Karin". Bönpræsten var dermed kaldet, forsangeren var parat, og böngudstjenesten kunne begynde.

I kirken kaldte menigheden gennem biskoppen den, som skulle blive menighedens præst og sakramenteforvalter. Ved byabönen var det de forsamlede – byafolket – som opfordrede den, der skulle holde böngudstjeneste – byabön. Alle var enige om, at en bönpræst kunne gøre det, som man kunne gøre i en dagligstue eller i et stort køkken, men aldrig det, der skete ved alteret i en kirke udført af den ordinerede præst, det vil sige den fulde højmesseliturgi og især nadverindstiftelsen. I sit indhold har byabönen været kirkecentreret fra begyndelsen. Hvor ofte den lokale byabönforsamling har deltaget i kirkens gudstjeneste, har blandt andet været afhængig af, hvor lang og hvor ufremkommelig vejen har været til kirkens gudstjeneste. Hvis man for eksempel boede ved en vandrig elv, mens kirken lå på den anden side af elven, kunne det i praksis være uhyre vanskeligt at komme til gudstjeneste.²³

Byabönen/den senere byaläsning var etableret, sanktioneret ja påbudt af de kirkelige myndigheder. Det forklarer også, at de tidligt blev obligatoriske. Det tydeliggør også, hvorfor byabönen/byaläsningen ikke blev ramt af Konventikelplakatet, selv om de formelt var i strid med den. Tværtimod blev de ikke blot tolereret, men direkte forsvaret af Härnösands domkapitel ved utallige tilfælde. Det skete for eksempel, da komminister Anders Wikman i Övertorneå på 1700-tallet forsøgte at påvise deres uforenelighed med Konventikelplakatet. Da man andre steder i Sverige endnu i 1842 tog Konventikelplakatet i anvendelse, tog Härnösand domkapitel byabönerna varmt i forsvar, bevidste om at de var uundværlige for kirke og kristendom i Norrland.²⁴

Byabönen/byaläsningen har spillet en stor rolle i Norrland, hvor befolkningen på grund af de store afstande ikke på samme måde som i Sveriges sydlige dele har været under indflydelse af den kirkelige forkyndelse. Gennem byabönen/byaläsningen og den private husandagt blev kristendommen formidlet videre til næste generation. Byabönen/byaläsningen har også bidraget til at opdrage ansvarsbevidste og aktive lægmænd. De skabte også et religiøst fællesskab. Mange bönpræster kom til at stå som lokale åndelige ledere, der kunne yde hjælp og øve sjælesorg til den enkelte familie, når døden eller forskellig nød meldte sin ankomst.

23 Hansson, *Byabön och bönbyar*.

24 Holmgren, *Norrlandsläseriet*, 10-11.

I 1856 blev Evangeliska Fosterlands Stiftelsen (EFS) etableret.²⁵ Den satsede fra begyndelsen på at oprette foreninger både lokalt og regionalt som redskab for vækkelse og evangelisation i det svenske folk. I det nordlige Norrland var det naturligt at knytte til ved den folkelige "kirkefromhed", som levede i byabönens hus- og forsamlingsmiljø. Men formerne måtte fornyes efter tidens behov. Den lokale, patriarkale ledelse af byabönerne måtte erstattes af foreningsmodellen, hvor en bestyrelse valgt af medlemmerne skulle lede og tilrettelægge arbejdet. Mange byabön- forsamlinger blev en del af det fremvoksende EFS, og flere bönpræster blev lægprædikanter i EFS.²⁶

Pietismen i Norrland

Pietismen blev først etableret i Stockholm, og derfra bredte den sig både mod nord og syd. En nidkær talsmand for pietismen i Umeå blev sognepræst Nils Grubb (1681-1724) selv født i Umeå og udnævnt til byens sognepræst i 1711. Grubb begyndte sine studier i Uppsala og fortsatte ved tyske universiteter; blandt andet studerede han 2½ år i Halle, hvor han for hele livet modtog afgørende indtryk af Franckes pastorale virksomhed og den fromhed, som var drivkraften bag alle aktiviteter. Han var en tid akademiadjunkt i Greifswald og blev udnævnt til professor samme sted, men tiltrådte aldrig, da han omtrent samtidig blev udnævnt til sognepræst i Umeå. Meget tyder på, at kristendomslivet i Umeå og omegn var præget af en ydre vanemæssig kirkelig observans, som ortodoksiens legalistiske, traditionelle anskuelse kunne degenerere til. Grubb gik med engagement og religiøs nidkærhed ind i den opgave at forbedre kristendomskundskaben og føre sine sognebørn ind i en sand og levende kristendom. Ligesom sin lærefader i Halle lagde han stor vægt på undervisningen i katekismus, hvor han også fulgte Franckes pædagogiske principper og erstattede den gamle udenadslære med bibelfortælling og samtale om den kristne tro. Grubb samlede hver dag sine tjenestefolk til andagt og undervisning. Sådanne husandagter blev efterhånden indført i adskillige hjem i sognet og omegnen. Grubb var også optaget af at sprede pietistisk opbyggelseslitteratur. Da den pietistiske sangbog *Mose och Lamsens visor* udkom i 1717²⁷ og i 1720 i en udvidet udgave²⁸, fik den god spredning i Umeå-området. Grubb blev udsat for kritik både af Umeåborgere, der bebrejdede ham for at tale for meget om genfødslen og omvendelsen, og af myndighederne, der imidlertid ikke kunne fremføre vægtig kritik, eftersom Grubb var meget nøje med i hele sin virksomhed at følge kirkelovens forordninger. Grubb sad også en årrække i Rigsdagen, hvor han blandt andet arbejdede for bedre vilkår for lapperne sociale og religiøse situation, ligesom han engagerede sig stærkt i afholdssagen.²⁹

Den konservative pietisme bredte sig ad forskellige veje ud over Norrland. Der var dels inspirationen fra dens højborg i Umeå, og dels stod især byerne i handelsmæssig forbindelse med Stockholm, hvor den konservative pietisme stod stærkt. Endelig var der generalmajor Carl

25 Eskil Levander (red.), *Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen genom 75. Jubilæumsskrift I* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens Bokförlag, 1931).

26 Viktor Södergren, *Vägar vi gått och vägen fram* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1945), 92-96; Hansson, *Byabön och bönbyar*, 38-40.

27 Harry Lenhammar, "Individualismens och upplysningens tid" i *Sveriges kyrkohistoria 5* redigeret af Lennart Tegborg et al. (Trelleborg: Verbum, 2000), 29-30.

28 Hjalmar Holmquist, "Från Reformationen till romantiken" i *Handbok i Svensk Kyrkohistoria 2* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelsens Bokförlag, 1940), 148. Sangbogen kom i stadig nye oplag.

29 Hasselberg, *Norrländskt fromhetslif*, 73-74; Hilding Pleijel, "Karolinsk kyrkofromhet, pietism och herrnhutism 1680-1772" i *Svenska Kyrkans Historia*, bind 5 (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelsens Bokförlag, 1935), 203-206. 283-285; Ahnqvist, *Anders Larsson*, 14-24; Holmgren, *Norrlandsläseriet*, 20-22.

Pereswetoff-Morath, der under sit russiske fangenskab i Siberien efter det svenske nederlag ved Poltava i 1709 sammen med de andre svenske krigsfanger ved kontakt med Halle var blevet stærkt påvirket af Halle-pietismen, og som efter sin hjemkomst til Sverige fik en ledende stilling i Norrland inden for militæret. I denne indflydelsesrige stilling var han en energisk og indflydelsesrig repræsentant for den konservative pietisme.³⁰ Selv om ikke mange krigsfanger efter hjemkomsten kom til Norrland, fik de få officerer, der kom til Norrland, ledende stillinger og dermed store muligheder for at fremme pietismens sag.³¹

Undersøger man de andagsbøger, der blev læst af de norrlandske menigheders medlemmer, tyder det på, at den konservative pietisme i stor udstrækning har præget den kirkelige fromhed i Norrland.³² Også den radikale pietisme nåede Norrland.³³ Nogle formoder, at for Norr- og Västerbottens vedkommende er den trængt ind fra Finland.³⁴

Herrnhutismen i Norrland

Herrnhutismen fik tidligt indgang i Norrland. Allerede i februar 1735 foretog den herrnhutiske "broder" Andreas Grassman en rekognosceringsrejse gennem Lapland, hvor han skabte de første kontakter. I 1740 begav to andre diasporaarbejdere Elias Östergreen og Olof Björn sig til Torneå, hvor de holdt konventikler og havde kontakt med nogle få mennesker, der ønskede at høre deres herrnhutiske vidnesbyrd. Östergreen fortsatte i flere år sin virksomhed i det nordlige Norrland herunder Lapland, og i 1750 blev det nævnt i et brev til Herrnhut, at Torneå var et af de steder i Sverige, hvor der fandtes et herrnhutisk fællesskab.³⁵ Efter at Östergreen var rejst fra Lapland bevarede man i det nordlige Norrland kontakten med brødræforsamlingen i Stockholm, og gennem flere ledende officerer blev herrnhutismen udbredt i Norrland.³⁶ I 1770'erne havde herrnhutismen således vundet fodfæste adskillige steder i Västerbottens len, og fremgangen fortsatte forskellige steder i Norrland i de følgende år.³⁷

Læserne i Norrland

Carl Jonas Erik Hasselberg understregede i sin bog *Norrländskt fromhetslif på sjuttonhundratalet*, at læserne i Norrland eller læseriet i Norrland, som det også blev kaldt, havde haft meget stor betydning for både præster og menigheder, idet det allerede fra midten af 1700-tallet havde udgjort en kraftig og sund pietistisk modvægt mod den rationalisme, der sydfra var ved at trænge ind i Norrland.³⁸ Hvornår og hvordan opstod læseriet så i Norrland?

30 Holmgren, *Norrlandsläseriet*, 14-15, 306-307; Hilding Pleijel, *Der sehwedische Pietismus in seinen Beziehungen zu Deutschland* (Lund: C.W.K. Gleerup, 1935), 95-97.

31 Holmgren, *Norrlandsläseriet*, 12-15

32 Holmgren, *Norrlandsläseriet*, 308-338; Nils Rodén, "Herrnhutismen i Norrland" i *Kyrkohistorisk Årsskrift* 38, (1938), 164; Nils Rodén, *Det norrländska nyläseriets uppkomst* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1942), 10.

33 Holmgren, *Norrlandsläseriet*, 89, 96; Rodén, "Herrnhutismen i Norrland" i *Kyrkohistorisk Årsskrift* 38, 164-167.

34 Hasselberg, *Norrländskt fromhetslif*, 75-77; Rodén, *Det norrländska nyläseriets uppkomst*, 11.

35 Hasselberg, *Norrländskt fromhetslif*, 320; Rodén, "Herrnhutismen i Norrland" i *Kyrkohistorisk Årsskrift*, 167-168; Rodén, *Det norrländska nyläseriets uppkomst*, 13-14.

36 Rodén, "Herrnhutismen i Norrland" i *Kyrkohistorisk Årsskrift*, 169-170; Rodén, *Det norrländska nyläseriets uppkomst*, 15-45.

37 Rodén, "Herrnhutismen i Norrland" i *Kyrkohistorisk Årsskrift*, 183-203; Rodén, *Det norrländska nyläseriets uppkomst*, 46-85.

38 Hasselberg, *Norrländskt fromhetslif*, 43.

Ordet *læser* forekom inden for det religiøse sprog første gang i 1761 i Västergötland som betegnelse for tilhængere af hernnhutiske vækkelsesbevægelser. Efterhånden begyndte ordet også at blive anvendt i Norrland, og indholdet blev udvidet til at omfatte alle, som adskilte sig fra sine omgivelser ved flittigt at læse Bibelen og andre opbyggelsesbøger.³⁹

I Övre Norrland, især i kystlandet fra Umeå til Nedertorneå, var der i slutningen af 1700-tallet adskillige, som læste andagtsbøger af Nohrborg, Arndt og Pontoppidan. Fra 1770'erne var Bibelen blevet mere udbredt. Ved begyndelsen af 1800-tallet var den konservative pietistiske litteratur især spredt i Skellefteå, Umeå, Nedertorneå og Luleå.⁴⁰

Sammenligner man almuens bogsamlinger ud fra den "Översikt över den folkliga andaktslitteraturen i Övre Norrland enligt bouppteckningarna 1666-1820" og "Översikt över förekomsten av religiös litteratur i landskapet Västerbotten enligt bouppteckningarna 1666-1850", fremgår det, at andagtslitteraturen og anden opbyggelig litteratur havde en langt større udbredelse i landsbyområderne, hvor der var blevet afholdt byaböner eller byaläsninger, end i byer som Piteå og Luleå.⁴¹ Der er ikke noget, der tyder på, at man i landsbyerne har haft bedre økonomiske muligheder for at anskaffe sig andagtsbøger og anden kristelig litteratur end i byerne, hvor sognekirken lå. En stikprøveundersøgelse af booptegnelser i Vestsverige i årene 1800-1811 synes at vise, at denne landsdel var Övre Norrland langt underlegen i spørgsmålet om forekomsten af andagtslitteratur.⁴² Derfor tyder meget på, at deltagelse i byaböner eller byaläsninger i højere grad har gjort deltagerne til læsere end de mennesker, der primært har deltaget i et aktivt kirkeliv ud fra sognets kirke. Byabönernes betydning for læservækkelsen i Övre Norrland indskrænkede sig ikke udelukkende til, at den lokale lægmand fik et større forråd af andagtslitteratur og anden kristelig litteratur. Endnu vigtigere var det, at byabönerne lærte de enkle kvinder og mænd af folket at læse de indkøbte bøger og at reflektere over det, de læste. Den aktivitet, som byabönerne herved udløste, og de impulser til fortsat studium, som de gav, hang sammen med disse gudstjenesters art og den måde, som de blev gennemført på. Her fik almuens mennesker mulighed for at læse dagens prædiken højt fra en postil, ligesom de læste de bønner fra *Handboken*, som hørte til søndagens gudstjeneste, og endelig havde de ansvar for salmesangen. I hvert fald stimulerede dette oplæseren og den, der ledede gudstjenesten, til at reflektere mere over søndagens tekst og bønner, end hvis man havde siddet som passiv tilhører i kirken. Det beskedne møderum, hvor en af de lokale ledede gudstjenesten, medførte også, at hvis et ord blev udtalt utydeligt eller man ikke rigtigt havde forstået det, kunne man bede oplæseren gentage eller eventuelt forklare det, man ikke havde forstået. I praksis ville det ikke have været muligt ved højmassen i kirken.⁴³ I et sådant miljø er det ikke overraskende, at flere ønskede at fordybe sig mere i de kristne grundsandheder og dermed købte og læste postiller og anden kristelig litteratur. Denne læsning gjorde dem kyndige i bibelsk-luthersk kristendom, og deres evne til at læse blev forøget.⁴⁴ Denne belæsthed hos mange lægfolk var også baggrunden for, at de magtede at

39 Hasselberg, *Norrländskt fromhetslif*, 43-44; Anders Jarlert, *Läsarfolket – från gammalläseri till nyortodoxi* (Göteborg: Humanistiska fakulteten Göteborg Universitet, 1997), 61-62; Jarlert, "Romantikens och liberalismens tid" i *Sveriges kyrkohistoria* bind 6, 73.

40 Jarlert, "Romantikens och liberalismens tid" i *Sveriges kyrkohistoria* bind 6, 89.

41 Holmgren, *Norrlandsläseriet*, 308-338.

42 Gösta Nelson, *Den västsvenska kristendomstypen. Dess uppkomst och första utvecklingsskede* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, 1933), 24-85

43 Edquist, *Läseriet i Skelleftebygden*, 9-13.

44 Holmgren, *Norrlandsläseriet*, 28-35 og 149.

give gennemtænkte svar på forskellige dogmatiske spørgsmål. Det bør også noteres, at boede man i de afsidesliggende landsbyer, var der ikke mange fritidstilbud. Man havde for eksempel hverken radio, aviser eller tidsskrifter. Men takket være pietisterne og herrnhuterne var der et betydeligt tilbud af pietistiske og herrnhutiske postiller og diverse opbyggelige skrifter. Luthers *Kyrko-Postilla* var blevet oversat til svensk i 1753 og fik blandt læserne i Norrland en betydelig udbredelse. Eftersom udbredelsen af den kristelige litteratur var forskellig fra sted til sted, fik de enkelte læserområder ikke helt samme teologiske præg. Nogle blev udpræget pietistiske og læste for eksempel med forkærlighed Petterssons og Tollesens postiller. I de kredse fik kristendommen ofte et noget lovisk præg med skarp afvisning af visse verdslige fornøjelser som kortspil og dans. Andre områder blev markeret herrnhutiske, mens atter andre læste mere bredt og derved fik et mindre skarpskåret teologisk præg.⁴⁵

I de forskellige kilder omtales normalt to grupper: Gammellæserne og nylæserne. John Holmberg beskrev situationen på denne måde: Gammellæserne synes at have været en betegnelse for lidt forskellige åndelige grupperinger og bevægelser, som man, efter at nylæserne var trådt frem i 1805,⁴⁶ gav til de læsere, som havde eksisteret, før de nye læsere kom til.⁴⁷

Professor i kirkehistorie Gunnar Westin (1890-1967) argumenterede i sin disputats om George Scott for, at gammellæserne ikke var en særlig pietistisk retning, men det han kaldte den udbredte kirkefromhed i Norrland, altså de fromme sognebørn, det trofaste kirkefolk, som var ortodoks, loyal og punktlig i sin kirkelige observans. Var vejen meget lang og besværlig til den fjernliggende kirke, kom de kun der til de kirkelige højtider, men ellers trofast hver søndag til den lokale byabön eller byaläsning. Havde man en pietistisk sognepræst, blev der til byaläsning normalt læst af en pietistisk postil, og det prægede også valget af anden opbyggelig litteratur, så området fik en pietistisk farve, men man talte ikke nødvendigvis om omvendelsen i en Halle-pietistisk ånd. Westin understregede også, at det, at der i Norrland blev afholdt konventikler, sagde ikke i sig selv noget om en pietistisk indflydelse. Det var blot byaläsning i praksis. I et andet sogn var sognepræsten herrnhutisk præget og det smittede af på valget af postiller og eventuelt også anden opbyggelseslitteratur i de fjernliggende områder, hvor der blev afholdt byaläsning. Westins konklusion var altså, at gammellæserne var betegnelsen for den gamle kirkelighed.⁴⁸

Sognepræst i Kiruna Carl Edquist (1870-1948) understregede i sin bog *Läseriet i Skelleftebygden under 1800-talet*, at gammellæserne i Skelleftebygden ikke var en pietistisk bevægelse, men var udtryk for en kirkelighed, der i det store og hele beherskede folkelivet.⁴⁹

45 Allan Sandewall, *Separatismen i Övre Norrland 1820-1855* (Uppsala och Stockholm: Skrifter utgivna av Svenska Kyrkohistoriska Föreningen, 1952), 6-9.

46 Edquist, *Läseriet i Skelleftebygden*, 14-15; E.J. Ekman, *Den inremissionens historia*. Første delen, 18:de århundradet till 1840 (Stockholm: E.J. Ekman, 1896), 245; Hjalmar Holmquist, "C.O. Rosenius' universitetsår" i *Studier tillägnade Magnus Pfannenstill* (Lund: W.K. Gllerups Förlag, 1923), 65; Gunnar Westin, *George Scott och hans verksamhet i Sverige* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, 1929), 31; Lodin, *Carl Olof Rosenius i unga år*, 81; Albert Nordberg; *Olof Palmgren. En norrbottnisk läsarechef* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1936), 25; Sandewall, *Separatismen i Övre Norrland*, 8; Jarlert, "Romantikens och liberalismens tid" i *Sveriges kyrkohistoria* bind 6, 89-90.

47 Holmgren, *Norrlandsläseriet*, 180; Jarlert, "Romantikens och liberalismens tid" i *Sveriges kyrkohistoria* bind 6, 90.

48 Westin, *George Scott*, 29-31.

49 Edquist, *Läseriet i Skelleftebygden*, 13.

Formanden for Svenska Missionsförbundet Erik Jakob Ekman (1842-1915) karakteriserede i sit værk *Den inremissionens historia* gammellæserne som mennesker, der tog deres gudsforhold meget alvorligt, men ikke på nogen måde stod i opposition til den officielle kirke. Ekman vurderede, at de åndeligt set var inspireret af åndelige ledere som pietisten Erik Tollstadius (1693-1759) og herrnhuteren Andreas Carl Rutström (1721-1772).⁵⁰

Også rektor, teol.dr Nils Rodén(1897-1964) betegnede i sin bog *Det norrländska nyläseriets uppkomst* gammellæserne som kirketro mennesker, der ved læsning af andagtsbøger tillige havde erhvervet sig en stor åndelig modenhed.⁵¹

Lektor, teol.dr. Sven Lodin (1896-1964) var i sin afhandling *Carl Olof Rosenius i unga år* især optaget af nylæseriet, men omtalte så, at det tidligere havde været opfattelsen, at gammellæserne repræsenterede en lovisk pietistisk fromhed. Men han havde også bemærket Gunnar Westins nye forståelse, som han havde sympati for. Dog ville Lodin ikke udelukke, at dele af den tidligere almindelige opfattelse kunne være rigtig således forstået, at gammellæserne i særlige områder som Skellefteåbygden var fremtrådt som "en gammalpietistisk rörelse".⁵² Manny Johannes Ahnqvist synes at tilslutte sig Lodins nuancerede holdning.⁵³

Der er enighed om, at nylæseriet begyndte i de første år af 1800-tallet, at begyndelsesstedet var Piteå, og flere har fastsat begyndelsesåret til 1805. Der synes også at være enighed om, at årene 1810-1817 kan beskrives som nylæseriets gennembrudstid. Derimod er det omdiskuteret, hvilken betydning den herrnhutiske vækkelse har haft for nylæseriet.⁵⁴ Her findes to synspunkter. 1. Det var primært den herrnhutiske vækkelse, der skabte nylæseriet. 2. Det var læsningen af Luther, der skabte nylæseriet.

Westin argumenterede for, at herrnhutismen var den direkte årsag til fremvæksten af nylæseriet.⁵⁵ Lodin bestred ikke, at *Sions sånger*⁵⁶ havde haft stor betydning for fremvæksten af nylæseriet, men tilføjede at nylæseriet også var stærkt præget af brugen af Luthers skrifter.⁵⁷

I en længere replik til Lodin fremhævede Westin, at den rigtige understregning af, at nylæserne med stor iver læste Luther, på ingen måde behøvede at udelukke herrnhutisk indflydelse på nylæseriets fremkomst.⁵⁸

Rosenius' familie, barndom, ungdom og begyndende studium

Formålet med dette kapitel er at give en kort skitse af Rosenius' barndom og ungdom med særligt henblik på at beskrive, hvilken åndelig påvirkning han havde modtaget, inden han som 26-årig blev redaktør af det nystiftede opbyggelige blad *Pietisten*. Ved kapitlets afslutning vil forfatteren tillige

50 Ekman, *Den inremissionens historia*. Førsta delen, 244.

51 Nils Rodén, *Det norrländska nyläseriets uppkomst* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1942), 78-79.

52 Lodin, *Rosenius i unga år*, 78-79.

53 Ahnqvist, *Anders Larsson*, 97-108.

54 Jarlert, "Romantikens och liberalismens tid" i *Sveriges kyrkohistoria* bind 6, 89.

55 Westin, *George Scott*, 31-36.

56 Da herrnhutismen havde fået fodfæste i Sverige, udgav de under ledelse af Johan Holmberg sangbogen *Sions Sånger* i 1743, der indeholdt 90 sange. To år senere kom *Sions Sånger* i en ny samsamling med 130 sange. De to samsamlinger blev snart samlet i en sangbog. Da *Sions Sånger* udkom i en ny udgave i 1781, indeholdt sangbogen 223 sange (Hilding Pleijel: "Karolinsk kyrkofromhet, Pietism och Herrnhutism 1680-1772" i *Svenska Kyrkans Historia* V, 445-449).

57 Lodin, *Rosenius i unga år*, 6

58 Gunnar Westin, *Lutheraner, anglikaner, reformerta*. Kyrkohistoriska uppsatser (Uppsala: J.A. Lindblad, 1935), 119.

reflektere over, hvorfor præstesønnen og Lutherlæseren fra Norrland afbrød den påtænkte livsbane: at blive præst i den svenske kirke og i stedet tilsluttede sig den metodistiske pastor Scott for som lægprædikant at blive hans medhjælper.

Rosenius' familie og baggrund

Carl Olof Rosenius blev født den 3. februar 1816 i Nysätra, hvor hans far Anders Rosenius var præst, mere præcist præstelig medhjælper (komministeradjunkt) i årene 1814-1817. Nysätra lå mellem Skellefteå og Umeå nær Löfvånger, ca. 70 km nord for Umeå.⁵⁹ Anders Rosenius blev født i 1780 i Rosvik landsby knapt 20 km nord for Piteå. Han hed fra begyndelsen Anders Ericsson og var af en gammel bondeslægt. Navnet Rosenius tog han efter al sandsynlighed fra landsbyen Rosvik.

I 1802 udbrød der en vækkelse i flere landsbyer som Porsnäs og Håkansön, der lå 10-13 km fra Piteå.⁶⁰ Det begyndte med, at nogle unge mennesker i Porsnäs samledes til dans og andre fornøjelser. En af de ivrigste festdeltagere⁶¹ ytrede ved en fest betænkelighed ved den måde, de levede på. Eftersom han var en ledertype blandt de unge, ønskede flere, at han skulle uddybe sine betænkeligheder. Dette skabte hos flere af de unge mennesker et ønske om at lære Gud at kende. De besluttede at omvende sig, afholde sig fra at leve i synd og i stedet leve i retfærdighed og hellighed. De gav sig så til at læse nogle af de postiller og opbyggelige bøger, som blev brugt ved byalæsningen. Det var Arndts *Sanna Christendom*, Nohrborgs, Abraham Pettersons og Tollessons postiller, som de læste for at finde ud af, hvilke gode gerninger de skulle gøre for at blive frelst. Især læste de Tollessons postil, der havde et stærkt lovisk præg.⁶² Da de stadig så fejl og mangler ved det, de praktiserede som deres forståelse af kristendom, var de ved at køre fast og mistede troen på, at de nogensinde skulle magte at præstere en så tilfredsstillende kristendom, at de kunne blive frelst.⁶³

Ved 1800-tallets begyndelse boede i landsbyen Sjulnäs vest for Piteå bonden Elias Eliasson (1737-1813). Han var meget fortrolig med både Bibelen, Luther og en række anerkendte opbyggelsesbøger. Ved at læse i Per Tollessons postil, der var meget udbredt i Övre Norrland, blev Eliasson overbivst om, at han havde fundet en vis uklarhed i salighedslæren. Tolleson havde ikke lige så tydeligt og klart som Luther betonet, at et menneske bliver retfærdigt alene ved tro på Kristus og ikke ved lovens gerninger. Derfor mente Eliasson, at man burde undgå at læse Tolleson. Sin overbevisning fortalte han i personlige samtaler til sine venner og bekendte. Alt tyder på, at Eliasson alene gjorde det for at fjerne de vanskeligheder, som han af egen erfaring havde kæmpet

59 Amy Moberg og Lina Sandell, *Teckning af Carl Olof Rosenii lif och verksamhet* (Stockholm: tryckt hos A.L. Norman, 1868), 2.

60 Rodén, *Det norrländska nyläseriets uppkomst*, 79; John Holmgren, *Norrlandsläseriet*, 1948), 186-187; Jarlert, "Romantikens och liberalismens tid" i *Sveriges kyrkohistoria* bind 6, 89.

61 Ifølge Knut Kjellberg *Folkväckelse i Sverige*, (Stockholm: Carlsson, 1994), 19, var det Pehr Brandell (1781-1841). Han blev i 1811 indskrevet som student ved Uppsala Universitet og blev i 1817 adjunkt/vice pastor i biskop Almquists prebende i Nora i Ådalen. Han blev kendt som en betydelig vækkelsesprædikant, som mennesker rejste langt for at høre og tale med, og Nora blev et åndeligt kraftcentrum (Nils Rodén, *Folkväckelsens Förelöpare* (Jönköping: Halls, 1943), 123-132; Jarlert, "Romantikens och liberalismens tid" i *Sveriges kyrkohistoria* bind 6, 95).

62 E.J. Ekman, *Den inremissionens historia*. Första delen (Stockholm: E.J. Ekmans Förlagsexpedition, 1896), 245.

63 Carl J.E. Hasselberg, "Norrlandsläseriets uppkomst och tidigaste framträdande" i *Från Ådalar och Fjäll. Härnösands-Stifts Julbok* 1935, 11-41; Albert Nordberg, *Olof Palmgren en norrbottnisk läsarechef* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag, 1936), 26; Holmgren, *Norrlandsläseriet*, 187.

med, da han havde søgt om vished om barnekår hos Gud. Eliasson var en stille og beskedne mand, der ikke gjorde noget væsen af sig. Han havde allermindst forestillet sig, at han med sin sammenlignende læsning af Luther og en række pietistiske postiller skulle blive begyndelsen til en bevægelse, som skulle strække sig langt ud over hans egen hjemegn og i sine virkninger både overleve ham og det århundrede ved hvis begyndelse, han allerede var en gammel mand. Men med Elias Eliassons advarsel mod Per Tolleson begyndte det såkaldte nylæseri i Övre Norrland, selv om Eliasson hverken udøvede nogen ivrig propaganda for sin opfattelse eller kom til at indtage nogen lederstilling.

I Sjulnäs boede ved denne tid en soldat Erik Stålberg,⁶⁴ som helt tilsluttede sig Eliassons læsning af Luther og Tolleson med flere pietister. Stålberg var imidlertid en helt anden mennesketype end Eliasson og slog på stortromme for sin nye overbevisning. Han begyndte ved offentlige sammenkomster både at tale ægte luthersk om retfærdiggørelsen og også at forholde sig kritisk til lovisk prægede pietistiske postiller som Tollesons. Hans evangeliske forkyndelse blev en stor befrielse for mange, der ad lovens vej havde kæmpet for deres frelse. Samtidig betød hans profilerede holdning, at han kun regnede Bibelen og Luthers skrifter som rettesnor for et kristent menneskes tro, og at han ofte udtalte sig kritisk om præsternes forkyndelse. Da hans egen hustru ikke rigtig kunne tilslutte sig hans markante synspunkter, opfattede han hende som en, der ikke var rigtig omvendt. Derfor anmodede han deres sognepræst om at nægte hende nadveren, hvilket præsten afslog.⁶⁵

I 1805 mødte de tidligere omtalte frelsessøgende unge mennesker i Piteå-området soldaten Erik Ståhlberg, der var født i 1764, så han var noget ældre end de unge mennesker, som han nu underviste om forsoningens nåde efter Bibelen og Luthers skrifter på en sådan måde, at de unge mennesker fik fred med Gud. Dermed var det, der blev til nylæserne, etableret. Luther blev den store lærefader, hvis skrifter man ivrigt spredte og nidkært læste.⁶⁶

Allerede i 1805 vandt Ståhlberg mureren Nils Lundström (1783-1829) for nylæserne, og samtidig flyttede Lundström til Porsnäs. Ståhlberg og Lundström blev nylæsernes ledende talsmænd og agitatorer. Med engagement beskrev de lovens vej som totalt ufremkommelig for det faldne menneske, og samtidig proklamerede de, at "vägen till salighet var allena tro på Frälseren".⁶⁷ Snart sluttede en række personer, især bønder, sig til dem. Det gjaldt blandt andet Lars Larsson fra Porsnäs, Olof Brandell fra Håkansön, Anders Kristoffersson og Lars Andersson fra Sjulsmark.⁶⁸ De begyndte hver især i deres sammenhænge at formidle nylæsernes budskab. Lundström begyndte så at foretage møderejser, hvorved nylæsernes antal voksede. I tilslutning til Luther betonede nylæserne, at frelsen var af nåde alene ved tro alene, men de understregede tillige med Luther, at denne tro skulle være forenet med en levende og virksom kristendom.⁶⁹ Nylæsernes fremkomst skabte en deling mellem en lovisk og en evangelisk retning i Piteå.

64 Han var ifølge Anders Jahlert sandsynligvis herrnhutisk påvirket: Jarlert, "Romantikens och liberalismens tid" i *Sveriges kyrkohistoria* bind 6, 89.

65 Edquist, *Läseriet i Skelleftebygden under 1800-talet*, 14-16.

66 Ekman, *Den inremissionens historia*. Førsta delen, 245; Holmgren, *Norrlandsläseriet*, 189-190; Jarlert, "Romantikens och liberalismens tid" i *Sveriges kyrkohistoria* bind 6, 89; Rodén, *Det norrländska nyläseriets uppkomst*, 79.

67 Holmgren, *Norrlandsläseriet*, 190-191.

68 Ekman, *Den inremissionens historia*. Førsta delen, 245.

69 Holmgren, *Norrlandsläseriet*, 191.

Den 29. september 1808 fremtrådte nylæserne for første gang i kilderne med en skrivelse til sognepræst J.P. Häggman⁷⁰ i Stockholm. Han havde til læserne i Piteå oversendt en samling af Evangeliska sällskapets småskrifter.⁷¹ I deres takkebrev forvekslede nylæserne Evangeliska sällskapet med Evangeliska brödraförsamlingen. Skrivelsen indeholdt også en skildring af brevskrivernes åndelige situation, ligesom brevet gav et anskueligt billede af striden mellem de to parter i Piteå. Da den loviske gruppe fortsatte med at påberåbe sig Tollesson som den store autoritet, bad brevet underskrivere Häggman om råd, hvordan de skulle forholde sig. Brevet var skrevet af den 24 årige landarbejder, senere husmand Lars Andersson fra Sjulsmark, 12 km nord for Porsnäs. De øvrige underskrivere var typisk bønder og håndværkere, men blandt underskriverne var også pastor Anders Rosenius (1780-1841) fra Rosvik, Carl Olof Rosenius' far.⁷² Den 8. februar 1809 og den 23. februar 1811 sendte nylæserne i Piteåområdet igen breve, hvor modtageren efter at sandsynlighed har været J.P. Häggmann.⁷³ Brevene viser, hvor stærkt nylæserne fra begyndelsen har været præget af Luthers tanker.

Nylæserbevægelsen blev i 1810 spredt til Luleå gennem Anna Christina Hansdotter, som læste den herrnhutiske David Hollatz' *Nådenes Ordning til Saligheten*. Hun tjente hos sit familiemedlem, den 26-årige bonde Olof Palmgren (1783-1814), som også besøgte nylæserne i Piteå.⁷⁴ Han begyndte nu at læse Luthers *Kyrko-Postilla* ved byalæsningerne om søndagen. Fra 1811 også til byalæsninger i andre landsbyer, og undertiden delte byalæsningerne sig i to grupper. Palmgren rettede kritik mod præsterne for ikke at skelne klart mellem lov og evangelium, ligesom han vendte sig imod "nyböckren" (de nye kirkelige bøger: salmebog, katekismus og ritualbog [*Kyrkohandboken*]). Palmgren var ikke alene en flittig og engageret læser af Luther, men han fik også i 1813 udgivet et nyt oplag af Luthers forklaring til Galaterbrevet. I forordet skrev Palmgren en varm anbefaling af Luthers Galaterbrevskommentar.⁷⁵

Nylæserbevægelsen var i vækst, men blev også præget af indre brydninger. En væsentlig skillelinje gik mellem de Lutherlæsere, der blev inden for den svenske kirke, og de som blev separatister.⁷⁶ Den udvikling har Allan Sandewall skildret i to afhandlinger.⁷⁷

Rosvik lå ca. 10 km fra Porsnäs, hvor den tidligere omtalte vækkelse,⁷⁸ der førte til nylæseriet, brød frem. Dette geografiske faktum har sikkert haft stor betydning for den måde, Anders Rosenius' liv udviklede sig på. Han kom til at tilhøre den første nylæsergruppe i Piteå. Han var en af underskriverne af det tidligere nævnte mærkelige brev i 1808 fra nylæserne i Piteå.⁷⁹ Det er sikkert disse åndelige erfaringer, der var årsagen til, at den 25-26 år gamle bondedreng den 4. februar

70 Sognepræst Häggman var på et møde den 7. marts 1809 i Evangeliska sällskapet blevet ansvarlig for selskabets virksomhed i Härnösands stift (Rodén, *Det norrländska nyläseriets uppkomst*, 87).

71 Om Evangeliska sällskapet: Holmgren, *Norrländsläseriet*, 184; Torvald Ribbner, *De svenska traktatsällskapen 1808-1856* (Lund: CWK Gleerup, 1957), 47-81; Sture Järpemo, *Väckelse och kyrkans reform* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1977), 9-27; Jarlert, "Romantikens och liberalismens tid" i *Sveriges kyrkohistoria* bind 6, 107-110.

72 Holmgren, *Norrländsläseriet*, 191-192.

73 Nordberg, *Olof Palmgren*, 25-26; Rodén, *Det norrländska nyläseriets uppkomst*, 87.

74 Albert Nordberg antyder i sin bog om *Olof Palmgren*, 39, at Olof Palmgren måske i Piteå blev vundet for nylæseriet af Nils Lundström.

75 Nordberg, *Olof Palmgren*, 39; Jarlert, "Romantikens och liberalismens tid" i *Sveriges kyrkohistoria* bind 6, 89-90.

76 Jarlert, "Romantikens och liberalismens tid" i *Sveriges kyrkohistoria* bind 6, 90.

77 Sandewall, *Separatismen i Övre Norrland 1820-1855* og Allan Sandewall, *Separatismen i Övre Norrland efter 1855* (Uppsala: Uppsala Universitets årsskrift 1954: 1).

78 Se side 11-12.

79 Se side 13.

1805/1806 satte sig på skolebænken i Piteås trivialscole.⁸⁰ Anders Rosenius fortsatte studierne ved trivialskolen til og med forårsterminen 1810, hvorfra han tog direkte til universitetet i Uppsala, hvor han blev indskrevet den 26. oktober 1810. Dagen efter blev han indskrevet ved Ödmanns teologiske seminarium. Anders Rosenius modtog ikke megen teologisk undervisning, men dengang var det heller ikke nødvendigt med en teoretisk akademisk teologisk eksamen for at blive præst.⁸¹ Ved Ödmanns teologiske seminarium fulgte Anders Rosenius forskellige forelæsninger og øvelser i praktisk teologi. Ödmann gav ham udtalelsen: "Utfattig och flitig", men hans afgangskarakterer foråret 1811 var middelmådige.⁸² På grund af sin ringe teologiske uddannelse kunne Anders Rosenius ikke blive kyrkoherde (sognepræst).⁸³ Men da han i 1811 blev ordineret, kendte han Luther og den klassiske opbyggelseslitteratur og havde personlig erfaring af synd og nåde.

Nu begyndte en mere end 20-årig periode for Anders Rosenius med skiftende vikariater og hjælpepræstestillinger. Først i 1834 fik han fast ansættelse i Burträsk, som lå ca. 30 km syd for Skellefteå, ca. 80 km nord for Umeå og ca. 30 km inde i landet målt fra Den Botniske Bugt. Burträsk lå ca. 30 km. nordvest for Nysätra, hvor han var præst, da Carl Olof blev født. Han havde da i årene 1811-1834 været præst syv forskellige steder i Norrland. Rosenius oplevede i sin barndom og ungdom seks gange forældrenes besværlige og bekostelige flytninger til Piteå, Älsby, Råneå, Neder-Kalix, Sävar og Burträsk.⁸⁴ Endvidere blev Anders Rosenius udsat for en meget ubehagelig smædekampagne, før han fik stillingen i Burträsk, idet han i strid med sandheden blev beskyldt for at have forsøgt at købe sig til præstestillingen. Den reelle årsag til kampagnen var, at adskillige i sognet ikke ønskede en præst med så stærk tilknytning til nylæserne, som Rosenius havde. Rosenius' modkandidat havde intet til overs for nylæserne. Stillingen blev søgt af fire kandidater i 1831, men først besat i 1834 efter tre års langvarig og opslidende strid med retslige anklager, der blev afgjort ved Svea Hovrätt, hvor Rosenius blev frikendt for alle beskyldninger mod ham.⁸⁵ Den meget langvarige og ubehagelige strid må have været tung at bære for familien. Den opslidende kamp i forbindelse med præstevalget fik også langvarige eftervirkninger i sognet. Man kan let forestille sig, at de mange og besværlige flytninger og den opslidende strid i forbindelse med præstevalget i Burträsk ikke har givet Carl Olof en stærk tiltrækning til præstegerningen.

I Roseniusbiografien karakteriserede Amy Moberg og Lina Sandell Anders Rosenius som en vækkelsesprædikant, idet der næsten altid udbrød vækkelse i de sogne, hvor han kom til at virke som præst. Derpå tilføjede Moberg og Sandell: "Han synes dock mera hafwa haft gåfwan att wäcka än att nära och underhålla lifwet".⁸⁶ Med de ord har forfatterne måske villet antyde, at han ikke havde samme gave som sin søn Carl Olof til at give grundige og dybtborende udlægninger af Guds

80 I Lodin, *Carl Olof Rosenius i unga år*, 135 står der, at Anders Rosenius påbegyndte trivialskolen (forberedelsesskole til gymnasiet) i 1806, men i Lodin, *Rosenius liv och gärning* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens Bokförlag, 1956), 17 står der, at det var i 1805.

81 I 1831 blev der ved de teologiske fakulteter i Uppsala og Lund gennemført en universitetsreform, der resulterede i, at de kommende præster skulle bestå en teoretisk-teologisk eksamen med stort set de samme fagområder, som vi kender i dag: Holmquist, "C.O. Rosenius' universitetsår", 68-69; Birger Olsson, Göran Bezell og Göran Gustafsson (red.), *Theologicum i Lund. Undervisning och forskning i tusen år* (Malmö: Arcus, 2001), 16-37 ; jf. Lodin, *Rosenius liv och gärning*, 18.

82 Lodin, *Carl Olof Rosenius i unga år*, 136; Lodin, *Rosenius liv och gärning*, 18.

83 Lodin, *Carl Olof Rosenius i unga år*, 138.

84 Lodin, *Carl Olof Rosenius i unga år*, 166.

85 Sagen er grundigt fremstillet med henvisning til en mængde bilag: Lodin, *Carl Olof Rosenius i unga år*, 151-161.

86 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 1.

Ord. Anders Rosenius havde altid en stor omsorg for sine sognebørns evige frelse, han havde let ved at tale med sine sognebørn og var i sin fremfærd præget af stor ydmyghed og besindighed. Det er karaktertræk, der genfindes hos sønnen Carl Olof. Anders Rosenius døde i 1841, da Carl Olof var 25 år gammel.

I 1812 giftede Anders Rosenius sig med Sara Margareta (1786-1870), datter af Olof Norenus (1745-1820), der i årene 1783-1787 var præst og de sidste år tillige skoleleder i Arjeplog, der lå midt inde i Norrland på højde med Haparanda. Ligesom Anders Rosenius var Norenus også bondesøn, der i moden alder var begyndt at læse til præst. I 1777 giftede han sig med bondedatteren Sara Larsdotter. Moberg og Sandell skrev i Roseniusbiografien, at Sara Margareta havde arvet sin fars intellektuelle begavelse, og at den var gået i arv til sønnen Carl Olof.⁸⁷ Sara og Anders Rosenius fik syv børn, to piger og fem drenge, hvor den ældste født i 1813 døde få måneder efter sin fødsel, mens den yngste blev født i 1825.⁸⁸ I praksis blev barn nummer to Eric Andreas, normalt kaldt Anton, Carl Olofs storebror.

Den engelske vækkelse og Anders Rosenius

Som følge af den store evangeliske vækkelse i Storbritanien ved det 18. århundredes slutning⁸⁹ blev der i flere kredse i England skabt en overbevisning om, at evangeliet om frelsen i Jesu navn skulle forkyndes for alle folkeslag. Det fik til følge, at der blev truffet nogle beslutninger og etableret nogle nye organisationer, der fik stor betydning ikke alene i Storbritannien, men i en lang række andre lande. Anders Rosenius viste stor interesse for de nye initiativer, der voksede frem i Sverige inspireret af vækkelsen i Storbritanien. Hans vurdering var, at disse initiativer kunne fremme Guds rige i det svenske folk.

Det første initiativ var stiftelsen den 22. september 1795 af *The London Missionary Society* (*Londoner-Missionsselskabet*). Dette var "Vækkelsens Selskab fremfor andre", der besluttede at sende evangeliet, ikke presbyterianisme, independentisme o.s.v. ud til hedningelandene.⁹⁰ Det var i den første tid et af verdens største missionsselskaber.⁹¹ Da *Londoner-Missionsselskabet* imidlertid blev overvejende kongregationalistisk, ønskede de evangeliske inden for den engelske statskirke en kirkelig mission og stiftede derfor den 12. april 1799 under medvirkning af bl.a. William Wilberforce (1759-1833) og Charles Simeon (1759-1836) *Society for Missions to Africa and the East*, der siden 1812 fik det kendte navn *Church Missionary Society*. Det blev ryggraden i den evangeliske vækkelse i Storbritannien og betonedede stærkt den venskabelige holdning over for andre protestantiske missioner. Det voksede og blev det største af alle missionsselskaber.⁹²

Det næste initiativ var dannelsen af *Traktatselskabet* af 1799 (Religious Tract Society), hvis motto var vækkelse og mission.⁹³ Lederne i den store engelske vækkelse og stifterne af *Traktatselskabet* af 1799 havde et enkelt og direkte budskab, som de ville nå alle mennesker med. De ville prædike

87 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 2.

88 Lodin, *Rosenius liv och gärning*, 28.

89 J. Oskar Andersen, *Festskrift i Anledning af Det danske Missionsselskabs Hundrede-Aars-Jubilæum* (København: I Hovedkommission hos O. Lohse, 1921), 3-20.

90 Hjalmar Holmquist, *Kirkehistorie* III. Det nittende århundrede. Anden omarbejdede udgave ved Jens Nørregaard (København: J.H. Schultz, 1951), 60.

91 Felix Olafsson, *Ebenezer Henderson. Bibelselskabets stifter* (København: Det danske Bibelselskab, 1989), 254, note 2.

92 Andersen, *Festskrift*, 10; Holmquist, *Kirkehistorie* III, 60.

93 Andersen, *Festskrift*, 10; Torvald Ribbner, *De svenska traktatsällskapen 1808-1856*, 14-20.

omvendelse "from sin to salvation".⁹⁴ For at nå så mange mennesker som muligt udarbejdede lederne i *Traktatselskabet* af 1799 små traktater med et klart budskab og en appel til læseren om at tage stilling til Jesus Kristus.

En hoveddrivkraft i den engelske vækkelse var dens fornyelse af tilliden til Bibelens autoritet. Det skabte et stærkt engagement for at få Bibelen oversat og spredt til alle folkeslag. Denne klare holdning resulterede den 7. marts 1804 i et tredje initiativ: Etableringen af *The British and Foreign Bible Society* dannet med den klare vision at fremme spredning af Bibelen i hele verden oversat til de respektive nationale sprog.⁹⁵ Det er tankevækkende, at den evangeliske vækkelse i Storbritannien blev udmøntet i dannelsen af dette trekløver: Et missionselskab (snart flere missionselskaber), et traktatselskab og et bibelselskab.⁹⁶

Det var først i 1808, at den evangeliske vækkelse i Storbritannien fik forbindelse med Sverige. Det skete gennem to skotter John Paterson (1776-1855) og Ebenezer Henderson (1784-1858), begge børn af den skotske vækkelse og overbevist om, at de skulle rejse ud som missionærer. To kongregationalistiske menigheder i Edinburgh indviede dem i 1805 til at være missionærer i Indien, men på grund af østindisk Handelskompagnis modstand mod missionsarbejde kunne de ikke komme til Indien med et engelsk skib. De rejste derfor til Danmark for at søge skibslejlighed derfra. De ankom til Helsingør den 13. september 1805 og kom næste dag til København. Her viste det sig imidlertid umuligt at få skibslejlighed det år. De gik så straks i gang med en kristelig betjening af englændere i København og Helsingør og at uddele engelske traktater.⁹⁷ Biskop Nicolai Balle (1744-1816, biskop over Sjælland 1873-1808) opfattede dem som sværmeriske metodister, når de prædikede på gadehjørner og ved friluftsmøder og uddelte traktater.⁹⁸ Både Paterson og Henderson var store sprogbeğavelse. ⁹⁹ Det betød, at de på forbavsende kort tid lærte sig at læse og forstå dansk. De blev rystet over det åndelige forfald i Danmark, og de forstod slet ikke den manglende respekt for at helligholde søndagen. Mens Paterson og Henderson ventede på en skibslejlighed til Indien, følte de stadig stærkere, at de befandt sig på en vigtig missionsmark i Danmark, hvor de gav kirkelig betjening af de englændere, der boede i København og Helsingør, og især arbejdede de på at få de engelske traktater, som de så flittigt uddelte, oversat til dansk. Vækkelsens folk i England og Skotland betragtede det europæiske fastland som en missionsmark, og sådan så de to skotske missionærer i København også på sagen. Af forskellige årsager var de menigheder, som i Skotland havde indviet Paterson og Henderson og udsendt dem til en missionærgerning i Indien, kommet frem til, at i stedet for Indien burde de fortsætte den missionærgerning, de var begyndt på i Danmark, som de eventuelt skulle udstrække til omkringliggende lande. Resultatet blev, at Paterson og Henderson gennem deres kontakter til *Traktatselskabet* af 1799 (Religious Tract Society) og *The British and Foreign Bible Society* helligede sig at arbejde dels for traktatsagen og dels for bibelsagen først i Norden, siden i Rusland og det indre Asien.¹⁰⁰

94 Ribbner, *De svenska traktatsällskapen*, 8.

95 Andersen, *Festskrift*, 19; Ribbner, *De svenska traktatsällskapen*, 20-21; Olafsson, Ebenezer Henderson, 17.

96 Olafsson, *Ebenezer Henderson*, 16-18.

97 Andersen, *Festskrift*, 23; Ribbner, *De svenska traktatsällskapen*, 42.

98 Ribbner, *De svenska traktatsällskapen*, 42.

99 Andersen, *Festskrift*, 23.

100 Andersen, *Festskrift*, 23; .

Henderson lagde megen arbejdskraft i Danmark bl.a. i Helsingør, ligesom han blev initiativtageren til oprettelsen af Det danske Bibelselskab,¹⁰¹ mens Paterson især kom til at virke i Sverige,¹⁰² hvor han bl.a. var den drivende kraft bag oprettelsen af *Evangeliska Sällskapet*. Det begyndte med, at Paterson kom til Stockholm den 22. januar 1808, hvor han kom i kontakt med Brødremenigheden i byen. I den forsamling fremlagde han sine planer om at sprede traktater og bibler, ligesom han talte med en række enkeltpersoner. Den 29. februar 1808 oprettedes *Evangeliska Sällskapet*.¹⁰³ Bogtrykker A. Carlbohm støttede helhjertet *Evangeliska Sällskapet* fra begyndelsen bl.a. ved at trykke traktaterne til den billigst mulige pris.¹⁰⁴ Anders Rosenius blev allerede i 1812 indvalgt i ledelsen af *Evangeliska Sällskapet* for øvrigt samtidig med sin kommende biskop.¹⁰⁵

Med oprettelsen af *Evangeliska Sällskapet* begyndte en ny tid i Sverige, hvor traktatevangelisation for mange fik en fremtrædende plads. I årene 1808-1814 trykte *Evangeliska Sällskapet* 32 traktater, hvor de fleste var oversat fra engelsk og tysk, men nogle få var skrevet af svenskere. Mange traktater kom i nye oplag. Traktaterne med det enkle og klare budskab om frelsen i Jesus Kristus blev modtaget af mange svenskere.

Paterson brændte imidlertid endnu mere for at sprede både Det Nye Testamente og hele Bibelen til det svenske folk. Det arbejdede han på inden for *Evangeliska Sällskapet*, hvor han efter en henvendelse til *The British and Foreign Bible Society* fik udvirket, at *Evangeliska Sällskapet*s komite den 14. februar 1809 blev organiseret som et bibelselskab,¹⁰⁶ der i 1810 udsendte Ny Testamente i et første oplag.¹⁰⁷ I årene frem til 1815 fik *Evangeliska Sällskapet* trykt 35.600 Nye Testamenter, 12.500 Gamle Testamenter, samt 1100 eksemplarer af Salmernes bog i GT.¹⁰⁸ Siden oprettelsen af *Evangeliska Sällskapet* var der ikke alene sket en spredning af traktater, men også af Det Gamle og Det Nye Testamente. Der blev også oprettet en række regionale bibelselskaber, der i 1815 sluttede med oprettelsen af *Svenska Bibelsällskapet*.¹⁰⁹

I forlængelse af oprettelsen af *Evangeliska Sällskapet* og *Svenska Bibelsällskapet* begyndte der også i Sverige at opstå en vis interesse for ydre mission. Nogle fulgte med interesse med i Brødremenighedens ydre missions arbejde, mens andre læste om det ydre missions arbejde, der var begyndt i Storbritannien.¹¹⁰ Men det at skabe og mobilisere et svensk engagement for ydre mission krævede et langt og sejt træk.¹¹¹ Der var imidlertid enkeltpersoner, der tidligt engagerede sig i både traktatmission, bibelspredning og ydre mission. En af dem var Anders Rosenius.¹¹²

101 Olafsson, *Ebenezer Henderson*.

102 På grund af krigen mellem Danmark og England, der var et led i tidens store Napoleons krig, måtte Paterson og Henderson forlade Danmark for en tid.

103 Westin, *George Scott*, 77-80; Ribbner, *De svenska traktatsällskapen*, 47- 52; A. Arvastson og C.-G. Andrén, *Bibeln i blickpunktet. Svenska bibelsällskapets historia speglad i högtidstalen 1816-1965* (Stockholm: Diakonistyrelsen 1967), 14; Järpemo, *Väckelse och kyrkans reform*, 9-11; Jarlert, *Sveriges kyrkohistoria 6* (Stockholm: Verbum, 2001), 107.

104 Ribbner, *De svenska traktatsällskapen*, 52.

105 Lodin, *Rosenius i unga år*, 141.

106 Arvastson og Andrén, *Bibeln i blickpunktet*, 15.

107 Arvastson og Andrén, *Bibeln i blickpunktet*, 15.

108 Jarlert, *Sveriges kyrkohistoria 6*, 110-111.

109 Arvastson og Andrén, *Bibeln i blickpunktet*, 16; Ribbner, *De svenska traktatsällskapen*, 80-81; Jarlert, *Sveriges kyrkohistoria 6*, 110-111.

110 Bengt Sundkler, *Svenska Missionssällskapet 1835-1876. Missionstankens genombrott och tidigare historia i Sverige* (Uppsala: Almqvist & Wiksell, 1937), 22-27.

111 Westin, *George Scott*, 74-80.87-92; jf. Erling Danbort, *Misjonstankens gjennombrudd i Norge*. Bind I. Misjonsappellens tid 1800-1830 (Oslo: Egede Instituttet, 1947).

112 Lodin, *Carl Olof Rosenius i unga år*, 139.141-142; Lodin, *Rosenius liv och gärning*, 21.

Rosenius barndom

Rosenius voksede op i et åbent og evangeliserende præstehjem, der var inspireret af den engelske vækkelse og med i de organisationer i Sverige, der var en frugt af den engelske vækkelse. Forældrene var også aktivt med i nylæsernes fællesskab. Allerede fra fem års alderen fik Rosenius katekismusundervisning af sin far. Som 7-8 år gammel kunne Rosenius hele Luthers Lille Katekismus med Svebilus' forklaring udenad.¹¹³ Opvokset med Guds ord i hjemmet mærkede han tidligt Guds Ånds kald. Han vandrede ofte alene ud i en skov og tænkte på Gud og Guds rige. Tidligt udviklede Rosenius en dyb frygt for at gøre noget, der efter hans indsigt stred mod Guds bud og Guds hellige vilje. Men det kunne også vise sig som en tilbøjelighed til at være samvittighed for hans søskende.¹¹⁴ Man kan overraskes over, at Rosenius' stærke Gudsbevidsthed kunne blive anfægtet af tvivl om Guds eksistens. Men når tvivlen indfandt sig, tog han det aldrig let.¹¹⁵

I årene 1824-1829 var Anders Rosenius præst i Neder-Kalix. Da gik Rosenius i skole i Piteå. Sommeren 1829 flyttede familien til Sävar, hvor Anders Rosenius nu blev præst. Sävar lå godt 15 km nord-øst for Umeå, hvor Rosenius nu kom til at gå i Umeå skole, der i 1810 var blevet indrettet som trivialskele.¹¹⁶

Rosenius' tidlige ungdom

Da Rosenius var 14 år gammel, indtraf der en afgørende begivenhed i hans liv, som han selv har berettet om i *Pietisten*.¹¹⁷ Han beskrev, hvordan han som en sorgløs og munter studerende ville spise sin morgenmad på skolen og da på et bord fandt en gammel bog *Härliga Tros-Spegel* skrevet af Doct. Eric Pontoppidan. Han udbød da i en tankeløs munterhed: "Nå, man bør vel hellere spejle sin tro". Den unge mand læste så de første tre sider af bogen og beundrede forfatterens skarpsindighed, hvor han beskrev otte betydninger af ordet tro i Skriften. Men da han læste nederst på den tredje side, blev den unge mand ramt af Pontoppidans ord: "Nu bør man lægge godt mærke til punkt 8. For ingen af de øvrige punkter kan afspejle et menneskes nådestand. Et menneske kan udvise stor flid i sit embede og stor trofasthed i sine ord og gerninger. Han kan kende hele Bibelen og regne den for sand, tappert og vedvarende bekende troen, ja, endog være villig til at dø for den. Han kan gøre tegn og undere i Jesu navn, om Gud vil det, og kirkens forhold nødvendiggør det. Men alligevel kan han mangle det rette kendetegn på, at han er et Guds barn – og derfor gå fortabt. For

¹¹³ Lodin, *Rosenius liv och gärning*, 29. Ærkebiskop Olof Svebilus' (1624-1700) Katekismus *Enfaldig förklaring öfver Lutheri lilla catechismum, stält genom spörsmål och svar* udkom i 1689. Grundstammen i Svebilus' katekismus, som den blev kaldt, var Luthers *Lille Katekismus*, men den største del af bogens indhold var spørgsmål og svar udarbejdet af Svebilus selv. Disse gav i tilslutning til de fem hoveddele i Luthers lille katekismus en oversigt over hele den kristne troslære. Svebilus' katekismus var repræsentativ for den lutherske ortodoksi og blev hurtigt spredt og brugt i de forskellige stifter og blev under et århundrede bestemmende for kristendomsundervisningen for børn i både Sverige og Finland.

¹¹⁴ Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 3-4.

¹¹⁵ Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 2-3; Lodin, *Rosenius liv och gärning*, 31-32.

¹¹⁶ Lodin, *Rosenius i unga år*, 186-189; Christer Andersson, *Vid Guds hjärta. Carl Olof Rosenius – en lekmanpredikants liv och gärning* (Stockholm: BV-Förlag, 2008), 15.

¹¹⁷ *Pietisten* 1845, 95-96. Sven Lodin vurderer, at begivenheden fandt sted i slutningen af 1830 (Lodin, *Rosenius liv och gärning*, 35). Rosenius blev 15 år den 3. februar 1831.

alene den sidstnævnte tro er retfærdiggørende og frelsende".¹¹⁸ Rosenius fortsatte sin beskrivelse i *Pietisten* på denne måde: Her fik den glade studerende et stik i hjertet og blev usædvanlig alvorlig. Han gentog Pontoppidans ord, og de ord sad som en spids og stærk krog i den unge mands hjerte. Han blev tavs, spiste hurtigt sin morgenmad og gav sig til at læse, tænke og læse. Rosenius konkluderede, at Pontoppidan havde ret i sine ord, og at han selv var et fortabelsens barn og fremmed for det liv, som er fra Gud. Rosenius nævnte, at han selv tidligere havde læst om de hellige martyrs lidelser og trofasthed og da havde besluttet, at han ville blive en from mand og trofast bekender af Jesu navn. Rosenius tilføjede så, at da vidste han ikke, at til det krævedes mere end en blot beslutning – vidste ikke, at der krævedes en ny fødsel. Nu indså han det. Under sin

118 Erik Pontoppidan, *Troens Spejl* (København: Credo, 1984), 20-21. Erik Pontoppidan (1698-1764) var søn af stiftsprovst ved Århus Domkirke, Ludvig Henriksen Pontoppidan. Da Erik var otte år gammel, døde hans far. Et år senere døde også hans mor. Dette gjorde et stærkt indtryk på drengen. Slægtinge tog sig af ham, og han oplevede skiftende kår under opvæksten. Mens han studerede teologi ved Københavns Universitet havde han et traditionelt ortodokst grundsyn. Men han var klar over, at han manglede en personlig og levende tro. Troen sad i hovedet, ikke i hjertet. Først efter aflagt eksamen begyndte han – gennem omfattende læsning og flere udenlandsrejser – at blive påvirket af pietismen. Efter at han i 1723 var blevet ordineret til diakon og hofpræst i Nordborg, blev det stadig tydeligere, at han var under indflydelse af pietismen. I 1727 udsendte han på tysk bogen *Heller Glaubens-Spiegel*. Det var hans første bog, som 13 år senere kom i dansk oversættelse. Denne første danske udgave indeholdt flere tillægskapitler end senere udgaver. Den nyeste danske udgave kom på Credo i 1984. Denne udgave af *Troens Spejl* var en uforkortet gengivelse af udgaven fra 1832, men sprogligt bearbejdet af Jytte M. Lassen. *Troens Spejl* blev udgivet første gang på svensk i 1766, oversat af den svenske præst Haquin Enroth (1722-1774) og udkom i mange oplag. Som forventet har Rosenius brugt Enroths oversættelse, og det har nok været det sjette oplag fra 1824. I det oplag lyder teksten: "Nu märker man det Ottonde och sista slaget wäl; ty ingendera af de öfriga kunne wi sätta til känneteckn på en människas Nåde-stånd. En människa kan wisa stor flit i sit Embete, stor trofasthet i sine ord och gjerningar, hon kan weta hela Bibelen, tilstå och erkänna hela dess innehåll, tappert och ståndaktigt bekänna den sanna Läran, ja ock besegla den med sit blod, och om Församlingens tilstånd så fordrar, och GUD så wil, göra teckn och underwärk i Jesu Namn; men kan ändå icke desmindre fara til helfwete, och har icke Guds barns rätta känneteckn; ty det är den sistomtalte rättfärdiggörande och saliggörande tron allena". En ny oversættelse blev udgivet i 1856 af professor, pastor Carl Vilhelm Skarstedt (1815-1908). I 1942 udsendte Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen *Troens Spejl* i en ny oversættelse foretaget af Göran Fahlström.

Troens Spejl er en opbyggelsesbog, som retter søgelyset mod kendetegnene på Guds børn. Bogen ønsker at hjælpe søgende og tvivlende mennesker til at finde frem til personlig frelsesvished. Vejen dertil går gennem ransagelse af ens egen tro i lyset af Bibelen og de kristnes åndelige erfaring. Pontoppidan vil i denne bog ikke analysere det saglige indhold i den kristne tro. Han er alene interesseret i den personlige side ved troen, selve trosforholdet. Hans brændende ønske er, at troen må blive flyttet fra hjernen til hjertet og på denne måde blive inderliggjort.

Om anledningen til denne bog fortalte Pontoppidan, at han kendte en kristen kvinde, som ville undersøge sin tro. Imidlertid begik hun den fejl at lægge større vægt på menneskelige skrifter end på Bibelen. Kvinden havde en svag tro. Hun ledte efter Kristus, men uden at finde ham. Resultatet blev, at hun kom ud i tvivl og anfægtelse. Hun søgte hjælp i bøger, som var udgivet af fromme og lærde mænd, men fandt ifølge Pontoppidan ikke den mælk, hun trængte til. Disse bøger gav hende en føde, som – åndelig talt – var for hård for et barns mave. Først da hun stødte på Petrus Molinæus' lille skrift *Den retfærdiggørende tros virkelige væsen* (*Die wesentliche Bildung des seligmachenden Glaubens*), fik hun hjælp. Her læste hun, at troens natur – dens egentlige væsen – var det samme som at tage sin tilflugt til Kristus. Det er ikke tilfældigt, at Pontoppidan henviste til Molinæus og fortalte, at netop han havde været til hjælp for den tvivlende og forvirrede kvinde, som ville undersøge sin tro. Pontoppidan var selv påvirket af Molinæus, der havde været hofprædikant i England, og som døde i 1658 som præst og professor i Sedan i Frankrig. Molinæus' skrift om troens virkelige væsen blev af Pontoppidan taget med som et tillæg i originaludgaven af bogen *Troens Spejl*. Om Pontoppidans forhold til Molinæus: Michael Neiiendam, *Erik Pontoppidan I (1698-1735)*. Studier og bidrag til Pietismens Historie (København: I kommission hos G.E.C. Gad, 1930), 157-59.162.236-37.

Da konfirmationen blev indført i Danmark/Norge i 1736 fik Pontoppidan til opgave at udarbejde en forklaring til Luthers Lille Katekismus. Bogen, som fik titlen *Sandhed til Gudfrygtighed*, udkom året efter. Ved kongelig autorisation blev den indført som lærebog for konfirmanderne. Enkelte ortodokse præster vægrede sig ved at tage bogen i brug. Alligevel fik den stor betydning for udbredelsen af pietismen. Den blev brugt både i konfirmandundervisningen og i kristendomsundervisningen i skolen. I 1740 udgav Pontoppidan *Den nye Psalme-Bog*. Han var i det hele taget en meget flittig og vidende forfatter. Hans teologiske skrifter havde et praktisk-kirkeligt sigte. Han udgav også flere større og

senere omvendelse (han brugte det traditionelle udtryk *bättring*) blev han meget ulykkelig over nogle synder, som på den tid vågnede op, men omsider blev han gennem Kristi kærlighed frigjort og meget lykkelig, glad og salig. Han sluttede så sin fremstilling i *Pietisten* med denne sætning om sig selv: "Han lefwer ännu, och, som wi hoppas, i nådene, i Andans skola aldrig utlärd."¹¹⁹

Der er næppe tvivl om, at vi her står over for det afgørende tidspunkt i Rosenius' åndelige historie. Intet af det, han senere oplevede, kan i betydning sammenlignes med dette. Det er efter alt at dømme ikke nogen overdrivelse, da han skrev, at han gennem Kristi kærlighed blev frigjort og meget lykkelig, glad og salig. I et brev til Hedberg i Finland dateret den sjette december 1844 omtalte Rosenius denne begivenhed og skrev da, at han i 1831 "framkom till nåden".¹²⁰ Vi forestiller os nok bedst situationen sådan, at Rosenius efter at være blevet ramt af ordene i Pontoppidans *Troens Spejl* har læst flittigt i sin bibel og i Luthers skrifter og måske også i mere pietistisk opbyggelseslitteratur som Anders Nohrborgs (1725-1767) *Den Fallna Menniskans Salighets-Ordning*,¹²¹ og han har sikkert også ført samtaler med sin far. Det resulterede i,¹²² at han "framkom till nåden", som han selv udtrykte det, og det gjorde ham meget lykkelig, glad og salig.

Samtidig må det siges, at det er overraskende at læse, hvordan Rosenius, når han som 29-årig så tilbage på sin tidlige ungdomsoplevelse med læsning i Pontoppidans *Troens Spejl*, da kunne betegne sig selv som "et fortabelsens barn og fremmed for det liv, som er fra Gud". Rosenius var ikke alene døbt, men også opvokset i et kristent hjem med daglig læsning af Bibelen og bøn. Rosenius' far underviste også sine børn i Luthers Lille Katekismus, og som syv-otte år gammel kunne Rosenius som nævnt Luthers Lille Katekismus og Svebilus' forklaringer udenad. Rosenius egen fremstilling af sin tidlige ungdomsoplevelse understreger, hvor stor vægt han lagde på begrebet "ny födelse". Da han læste i Pontoppidans *Troens Spejl*, mente han ikke, at han endnu havde erfaret en "ny födelse".

I den følgende tid læste Rosenius flittigt i Bibelen og i Luthers skrifter. Han aflagde også vidnesbyrd for sine kammerater i skolen, så de kaldte ham "Den lille reformatoren" eller "den andre Luther". Også kammeraterne i skolen havde bemærket, at der var sket noget med Rosenius.¹²³

Godt et par kilometer uden for Umeå lå den mindre by Röbbäck, hvor der boede mange læsere, som om søndagen samledes for at læse fra Luthers *Kyrko-Postilla*. Rosenius og hans bror Anton sluttede sig til disse Luther-læsere. Ved en lejlighed blev Rosenius spurgt om at læse Luther til en sådan

mindre historiske arbejder, sproghistoriske undersøgelser og topografiske og politisk-økonomiske skrifter. Pontoppidan blev i 1747 udnævnt til biskop i Bergen. Den stilling havde han til 1754, da han blev udnævnt til prokansler ved universitetet i København, en stilling han havde til sin død i 1764. Mens han var prokansler, udgav han i 1757 sit teologiske hovedværk *Collegium pastorale practicum* (Oslo: Luther Forlag i samarbeid med Det Evangelisk-Lutherske Kirkesamfund, 1986), der er en pastorallære, som omfatter både homiletik og sjælesorg.

Pontoppidan lagde i sine prædikener vægt på at vække den enkelte til nyt liv med Gud. Når Pontoppidan forkyndte til omvendelse, appellerede han til både følelser og fornuft. Især i sine senere skrifter er det tydeligt, at han er påvirket af den filosofi, som lå til grund for rationalismen. Men gennem alle årene holdt Pontoppidan fast ved sin brændende og inderlige tro på Kristus. (Denne fremstilling er stærkt inspireret af dr. theol. Torleiv Austads (f. 1937) indledning til Credos udgivelse af *Troens Spejl*).

119 *Pietisten* 1845, 96.

120 Gunnar Westin, *Ur den svenska Folkväckelsens Historia och Tankevärld* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens Bokförlag, 1930), 58.

121 Se fx *Bref i Andliga Ämnen* af C.O. Rosenius (Stockholm: Tryckt hos A.L. Norman, 1868), 79-84.

122 I Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 5 står der: "Omsider blef han dock genom Christi..." Ordet "omsider" tyder på, at der gik et stykke tid, inden han tilegnede sig nåden.

123 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 5; Lodin, *Rosenius liv och gärning*, 37.

samling, hvilket han sagde ja til. Da han holdt sin første Luther-samling, var de syv deltagere, og han var 15-16 år. Det var sjældent, at et så ungt menneske ledede en Luther-samling. Men det gjorde han ofte, ikke alene i Röbbäck, men også andre steder rundt omkring Umeå. Han nøjedes ikke med at læse Luther, men læste også en tekst fra Bibelen, som han så talte over. En, der var til stede ved disse samlinger, sagde, at Rosenius "talade härligt om Jesu kärlek till syndare". Disse samlinger og kontakter med læserne i Röbbäck og omegn betød utrolig meget for Rosenius og gav ham yderligere inspiration til selv at læse Luther.¹²⁴

Rosenius på gymnasiet i Härnösand

I efteråret 1833 begyndte en ny periode i Carl Olof Rosenius' liv. Han begyndte på gymnasiet i Härnösand, der som Norrlands eneste gymnasium var "Norrlands Athen" med et rigt kulturliv i nyromantikens tegn. Det var den svenske dronning Kristina (1626-1689, dronning af Sverige 1644-1654), der var initiativtager til at forbedre både den kirkelige og uddannelsesmæssige situation for det udstrakte Norrland. Indtil 1647 havde Norrland hørt under ærkebiskoppen i Uppsala, men i 1647 blev Härnösand stiftsby med egen biskop for det udstrakte stift Norrland. I 1650 blev der oprettet et gymnasium i Härnösand, så den gymnasiesøgende ungdom fra Norrland ikke som tidligere behøvede at rejse helt til Gävle.¹²⁵ Formelt set skulle der efter 1695 være et bibliotek ved ethvert gymnasium, men det var vanskeligt at skaffe økonomi til bogindkøb. Men Härnösands gymnasiums bibliotek blev omfattet af stor velvilje og betragtet som et bibliotek for både stiftet og gymnasiet. Flere personer ydede både penge- og bogdonationer til opbygningen af biblioteket i Härnösand.¹²⁶

Rosenius' storebror Anton begyndte kort efter på det samme gymnasium. Härnösand lå ca. 225 km syd for Sävar, hvor Rosenius' forældre på det tidspunkt boede. Det betød, at det nu var langt vanskeligere for de to brødre at besøge deres forældre og søskende. Flytningen har for Rosenius og hans broder Anton været en hård belastning, et "kulturchok". Rosenius kom fra præstehjemmet i Sävar og Västerbottens læsermiljø med den åndelige koncentration og bortvendthed fra verden. Han savnede stærkt hjemegnens fællesskab ved læser-sammenkomsterne omkring ordet, bønner og sangen.¹²⁷ I Härnösand blev meget anderledes. Tonen mellem klassekammeraterne kunne være både hård og grov. Det var ikke ualmindeligt, at de ældre elever behandlede de yngre elever som slaver. Udflugter, baller og slagsmål med den lokale ungdom appellerede naturligvis ikke til læserdrengen fra Nord. Han blev af flere mødt med hån og spot for sin særhed og fromhed. Rosenius følte sig ofte ensom.

På gymnasiet var der flere fagligt kompetente lærere, men ingen af dem havde forståelse for læserne. Härnösand synes at have været ret uberørt af vækkelserne i Ångermanland omkring sognepræst Pehr Brandell (1781-1841) i 1820'erne og lidt senere omkring Brandells medarbejder Erik Peter Selahn, der førte vækkelsen til Säbrå. Rosenius' religionslærer var en lærd og respekteret herre, der teologisk havde nærmet sig den lutherske ortodoksi, men han var ikke nogen ven af

124 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 6; Andersson, *Vid Guds hjärta*, 19.

125 Otto Norberg, *Härnösands Kungl. Gymnasium* (Stockholm: P.A. Norstedt & Söner, 1896), 1.

126 Norberg, *Härnösands Kungl. Gymnasium*, 124-129

127 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 7.

læserne. Rosenius kaldte ham "en gammal ärovördig fader".¹²⁸ Gymnasiet gav undervisning i både latin, græsk og hebraisk. Undervisning i moderne sprog blev typisk varetaget af lærere i de klassiske sprog eller historie. Rosenius fulgte med i undervisningen, men hans hovedinteresse lå et andet sted end i skolearbejdet. Det var i studiet af Bibelen, Luther og brevveksling med åndelige venner.

Det fremgår af Mobergs og Sandells biografi om Rosenius, at Rosenius havde åndelige venner i Härnösand og omegn, men de var ikke så mange, de manglede en leder, og måske var de heller ikke så markant bundet til Luther, som nylæserne havde været på hjemegnen.¹²⁹ Efterhånden blev Rosenius imidlertid kendt af flere, og han begyndte så at holde læsersamlinger, som stadig flere deltog i. Nogle af omegnens præster var utilfredse med disse læsersamlinger og prøvede at få dem stoppet i henhold til Konventikelplakatet, men biskop Frans Michael Franzén (1772-1847) forbød ikke Rosenius' læsermøder. Også nogle af Rosenius' lærere var utilfredse med hans læsesamlinger, og en af dem omtalte hans aktivitet med ordene: "Våra swärmare, de så kallade läsarena, som hålla enskild gudstjenst, missbrukande Guds ord till sitt försvar m.m."¹³⁰ På grund af sine læsermøder mødte Rosenius også hån fra sine kammerater, men han mødte også respekt fra flere.

Da Rosenius i Härnösand savnede sine læservenner fra hjemegnen, begyndte han at skrive breve til dem. I brevene beskrev han sin egen åndelige situation, hvad der plagede ham, og hvad der opmuntrede ham. I brevene trøstede og opmuntrede han også sine venner. Dermed indledte Rosenius en tradition, som han fortsatte til sin død. Gennem sine mange breve kom Rosenius til at udøve en aktivitet, der fik stor åndelig betydning. Det, der begyndte som en lille bæk, udviklede sig i løbet af hans liv til en brusende flod, hvor Rosenius gennem sine mange breve kom til at udøve stor åndelig indflydelse. Mange af hans breve er bevarede, og gennem årene er adskillige af dem blevet udgivet. Det ældste brev, vi har bevaret af Rosenius, er skrevet hos forældrene i Burträsk efteråret 1834, altså et år efter at han var begyndt på gymnasiet i Härnösand. Brevet var skrevet til et par ældre kvinder, der grundet forskellige omstændigheder havde måttet flytte til et sted, hvor de nu savnede fællesskab med kristne venner.¹³¹

I 1838 udgav bogtrykker P.A. Huldberg i Falun en lille bog med titlen *Bref i Andeliga Ämmen från så kallade Läsare, särdeles bland Allmogen i Norrland*. Bogen indeholdt 54 breve. Huldberg var blevet omvendt gennem George Scotts forkyndelse, da han i årene 1832-1836 arbejdede som bogtrykker på Norstedt & Söners bogtrykkeri i Stockholm.¹³² Huldberg foretog i månederne februar-april 1838 en rejse til Norrland blandt andet for at lære nylæserne bedre at kende. De oplysninger og informationer, han fik, gav ham lyst til at bringe korrekt og troværdig viden om nylæserne. Han gjorde det ved at samle og udgive en række af de breve, de selv havde skrevet til hinanden. Gunnar Westin og Sven Lodin har i deres kirkehistoriske studier påvist, at en række af de såkaldte *Huldbergske Læserbreve* oprindeligt var skrevet af Rosenius til hans venner i Norrland. Brevene var så i afskrift uden forfatterangivelse blevet spredt blandt læserne i Norrland, så da Huldberg fandt dem på sin rejse, troede han, at alle breve var skrevet af nylæsere boende i Norrland.¹³³ Disse

128 Lodin, *Rosenius liv och gärning*, 40.

129 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 7.

130 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 8.

131 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 9.

132 Westin, *George Scott*, 371.

133 Lodin, *Rosenius i unga år*, 20-59.236-240.

ungdomsbreve skrevet af den unge Rosenius giver os gode muligheder for at følge hans tidlige åndelige udvikling.

I foråret 1834 flyttede Rosenius' forældre fra Sävar til Burträsk. Da Rosenius den sommer var på ferie hos sine forældre, lærte han Maria Elisabeth Nilsdotter kaldet Maja Lisa Söderlund (1794-1851) at kende. Hun var blevet omvendt på et tidspunkt før 1820 ved Anders Larsson.¹³⁴ I 1820 var hun sammen med en gruppe nylæsere medunderskriver af et brev til kongen. I 1821-1823 arbejdede hun i Kusmark, men boede fra 1824 til sin død i 1851 hos sin svoger i Storkåge, der lå ca. 10 km nord for Skellefteå. Hun begyndte sin rejsevirkosomhed i 1820'erne og nåede sit højdepunkt i 1830'erne og i begyndelsen af 1840'erne. Maja Lisa Söderlunds virksomhed foregik på den måde, at hun blev inviteret til forskellige byer og sogne, hvor hun skulle læse Luthers prædikener højt. Hendes hukommelse var imidlertid så skarp, at hun kunne Luthers prædikener udenad. Hun magtede at recitere Luthers prædikener, så de blev meget mere levende end ved traditionel oplæsning. Det skete også lejlighedsvis, at hun i tillæg til, at hun reciterede Luther, tillige ved de forskellige møder selv læste nogle ord fra Bibelen, som hun så prædikede over eller aflagde vidnesbyrd ud fra. Provst Nils Nordlander i Skellefteå arbejdede med hende for at få hende til at standse sin forkyndervirkosomhed. Han henviste bl.a. til 1 Kor 14, 34, at kvinder skulle tie stille i menighederne. Maja Lisa Söderlund medgav, at hun flere gange havde været usikker, men fastholdt, at når så mange i forskellige sogne ønskede, at hun skulle recitere og formidle Guds ord, så fortsatte hun. Biskop Franzén opfordrede ved sin visitation i Skellefteå i 1835 bønderne til ikke at modtage Maja Lisa Söderlund i deres hjem.¹³⁵ Hendes virksomhed foregik på den måde, at hun opholdt sig et sted to-tre dage eller en hel uge, hvor hun primært reciterede Luther. Hendes virksomhed medførte, at hun kom under myndighedernes bevågenhed. I 1842 blev hun af landshövdingeembedet i Umeå advaret, fordi hun havde holdt en andagt i gudstjenestetiden. I 1843 fik hun en ny advarsel for en andagt, selv om den ikke var holdt i gudstjenestetiden. Det almindelige var, at hun holdt andagter uden for gudstjenestetiden med recitation af Luther-prædikener eventuelt ledsaget af hendes personlige betragtninger eller vidnesbyrd. Hun standsede sin rejsevirkosomhed, da hun troede, at hendes andagter var ulovlige,¹³⁶ hvad de imidlertid ikke var i Västerbotten, når de blev holdt uden for gudstjenestetiden. I Västerbotten havde man nemlig som følge af byabön-traditionen en meget mere liberal tolkning af Konventikelplakatet.¹³⁷ Hun blev betegnet som en af de moderate nylæsere.¹³⁸ Efter at hun havde indstillet sin rejsevirkosomhed, fortsatte hun imidlertid med at holde morgen- og aftenandagter i sit hjem, som mange mennesker undertiden deltog i.¹³⁹ Gennem brudstykker af breve med mere får man et nogenlunde klart indtryk af hendes forkyndelse og sjælesorg. Hun var dybt fortrolig med Bibelen og Luther. Hun udstrålede en egen mildhed og myndighed. Hun var en stor menneskekender med en særlig evne til at skelne det ægte fra det uægte. Nogle vil måske sige, at hun havde megen psykologisk sans. Hun forkyndte den uforskyldte nåde, men advarede tillige mod antinomisme.

134 Lodin, *Rosenius i unga år*, 243; Lodin, *Rosenius liv och gärning*, 12. Om Anders Larsson: Ahnqvist, *Anders Larsson*.

135 Göran Marklund, *Väckelsen Var Våldig* (Uppsala: EFS, 1990), 70.

136 Lodin, *Rosenius i unga år*, 245-246; Sandewall, *Separatismen i Övre Norrland*, 134.

137 Sandewall, *Separatismen i Övre Norrland*, 62-63.

138 Sandewall, *Separatismen i Övre Norrland*, 134.

139 Lodin, *Rosenius i unga år*, 245-246.

I biografien om Rosenius fortalte Amy Moberg og Lina Sandell, hvor stor betydning det fik for Rosenius, at han lærte Maja Lisa Söderlund at kende. "Jag mår nu owanligt wäl", skrev Rosenius til en ven, "ty jag har i några dagar warit åhörare till den widtberömda Maja Lisa".¹⁴⁰ Rosenius brevvekslede med hende i hele hendes liv og besøgte hende flere gange. Moberg og Sandell lagde i deres biografi om Rosenius overordentlig stor vægt på den åndelige betydning, hun havde haft for Rosenius. De skrev blandt andet, at hun havde været som en åndelig moder for ham, der altid havde stået ved hans side og til stadighed havde bedt for ham. Rosenius selv udtalte, at selv om han havde været i kontakt med mange mennesker, der havde levet et rigt åndeligt liv, havde han dog ikke af nogen af disse fremstående kvinder og mænd lært så meget som af Maja Lisa Söderlund.¹⁴¹

I en mindre by Stigsjö ca. 15 km vest for Härnösand boede nogle af Rosenius' læservenner, som ønskede, at han skulle prædike i deres kirke i påsken 1836. Man kontaktede biskoppen, der imod Rosenius' formodning gav tilladelse. Han prædikede i 1836 i Stigsjö kirke Langfredag om eftermiddagen over temaet: "Nogle ord ved den korsfæstedes grav" og Påskedag til morgentjenesten. Han havde ikke følt det let at skrive en prædiken, men havde oplevet, at mens han stod på prædikestolen, blev det, han skulle sige, givet ham. Om den oplevelse at prædike i Svenska Kyrkan skrev han efterfølgende til vennen Maja Lisa Söderlund i Stor-Kåge. Han begyndte med at beskrive de følelser, der havde rørt sig i ham, da han første gang havde prædikeret ved offentlige gudstjenester. Da han på vennernes meget kraftige opfordring havde kontaktet biskoppen om tilladelse til at prædike, havde han inderst inde håbet på et nej. Da det blev et ja, så han det som Guds vilje. Han fortsatte dog med at bede til Gud om, at han ville forhindre hans prædiken, hvis Gud ikke ønskede det. Sognets præst, der teologisk nærmest var neolog, havde udtalt sig kritisk om hans prædiken. Den havde været for bondsk. Man burde tale prædikesproget og ikke kalde synd, død og djævel for tyranner. Rosenius havde forsvaret sig ved at henvise til 1 Kor 2. Dagen efter havde sognets præst mødt Rosenius' religionslærer, der havde spurgt, hvordan Rosenius havde prædikeret. Sognets præst havde svaret, at både Rosenius' tema og måde at prædike på havde været sværmerisk. Religionslæreren havde før Rosenius skulle prædike advaret ham mod at prædike "unio mystica", og med det havde han ment den for fornuften hemmelige forening med Frelseren.¹⁴²

Det sidste år af sin gymnasietid i Härnösand boede Rosenius i Hällgum i Säbrå sogn, der lå få kilometer vest for Härnösand. Rosenius' families økonomi havde aldrig været god. Derfor havde familien ikke råd til at betale for mad, husleje med mere under hans sidste gymnasieår. Rosenius boede så hos en familie i Hällgum, hvor manden var embedsmand, og selv var han huslærer for familiens ni-årige plejesøn. Manden i huset var både venlig, hyggelig og munter. Af bevarede breve af Rosenius fra den tid fremgår, at Rosenius følte sig usikker på, hvor meget han kunne deltage i sin værts muntre og underholdende samvær. Rosenius var opvokset med de alvorlige nylæsere og var bange for at blive præget af verdslige samvær. Under opholdet i Hällgum kæmpede han med, hvor afsondret han skulle være i forhold til sin værtsfamilie. Hvis Rosenius havde moret sig over sin værts vittigheder, fik han bagefter dårlig samvittighed og grublede over, om hans tro mon bar ret frugt til Guds ære. Frygten for at gøre noget forkert prægede Rosenius hele livet. Han ønskede altid at være en helhjertet Jesu discipel, der til enhver tid efterfulgte sin herre på den helt rigtige måde.

140 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 11.

141 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 100.

142 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 13-14.

Det prægede naturligvis hans møde og samtale med andre mennesker. Hvis Rosenius i en given situation blev usikker på, hvad der var det rigtige at gøre, blev han meget indadvendt og grublende, og det førte ham let ud i en indre konflikt.

I Hällgum var der heller ikke rigtig nogen, der virkelig forstod ham. Som han skrev i et brev, mente man, at han havde en mærkelig religion, som på en gang var for evangelisk og for streng. Man fornemmer også på nogle af hans breve, at han havde en længsel efter samvær med nylæserne i Norrland, der med stort engagement læste Luther og samtidig havde en pietistisk livsførelse.¹⁴³

Som gymnasieelev prædikede Rosenius mere end en gang. Den ene gang skete det i Säbrå kirke, hvor biskop Franzen var tilhører. Biskoppen, der teologisk var modstander af neologien,¹⁴⁴ var samtidig betænkelig ved al ensidighed og var blevet overrasket over, i hvor høj grad både Rosenius' indhold og udtryksmåde mindede om Luther, og spurgte ham efterfølgende, om han ikke havde plagieret Luther. Det bestred Rosenius. Sandheden var, at Rosenius som gymnasieelev havde studeret Luthers skrifter så flittigt, at han havde tilegnet sig ikke alene Luthers teologi, men også hans ordvalg.¹⁴⁵ En anden gang prædikede Rosenius i Hernösands kirke, hvor biskoppen med sin familie var til stede for at gå til alters.¹⁴⁶ Efter gudstjenesten inviterede biskoppen ikke alene Rosenius, men også nogle præster til middag hjemme hos sig. Efter middagen sagde biskoppen henvendt til Rosenius: "Du har i dag predikat så, att både jag och de mina blifwit störda i vår andakt och knappt kunnat gå till nattwarden". Rosenius havde i sin prædiken afvist gerningernes vej til retfærdighed og peget på retfærdigheden ved troen. Biskoppen holdt så en længere tale, hvor han ud fra flere skriftsteder påviste, at gerningerne var nødvendige til salighed. Flere præster fik lidt medlidenhed med gymnasieeleven, der imidlertid ikke lod sig afskrække fra frimodigt at fremstille frelsens vej for biskoppen. Ifølge Rosenius selv gav Gud ham en særlig kraft i det øjeblik. Løftet og dets opfyldelse i Kristus og ikke i os udgjorde ved den lejlighed som altid senere i Rosenius' liv hovedtemaet. Biskoppen blev tavs. Da Rosenius nogen tid senere skulle forlade Härnösand, ønskede biskoppen ham en særlig fred og velsignelse i hans kommende gerning.¹⁴⁷ Efter afslutningen af forårssemesteret 1837 havde Rosenius fuldført sin gymnasietid. En, som havde gået i gymnasiet sammen med Rosenius, og som senere blev præst, fortalte engang, hvordan Rosenius i sin tid på gymnasiet altid havde vandret med sin Gud og vist omsorg for sine kammeraters evige frelse ikke ved en fordømmende optræden, men ved i ord og gerning vise hen til Kristus. Endvidere fortalte han, hvordan Rosenius allerede dengang havde haft en større indsigt i Luthers skrifter, end mange præster plejede at have.¹⁴⁸

143 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 15-17; Lodin, *Rosenius liv och gärning*, 47-48; Andersson, *Vid Guds hjärta*, 27-28.

144 Om neologi henvises til artiklen *Fra Luther til Rosenius – i svensk kirkehistorie*, 44-46..

145 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 17-18.

146 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 18. Lodin argumenterer i *Rosenius liv och gärning*, 48-49 imod, at gudstjenesten skulle have fundet sted i Härnösands kirke. Han hævder tværtimod, at det var meget mere sandsynligt, at gudstjenesten var blevet afholdt i Säbrå kirke.

147 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 18. Lodin sagde i *Rosenius liv och gärning*, 49, at det var vanskeligt at udrede, hvordan ordene var faldet ved middagen hos biskoppen. Lodin tilføjede, at Franzén i sine prædikener vendte sig imod, at mennesket ved sin egen omvendelse skulle kunne fortjene syndernes forladelse. Måske har Franzén reageret mod noget, som han har opfattet som ensidigt i Rosenius' forkyndelse. Det er også bemærkelsesværdigt, at biskoppen i løbet af ret kort tid har hørt gymnasieeleven Rosenius prædike to gange. Biskoppens venlige ord ved afskeden kan også læses sådan, at han forventede, at denne flittige læser af Luther skulle blive til velsignelse for andre.

148 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 17-18.

Rosenius forbereder sig til det teologiske studium

Rosenius rejste hjem til sine forældre i Burträsk, hvor han hjalp sin far med at prædike, ligesom han besøgte sine gamle venner og talte ved forskellige sammenkomster. Dengang havde man i Sverige den ordning, at en kommende stud.theol., inden han påbegyndte de teologiske studier, i et år kunne udføre en slags lønnet uordineret hjælpepræstetjeneste for en eller flere præster i et område, han fik tildelt af biskoppen. På den måde fik de unge mennesker både erfaring med den kommende præstetjeneste og samtidig mulighed for at spare penge op til den kommende uddannelse. Rosenius fik tildelt følgende sogne: Burträsk, Lövånger, Råneå, Över- och Neder-Kalix, Arjepploug, Arvidsjaur, Jockmock og Gellivare.¹⁴⁹ For Rosenius blev det et meget velsignelsesrigt år, hvor han prædikede mange forskellige steder, genopfriskede fællesskabet med gamle læservenner og lærte nye læsere at kende. Især et besøg i Arvidsjaur, hvor han mødte nye mennesker, som han var et med i troen, stod for ham som en uforglemmelig oplevelse.¹⁵⁰ Det år knyttede ham endnu stærkere til læserne, og da skabtes i ham længslen efter at blive læsernes leder. Da han få år senere i Stockholm mødte den jævnaldrende stud.theol. Anders Wiberg (1816-1887), der også var fra Norrland, og de talte om deres kommende livsbane, udtalte Rosenius, at hans klare ønske var at "blifva ledare för läsarne". Wiberg tilføjede da i erindringsbogen om sig selv, at det var slående, som Rosenius' stærke ønske var gået i opfyldelse.¹⁵¹

Da Rosenius sommeren 1838 havde afsluttet sin uordinerede hjælpepræstetjeneste i Norrland og samlet penge ind til sit kommende studieophold i Uppsala, var han overbevist om, at han skulle forkynde og formidle Guds ord resten af sit liv. Det var Guds kald til ham. Hans sind og lyst var i enestående grad til åndelig virksomhed. Få mennesker har haft deres interesse så intensivt koncentreret i den retning som ham. I Sverige havde dengang den ordinerede præst monopol på at forkynde Guds ord i henhold til *Kyrko-Lagen* af 1686, *Kyrko-Handbok* af 1693, *Kyrko-Handbok* af 1809/1811 og *Konventikelplakatet* af 1726. Dog kunne ikke-ordinerede personer træde frem med en offentlig forkyndelse. Det kunne ske, når biskoppen gav enkeltpersoner tilladelse til at prædike, som vi har set det i Rosenius' tilfælde. Det var næsten udelukkende teologistuderende, der fik en sådan biskoppelig tilladelse, der efter gældende kirkeret ikke blev opfattet som værende i strid med *Confessio Augustana* art. 14.¹⁵² Rosenius var på daværende tidspunkt overbevist om, at han kun kunne realisere sit indre forkynderkald ved at læse teologi og blive præst i Svenska Kyrkan.¹⁵³

Rosenius i Uppsala

Rosenius kom ikke til Uppsala til september 1838 ved semesterets begyndelse. Det synes der at have været flere årsager til. Moberg og Sandell nævnte i deres biografi, at han ikke havde fået samlet tilstrækkeligt med økonomiske midler ind til sine studier, og at det havde været vanskeligt

149 Lodin, *Rosenius i unga år*, 253.

150 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 18-20.

151 Utgifvarne, *Anders Wibergs Lif och Verksamhet* (Stockholm: Tryckningskommitténs Förlagsexpedition, 1916), 20.

152 Carl Henrik Martling, "Rite vocatus – publice docere" i *Till Bo Giertz 31 augusti 1965*, redigeret af Carl Henrik Martling et al. (Uppsala: Mercantil-Tryckeriet, 1965), 190-204; Ragnar Askmark, *Åmbetet i den svenska kyrkan* (Lund: CWK Gleerup, 1949).

153 Lodin, *Rosenius i unga år*, 255.

for ham at få afsluttet sin hjælpepræstetjeneste især i Lapland. De antydede også ud fra samtidige breve af ham, at han havde været præget af frygt for at møde fristelser fra et verdsligt studiemiljø.¹⁵⁴ Af et brev af Rosenius skrevet den 26. september 1838 til hans ven Adam Löfgren i Löfvånger fremgår, at han har været syg og sengeliggende i tre uger. Da han skrev brevet, kunne han for første gang være ude af sengen i få timer, hvor han også prøvede at få nogen motion, så han kunne få bedre appetit. I brevet skrev han tillige, at han under sygdommen havde håbet på at få lov at dø. Ja han gav faktisk udtryk for en vis skuffelse over, at han stadig levede. Han havde været så tæt på Kanaans grænse uden at få lov til at gå ind i det forjættede land. Han ville dog være lydige mod sin trofaste himmelske fars vilje. Lodin vurderede, at Rosenius havde været ramt af en alvorlig lungebetændelse. Lodin antydede tillige ud fra studium af samtidige breve af Rosenius, at han nok i forlængelse af lungebetændelsen også var blevet ramt af en psykisk depression.¹⁵⁵

Det var en 22-årig ung mand svækket på både legeme og sjæl, som i november 1838 påbegyndte rejsen fra Burträsk over Härnösand, hvor han opholdt sig den 21. november, til Uppsala, hvor han ankom omkring den 1. december. I et brev dateret den 21. november under opholdet i Härnösand og sendt til en af sine venner i byen skrev han blandt andet: "Så reser jag nu i morgon med full fart till den ort, der "satans säte är". Min swaghet skulle ej wåga sig dit, om ej Israels wåktare och starke hjelpte wore min tröst, och jag wisste, at icke jag utan **Han** will så hafwa det. Då skall Han ock sjelf sörja för mig."¹⁵⁶

Rosenius' storebror Anton var ankommet tidligere og havde indskrevet sig ved universitetet den 9. oktober. Rosenius indskrev sig ved det filosofiske fakultet den 6. februar 1839 og ved Universitetet den 8. februar 1839. Hans studietid blev ikke af lang varighed, idet han i slutningen af maj 1839 forlod Uppsala. En række indre og ydre omstændigheder gjorde, at det ikke gik efter hans og andres planer om en lige vej til en præstegering i den svenske kirke.

Kort efter ankomsten til Uppsala skrev han i et brev til en ven i Löfvånger: "Jag bor nu här på min ensliga kammare och har ej, sedan jag kom hit, träffat en enda kristen broder."¹⁵⁷

I Härnösand havde flere af Rosenius' gymnasiekammerater på forskellig måde lagt luft til og grinet ad den fromme læser-gymnasiast. Da flere af dem mødte Rosenius igen i Uppsala, ønskede de at lade fortiden være glemt og være venlige og imødekommende over for ham. Men kammeraternes venlighed medførte anfægtelser for Rosenius, som han beskrev i et brev af 16. december 1838 til Maja Lisa Söderlund: "...Jo wet du, mina kamrater wilja här på en mera bildad ort slå alla obehagligheter, som oss emellan fordom wid gymnasium uppstått, ur sinnet och anse mig såsom en broder, de bjuda mig wänkapliga händer, helsa mig wälkommen, tala glada och förtroliga ord, och nu förstår du redan min klämma. Jag arme mask, som ej är wan wid sådant, känner, att detta smakar mitt kött bättre än strid, hugg och stygn. Nu sannas på mig sjelf hwad jag för 2 eller 3 år sedan skref i några verser: Wi gå hwarann till mötes halfwa vägen.... wi tröttna begge till at stå i strid. – Gud förbjuda nådeligen, att hela sången på mig fullbordas. Kort sagdt, det nämnda förhållandet i förening med min ensamhet bland fienderna gör, att jag nu är alltför feg i bekännelsen. Och hwad

154 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 20.

155 Lodin, *Rosenius i unga år*, 255-256; Lodin, *Rosenius liv och gärning*, 60; P.Verner Hansen, *Født på ny. Om Carl Olof Rosenius* (Århus: Okay-bog, 1987), 66; Andersson, *Vid Guds hjärta*, 33-34.

156 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 20.

157 Andersson, *Vid Guds hjärta*, 34.

denna efterlåtenhed har meg sig, det wet du. Mitt samwete såras och nedtrampas, fienderna blifwa djerfwa, och det **synas** snart ingen skilnad emellan oss."¹⁵⁸

Situaionen i Uppsala

Først nogle ord om den nye studieordning der var blevet gældende ved Uppsala Universitet, få år før Rosenius ville påbegynde sit studium. Tidligere havde det været sådan, at gymnasieskolen var blevet afsluttet med en årsprøve, og den efterfølgende studentereksamen ved universitetet som adgang til at påbegynde sit studium var blevet en ren formalitet. I 1806 i Uppsala og i 1809 i Lund var der blevet oprettet et teologisk seminarium med undervisning i praktisk teologi, mens selve det teologiske akademiske studium var noget, man ret let kunne få afsluttet, hvis man blot havde fulgt ret få forelæsninger. Man skulle ikke afslutte den egentlige teologiske uddannelse med en teologisk eksamen. Det var for eksempel årsagen til, at Rosenius' far hurtigt havde kunnet få afsluttet sin præsteuddannelse. I 1831 var der indført en ny studieordning, hvis sigte var at løfte det akademiske niveau for den teologiske uddannelse. Man gjorde da to ting: 1. Man hævdede kravene for at kunne påbegynde den teologiske uddannelse, så man i tillæg til den afsluttede årsprøve på sit gymnasium skulle aflægge studentereksamen med eksamen i en række gymnasiefag for de kommende universitetslærere, inden man kunne påbegynde sit teologiske studium. 2. Man afskaffede den praktiske uddannelse ved det teologiske seminarium i Uppsala og Lund og indførte en akademisk, teoretisk teologisk uddannelse med nogenlunde de samme eksegetiske, systematiske og kirkehistoriske fag, som vi kender i dag. Fra flere sider blev det påpeget, at de kommende studerende, der ankom til universitetet måske et eller to år efter afsluttet gymnasieskole, ofte var så længe om at få genoplæst de forskellige gymnasiefag, at de aldrig fik bestået den til universitetet krævede studentereksamen og derfor opgav universitetsstudiet. Det var kort fortalt, hvad der skete med Rosenius, som Hjalmar Holmquist grundigt og detaljeret har redegjort for i sin afhandling om Rosenius' universitetsår.¹⁵⁹ Rosenius fik aldrig bestået den adgangsgivende studentereksamen og fik dermed aldrig påbegyndt det teologiske studium.¹⁶⁰ Både i Härnösand og på prædikerejser havde Rosenius forberedt sig på at blive præst. I Uppsala talte han om at blive præst. Moberg og Sandell redegjorde i deres biografi for, hvordan Rosenius igennem et helt år til stadighed havde bedt Gud om hjælp og kraft til at kunne påbegynde og fuldføre sine studier og indtræde i en præstelig tjeneste. Han havde imidlertid ikke fået denne hjælp, selv om det for ham havde været en nærmest selvfølgelighed, at han skulle blive præst. Ja Moberg og Sandell skrev direkte, at den storm af tvivl, som han senere kom ud i endog om Guds eksistens, egentlig var opstået af, at Gud ikke havde givet ham hjælp til at påbegynde og fuldføre studierne.¹⁶¹

Tyskeren Fr. Strauss (1808-1874) udgav i 1835-1836 sit værk *Leben Jesu*, der var en sønderlemmende kritik af de bibelske skrifers fremstilling af Jesus. Ifølge Strauss skulle Skriftens ord underordnes den menneskelige fornuft. Ifølge Hjalmar Holmquist har få bøger skabt en så stor

158 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 21-22.

159 Hjalmar Holmquist, "C.O. Rosenius' universitetsår" i *Studier tillägnade Magnus Pfannenstill den 10. Januari 1923*, Kristofer Benzow et al. (Lund: C.W.K. Gleerup, 1923), 62-75; Lodin, *Rosenius i unga år*, 257-277; Hansen, *Født påny*, 67-78; Birger Olsson, Göran Bexell og Göran Gustafsson (red.), *Theologicum i Lund. Undervisning och forskning i tusen år* (Malmö: Bokförlaget Arcus, 2001), 26-37.

160 Holmquist, "C.O. Rosenius' universitetsår", 69; Lodin, *Rosenius i unga år*, 273; Hansen, *Født påny*, 69.

161 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 31.

åndelig krise og åndelig usikkerhed hos mange mennesker som Strauss' radikale kritik af Ny Testamentes fremstilling af Jesus.¹⁶² Strauss' bog rejste også en teologisk debat i Sverige, hvor flere fra Det Teologiske Fakultet i Uppsala kritiserede Strauss, og i efterårssemesteret 1838 indgik hans bog i en forelæsningsrække ved det teologiske fakultet. Men de, der kritiserede Strauss og hans bog, gjorde det ikke ud fra den lutherske ortodoksis klare bibelsyn, men ud fra nogle erfaringsmæssige oplevelser. Strauss' bog blev oversat til svensk i 1841, og da rejste den en bredere folkelig debat.¹⁶³

På hvilken måde og i hvilken udstrækning blev Rosenius ramt og anfægtet af Strauss' bog, som der blev holdt forelæsninger over ved det teologiske fakultet samtidig med at Rosenius ankom til Uppsala?¹⁶⁴ Ud fra det tilgængelige kildemateriale er det vanskeligt at fastslå, om Strauss' bog og i givet fald i hvilken udstrækning den har haft betydning for Rosenius' senere åndelige krise, hvor hans tvivl især berørte tilliden til Bibelen som Guds troværdige ord. I et brev 12. nov. 1841 til Maja Lisa Söderlund skrev Rosenius bl.a.

Doktorer och hofpredikanter hafwa nu nödgats tänka, disputerat, skrifwa om Christus mer, än de någonsin i all sin tid gjort eller ens ämnat göra. Dertill hafwa de twungits af ett wilddjur från helwetet, som uppstigit i Tyskland, med tunga och penna spetsad att stride emot Herren och Hans smordas rike. Han heter Strauss. Han nekar, att Jesus war Christus. Han will gifwa werlden en annan gudamenniska, nemligen icke den menniskan Jesus Christus, utan "menskligheten, i hwilken Gud bor". Och den i himlen är begabbar dem. Men rörelse och strid äro härigenom började, men icke slutade.¹⁶⁵

I dette brev skrevet ca. tre år efter Rosenius' ankomst til Uppsala gav Rosenius udtryk for en markant afvisning af Strauss. Af brevet forstår man også, at det er første gang Rosenius omtalte Strauss for Maja Lisa Söderlund. Det er vanskeligt ud fra brevet at fastslå, hvor grundigt et kendskab Rosenius har haft til Strauss' bog og til den svenske debat om bogen. Hvis Strauss' bog var årsag til Rosenius' tvivl, må man formode, at han i et senere brev havde skrevet om det til Maja Lisa Söderlund. Dog kan man ikke udelukke, at Strauss-debatten hos Rosenius har skærpet hans frygtsomme vurdering af det teologiske fakultet, som han i brevet af 21. november 1838 betegnede som stedet, hvor "satans säte är". Denne frygt kan have været med til at lamme hans studielyst, som så kan have været en af årsagerne til, at han aldrig rigtigt kom i gang med sine studier.

I et brev til Maja Lisa Söderlund skrevet den 16. marts 1840 fra Lenna omtalte Rosenius sin aktuelle situation med ordene:

Men hwad som försänkt mig i outsägligt elände, i ett helwete, har varit skruplerna om bibeln. Detta slaget går icke ut, förutan bön och fasta. Lofwad och prisad ware den trofaste Guden, att jag nu en tid varit i frid, sedan jag af skadan lärt wishet. O, jag har mig sjelf att skylla till största delen. Min öfwerdådighet, mitt bortwikande från barnaenfalden, mitt stirrande på solen, se der en källa till detta elände. Jag har tänkt: "Det kan ju icke skada att forska och pröfwa, sanningen lider ej af att skärskådas"

162 Holmquist, "C.O. Rosenius' universitetsår", 73.

163 Sven Hansson, *Uppsalateologerna och Svenska kyrkan 1840-1955* (Uppsala universitet. Teologiska institutionen, 1980), 17-28.

164 Holmquist, "C.O. Rosenius' universitetsår", 73-74.

165 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 66.

o.s.w., icke besinnande, att det war mina swaga synnerver, mina ögon, som ledo af detta stirrande på solen. Nog tål solen att beskådas, nog sittar hon lika herrlig, men det arma ögat!¹⁶⁶

Det er lidt vanskeligt at gennemskue, hvad Rosenius mere konkret har ment med disse ord. Mon han har tænkt på, at han alligevel var blevet noget påvirket af det teologiske fakultet. Han nævnte i hvert fald ikke Strauss-debatten, og det ville vel også have været overraskende, hvis han skulle være blevet påvirket af en så radikal person, som han også i et tidligere brev havde betegnet som "ett wilddjur från helwetet, som uppstigit i Tyskland, med tunga och penna spetsad att strida emot Herren och Hans smordas rike".¹⁶⁷ Det er vanskeligt ud fra de bevarede kilder at vide, i hvor høj grad de teologiske og filosofiske debatter om Guds eksistens og Bibelen troværdighed, som fandt sted i forskellige fora på Uppsala Universitet i forbindelse med debatterne om Strauss, alligevel på en eller anden måde har bidraget til Rosenius' tvivlskrise.¹⁶⁸

Rosenius på Lenna

I slutningen af maj 1839 kom Rosenius til gården Lenna for at arbejde som informator (huslærer). Af hans breve fra Uppsala-perioden kan vi forstå, at det har pint og naget ham, at han ikke fik bestået den adgangsgivende studentereksamen til studiet ved det teologiske fakultet. Hans ophold i Uppsala havde styrket hans indre kald til at blive forkynder, og han så stadig præstegerningen som vejen til at realisere det kald. Samtidig fremgår det af hans breve, at hans manglende lyst til at studere, hvad han kaldte "verdslige" fag, var blevet afløst af direkte modvilje. Af "verdslige fag" kan nævnes aritmetik, geometri, geografi og filosofi.¹⁶⁹

Rosenius synes gennem sin uordnede præstetjeneste i Norrland at have fået indsamlet et ganske betydeligt pengebeløb til sine Uppsala-studier. Men som det uegennyttige, selvopofrende menneske han var, havde han udlånt pengene til sin far, hvis økonomi altid var dårlig. Da faderen ikke kunne betale lånet tilbage, manglede Rosenius penge til at studere i Uppsala.¹⁷⁰ Det var baggrunden for, at han søgte stillingen som huslærer på gården Lenna for ægteparret kaptajn Wigström og hustru grevinde von Schwerins to 8-10-årige sønner. Familien var for nylig flyttet til Lenna Östergård i Huddinge, der i dag er en sydvestlig forstad til Stockholm.¹⁷¹ Den gamle gård lå naturskønt med bakker og skove ved søen Drevviken. Det havde næsten nordlandsk præg. Rosenius kom til at bo i et af gårdens to gæsteværelser.

I Lenna blev Rosenius imidlertid endnu mere ensom, end han havde været tidligere. Han sagde selv, at han på Lenna i løbet af et helt år ikke havde mødt et eneste menneske, der spurgte efter Gud. I denne situation blev hans bøn om fremgang i studierne stadig mere intensiv – alt andet synes jo at være meningsløst. Og når bønørelsen fortsat syntes at udeblive, blev det stadig vanskeligere for ham at hvile ved Guds vilje. Alt samvirkede til at øge hans sjælelige nedtrykthed. Så gled han

166 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 45.

167 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 66; jf. Lodin, *Rosenius i unga år*, 275-277.

168 Brandt, *Carl Olof Rosenius*, 361-364; Holmquist, "Rosenius' universitetsår", 71-75; Lodin, *Rosenius i unga år*, 275-277.

169 Norberg, *Hernösands Kungl. Gymnasium*, 33.

170 Holmquist, "C.O. Rosenius' universitetsår", 72-73.

171 I et brev af den 21. maj 1839 skrev han, at han nu rejste mod syd til et sted ca. 12½ kilometer syd for Stockholm. Han skrev, at han længe havde bedt om, at det ikke måtte ske, hvis det ikke var Guds vilje. Derfor troede han, at det var en beslutning af ham, "som heter både **Underlig** och **Råd**" (Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 33).

ind i en alvorlig tvivlskrise.¹⁷² I *Pietisten* 1848 har han selv skildret krisen i artiklen "Några ord om de hemska twiflen på allt heligt, hwarmed somliga Guds barn plågas".¹⁷³

Hwad här ännu wore att säga, skole wi vidare lära af en berättelse och bekännelse utaf en man, som erfarit hwad här omtalas. Han berättar:

Genom vår Guds innerliga barnhertighet hade jag redan i 8 år lefwat i förening med min Frälsare, ett saligt lif, under blott wanligare barna-öfningar, strider och wexlingar, da ändteligen, år 1839, hela mitt himmelrike tycktes' tagas ifrån mig och jag kom i en djup helfwetes-pina, blott genom de grufligaste twifwel på allt heligt. Wisst hade jag äfwen en och annan gång förut haft anfall af samma frestelse, men endast kortare och öfwegående. Jag erinrar mig i synnerhet en händelse, 3 år förut, da jag hade predikat i en landt-kyrka och många fromma själar från närmaste stad hade kommit dit ut, samt efter predikan yttrat stor glädje; – da fick jag på aftonen en så häftig anfäktning af twifwel på allt Guds Ord, att jag blef så wanmächtig, att jag icke förmådde stå på mina ben, utan måste ligga. Men det blef bättre om några timmar, så att jag åter såg Guds härlighet. Hwad detta betydde, förstod jag sedan af 2 Kor 12,7: På det jag mig af de store uppenbarelser icke förhäfwa skulle, wardt mig gifwen en påle i köttet, satans ängel, som mig kindpustade m.m.

Men med mitt långwariga, mig helt förstörande twiflansmörker, 3 år sednare, war händelsen följande:

Jag lefde såsom Informator på en herr-gård 1½ mil från Stockholm – "i gräseliga mörko lande", der jag på ett helt år icke träffade en enda själ, som efter Gud frågade. Här hade jag först länge en swår kamp deruti, att jag bad Gud om en sak, som jag ansåg bestämdt wara Guds wilja, men blef aldrig bönhörd. Jag hade äfwen förut, under mitt wistande i Uppsala, mycket bedit om detsamma; och nu war det ett helt år min första och sista bön. Att tillägga: "Fader, icke som jag will, utan som du will," ansåg jag knappt Christeligt, da jag ju endast bad om kraft och förmåga till något, som war Guds egen bestämdaste wilja, mente jag. Så länge jag nu icke fick denna kraft, war jag i en beständig nöd, icke blott genom den begärda kraftens uteblifwande, utan i synnerhet genom de twifwel, som jag grundade deruppå, att jag aldrig blef bönhörd. "Det måste icke finnas någon Gud, – Bibeln måste icke innehålla Guds Ord, – då jag aldrig blifwer hörd uti en sådan bön som denna". Så tänkte jag ofta. Och twiflen på min egen benådning, – om då en Gud wore till – derom will jag icke tala. Det var ju tydligt, att jag åtminstone wore alldeles öfwegifwen af Herren. – Ack Gud! Det trodde jag icke, att Du kunde föra en så hård lek med något barn!...På denna wäg kom jag nu till de grufligaste twifwel. Deras bestämdare magt öfwer mig börjades sålunda: Jag låg en qwäll på mina knän i bönen på min ensamma kammare. Hastigt ryste jag tillbaka wid mitt förehafwande, sprang upp midt i bönen och utstötte hädande ord, sålunda: "Hu! hvilken galenskap! Med hvem talar jag här? Finns wäl Gud här på min trånga kammare! O nej! hwilken dårskap! o.s.w. Med detta sinne kastade jag mig på sängen, under mörka, hemska tankar, och låg så, tildess jag somnade. På morgonen waknade jag – utan Gud; lefde dagen igenom – utan Gud; gick åter till sängs – utan Gud. Men att icke ändå en Gud fanns, kunde jag aldrig alldeles wisst besluta. Jag hade nu en stor fråga dag och natt att afgöra: om det fanns en Gud eller icke. I denna gröfsta form warade dock mitt twifwel icke länge. Jag fick en afton en ljusare stund, så att jag till och med under en wiss glädje skref på rim.....

Men den andra store frågan blef: Om Bibeln innehåller denne store Gudens Ord? Med denna fråga på hjertat satt jag nu dag på dag med ögonen stirrande i wädret, skarpt men korswis tänkande på allt hwad jag wisste ur Historien, Philosophien och Theologien, för att finna något wisst, för eller emot, blott att jag fått något slut och beslut i frågan. Men allt war lika när. Den slutledning och bewisnings-byggnad,

172 I sin tvivlskrise kæmpede Rosenius med de to grundlæggende spørgsmål: *Findes Gud* og *Er Bibelen Guds ord*.

173 *Pietisten* Sjunde Årgången 1848, 10-13.28-31.42-46; *Pietisten* Sjunde Årgången 1861, 128-139.

som jag den ena stunden uppställde, ramlade den andra, genom en ny arglistig inwändning. Mitt sinne war ett i många bitar sönderslaget ler-kärile, som ingenting kunde behålla. I detta tillstånd lefde jag i flera weckor. Gosserna, som jag informerade, blefwo nu mindre wäl efterhållne; ty Informatorn wistades med sin själ i långt aflägsna regioner. Stundom försjök jag i öm och bitter sorg öfwer mitt olyckliga tillstånd, isynnerhet wid tanken på de lyckliga åren, då jag hade lefwat i den innerligaste förening med min Frälsare, smakat och sett huru ljuflig Herren är, förstått och trott Evangelii härligaste sanningar. Ty i de första åren af mitt nådalif hade jag mycket ljufwa erfarenheter af min Frälsares nåd och närwaro, lefde mellan Skol-terminerna ibland en hop Nåda-syskon, som stodo i den första kärlekens värma och liflighet, och jag brukade sommar-tiden ofta wistas hela dagen i skogen, med en bit mat och en bok, för att få helt ostörd wara med min Frälsare, i förtroligaste samtal och böner; ändteligen hade jag och i några år ganska mycket arbetat på andras wäckande och upplysande, samt derwid fått wara ett medel til mångas salighet i Christo. Detta saliga lif stod nu för min själ såsom ett förloradt paradys; jag såg mig sjelf såsom en affälling och skamfläck för Guds folk, hwilken snart skulle blifwa för alla mina bekanta till en bedröfwelse, och för andra, som tänkte på omwändelse, ett afskräckande exempel. – O, du mitt lifs Gud! du allena wet de hemska tankar och råd, jag härunder stundom fattade, från hwilkas utförande blott din mäktiga hand och fasan för helfwetet höll mig tillbaka! Derom will jag ej för menniskor tala. Här sitter jag ännu inför Dig, under din barmhertighet och dina wingars skugga! – Särskildt upprördes min sorg och flödade mina tårar, då jag fick bref från mycket kära wänner, mina syskon, fäder och barn i Christo, eller sjelf skref till dem. Och det war underligt, att ehuru förfallen min tro war, ehuru grufliga twifwel jag kände, kunde jag dock på det warmaste lyckönska dem, som trodde, och hålla dem såsom Guds Änglar lyckliga och älskeliga. Blott för mig war allt förloradt."

Rosenius fortalte så, hvordan han i sin nød kontaktede en gammel ven, en erfaren provst. Han sendte Rosenius et meget kærligt brev, hvor han opfordrede ham til fortsat at læse i sin bibel. Rosenius skrev, at brevet fra den elskelige provst gjorde straks et godt indtryk på ham. Det "wäckte ett litet hopp eller en aning, att jag ännu en gång kunde komma till tron och ljuset; men det goda intrycket förswann snart. De råd, som det innehåll, woro wisst goda, men mig hjälpte de icke. Jag genomlefde åter några bedröfliga weckor i grufliga anfäckningar".¹⁷⁴

Rosenius og Scott

Rosenius' første møde med Scott

Rosenius fik så den tanke at få en personlig samtale med en erfaren sjælesørger. Han tænkte på forskellige præster i Stockholm. Men så kom han i tanke om den engelske præst Scott, hvis arbejde han netop havde hørt om. Ud fra hvad han havde hørt, vurderede Rosenius, at Scott ville være en god sjælesørger for ham. Rosenius opsøgte Scott midt i august 1839.¹⁷⁵ Allerede ved det første møde blev Scotts uakademiske, praktiske tilgang godt modtaget af Rosenius, som bagefter udtalte:

174 *Pietisten* Sjunde Årgången 1848, 42

175 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och werksamhet*, 37. Westin mener, at det var P.A. Huldberg, der i et brev som del af en korrespondance mellem Huldberg og Rosenius havde introduceret Rosenius for Scott. Huldberg havde selv tre år tidligere været i kontakt med Scott, der havde hjulpet ham i hans daværende åndelige bekymringer (Westin, *Geroge Scott*, 535).

Härwid gick en sådan stråle af ljus och tröst genom min själ, att några glädje-tårar stodo mig i ögonen – det war ett ögonblick af sådan hugswalelse, som jag på många weckor, ja, Månader icke hade haft. Jag kunde intet inwända, utan sökte blott kunna behålla den utsigt, jag hade fått. Nu uppmanade han mig vidare, att under bön till Gud om Hans förbarmande fortfara att läsa Bibeln, – och jag gick. Men ännu war icke förlossningens timma slagen. Jag kom hem, tänkte och tänkte åter en wecka, och war åter i samma mörker. Ett oändligt och oresonligt: "ho wet? ho wet?" gjorde allting owisst för mig; min hela själ war i ett så tjockt mörker, i sådan förwiring och sällning, att jag icke såg det ringaste, eller kunde behålla det, om jag ett ögonblick fattade det. – Efter en wecka, kom jag åter till den goda Engelsmannen. Han frågade huru det gått, om jag kommit ut från min frestelse. Nej, swarade jag, allt är mig lika owisst. Nu gaf han mig ett annat, ett ganska besynnerligt råd. Han sade: "Jag förmoder, att det icke är endast motsägelser emot Skriften, som ingifwas i hjertat, utan äfwen stundom bättre tanker, såsom wederläggningar af de förra?" – Ja. – "Tag då och skrif upp både de förra och de sednare, och beskåda dem sedan sagta och grundligt. I denna frestelse består fiendens magt förnämligast uti att omkasta och förwirra tankarna. Han är mörkrets ande, älskar icke ljuset, icke allwarlig och grundlig forskning; genom att framdragas i ljuset, afwäpnas han. Sätt upp på papperet allt hwad som ingifwes, mot och med, och betrakta sedan hwilket som mera väger." – Med detta besynnerliga råd gick jag; och Herren wälsignade det så underbart, att jag tre dagar derefter kom till en sådan wisshet om Bibelns Gudomliga ursprung och sanningen af allt hwad der står, att jag både häpnade och fröjdades, så att jag i glad upprörelse skälfde och gret en lång stund på min kammare. "Allt är sannt, alldeles sannt, Gudomligt sannt, och allt är qwar, som jag har sörjt som förloradt!" Sådant talade jag. Jag såg nu icke allenast allt hwad jag förr sett, utan mina ögon wore liksom helt förnyade, att jag såg allting ännu klarare, än någonsin. Det war nu i min själ, såsom det är i naturen, när tjocka moln, regn och owäder i flera dagar betäckt landet, och det hastigt klarnar så, att ej en molnfläck syns, då hela luften är så renad och solen så herrligt skiner på de wåta glittrande löfwen, att man tycks aldrig hafwa sett en sådan skön natur. – Nu återkom äfwen den så förstörda, så länge saknade barna-tillförsigten till Gud; jag fick nåd att åter tro mina synders förlåtelse, kunde nu på nytt omfamna min Frälsare, mitt lifs Gud, och med Thomas salig utbrista: O, min Herre och min Gud!"¹⁷⁶

Rosenius opretholder forbindelsen med Scott

Efter at Rosenius havde fået kontakt med Scott, opretholdt han forbindelsen. De var ikke enige i alle lærespørgsmål, og den teologiske forskel ophørte aldrig. Men den engelske metodist og Lutherlæseren fra Norrland mødtes i et fælles punkt: En brændende nidkærhed for Guds riges udbredelse. Efter den hårde tvivlskamp havde Rosenius igen fundet hvile i troen på Jesus Kristus. De stærke følelser synes dog ikke at have varet så længe, men han lærte at hvile ved Guds ord og løfter. På Lenna var der imidlertid ingen, som forstod hans åndelige erfaringer, og ingen han kunne dele sin tro med. Det fik til følge, at han, når han var færdig med sin undervisning lørdag eftermiddag, fra efteråret 1839 begyndte at gå, oftest til fods, ind til Stockholm, hvor han blev til søndag aften eller mandag morgen, hvor han så gik tilbage til Lenna igen. Normalt var Rosenius ikke alene tilhører ved Scotts svenske eftermiddagsgudstjenester, men også ved hans engelske gudstjenester om formiddagen, ligesom Rosenius deltog i de bedemøder, som Scott var initiativtager til. Derefter spiste han middag hos Scott og hans gæstfri ægtefælle i deres hjem. Der mødte han nogle af Scotts

176 *Pietisten* Sjunde Årgången 1848, 43

venner.¹⁷⁷ I et brev skrevet den 30. oktober 1839 til Maja Lisa Söderlund udtrykte Rosenius sin glæde og taknemmelighed over alt, hvad han havde mødt hos Scott og hans venner. Dog måtte Rosenius sige, at han trivedes bedre hos sine venner blandt Lutherlæserne i Norrland end i kredsen omkring Scott. Det skyldtes, at ordet om forsoningens hemmelighed stod tydeligere og mere centralt hos Lutherlæserne i Norrland end i kredsen omkring Scott.¹⁷⁸

Hvem var George Scott, som hjalp Rosenius ud af hans åndelige krise?

Fra begyndelsen af 1800-tallet var der i Stockholms området begyndt et industrielt opsving, som krævede udenlandsk kapital og kompetence. Den engelske ingeniør og erhvervsmand Samuel Owen (1774-1854) kom i foråret 1804 til Stockholm for at lede en virksomhed, hvor det første dampskib blev bygget. Fra 1806 var han fast bosat i Sverige. Som aktiv og nidkær metodist havde Owen sørget for, at metodistprædikanten Joseph Rayner Stephens (1805-1879) fra 1826 blev religionslærer for de engelske familier. De engelske metodister sendte Stephens som missionær til Stockholm. Da det stred mod den svenske religionslovgivning, at der ankom metodistmissionærer til Sverige, blev Stephens hos de svenske kirkelige myndigheder registreret som religionslærer for englændere bosat i Sverige. I december 1826 indrettede metodisterne en pavillon med plads til 200-300 mennesker til Sveriges første ”Engelska, Wesleyanska Metodistiska” kapel. Til Stephens engelske gudstjenester kom der hurtigt adskillige svenskere, blandt andet en del studerende. I december 1827 begyndte Stephens også at prædike på svensk. Da blev det engelske kapel, som det blev kaldt, sprængfyldt, og flere måtte gå forgæves. Stephens havde aldrig altergang i forbindelse med sine gudstjenester. 1829 vendte han tilbage til England.¹⁷⁹

George Scott (1804-1874) var født i Edinburgh, Skotland og var vokset op i en familie, der var aktiv i den skotske presbyterianske kirke. Familien havde dog inden George Scotts fødsel været medlem af Metodistkirken. Gennem sin kommende hustru fik Scott kontakt til Metodistkirken, hvor han flittigt studerede John Wesleys skrifter. I 1827 havde han en omvendelsesoplevelse, der mindede om John Wesleys. Selv beskrev han det sådan, at tidligere havde han ivrigt iagttaget sine religiøse pligter under loven, men nu blev han retfærdiggjort. Derefter begyndte han en nidkær virksomhed som lægprædikant. I 1828 blev han opført på listen over metodistiske lægmandsprædikanter i Edinburgh, efter at han havde holdt en prøveprædiken for de øvrige lokale prædikanter. Den prædikantvirksomhed, som Scott så helhjertet engagerede sig i, sigtede på individuel vækkelse og omvendelse. Scott var en vækkelsesprædikant, der kunne fortsætte et møde næsten hele natten, hvor han talte med søgende og bekymrede. I 1829 udtrykte han sig sådan om sin nidkære virksomhed: "I could willingly die endeavouring to rescue souls from the Devils grasp and bring them to Jesus".¹⁸⁰ Scott var imidlertid aldrig blevet døbt, men i 1829 blev Scott døbt, som for ham indebar en ny hellig forpligtelse. Scott havde flittigt studeret sin bibel, han havde læst

177 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 41; M. Roslin, "Anteckningar vid vistelsen i Stockholm, från den 28. Julii till den 14:de Augusti 1846". Utgivna av Prof.Martti Ruuth, Helsingfors, *Kyrkohistorisk Årsskrift* 29 (1929), 317; Lodin, *Rosenius i unga år*, 327.330; Lodin, *Rosenius liv och gärning*, 88.

178 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 41-42; R. Röslin, "Anteckningar vid vistelsen i Stockholm; från den 28 Juli till den 14:de Augusti 1846", 317.

179 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 42-43; Westin, *George Scott*, 92-115.665-672; Lodin, *Rosenius i unga år*, 299-302; Anders Jarlert, *Sveriges Kyrkohistoria 6* (Stockholm: Verbum, 2001), 131.

180 Westin, *George Scott*, 140.

meget af John Wesley og også en del pastoral teologi, men han havde ikke fået en egentlig teologisk uddannelse. Han blev ordineret i Metodistkirken den 12. juli i 1830, som en klar repræsentant for den metodistiske vækkelses- og omvendelsesforkyndelse.¹⁸¹ Scott kom til Sverige den 5. august 1830¹⁸² og var i august 1839, hvor Rosenius kontaktede ham, den åndelige leder af et livskraftigt evangeliserende arbejde i Stockholm.¹⁸³

Scotts primære arbejde var at være præst for den metodistiske menighed af indvandrede englændere, der udgjorde kredsen omkring Samuel Owen, som i Joseph Stephens' tid havde fået navn af "Society". Allerede den 27. september 1830 havde Scott organiseret denne kreds til en egentlig metodistisk "Society" med medlemskort. Medlemskort kunne først tildeles, når den enkelte skønnedes åndelig moden til det.¹⁸⁴ En del nye medlemmer blev vundet, og i begyndelsen af december 1830 var antallet af medlemmer 15, hvoraf nogle var svenskere. Dette tal forblev den omtrentlige størrelse af den egentlige metodistiske menighed i Stockholm i løbet af Scotts knapt 12-årige ophold i byen. Ganske vist lykkedes det Scott at hverve nogle nye medlemmer i løbet af opholdet i Stockholm, men samtidig måtte han slette nogle af medlemslisten på grund af dødsfald, flytning eller frafald fra menigheden. Nogle af Samuel Owens engelske arbejdere var katolikker og ønskede ikke at deltage i metodistiske aktiviteter. Flere af de engelske arbejdere kendte kun lidt til det svenske sprog og følte sig meget isolerede. Nogle endte i et spiritusmisbrug, andre blev hjemsendt, fordi de ikke passede deres arbejde. Scott havde meget ringe succes med at få disse forskellige englændere inddraget i den metodistiske menighed, som han ønskede at betjene ikke alene med engelske gudstjenester hver søndag i det engelske kapel, men også med den særlige metodistiske praksis for disciplin, sjælesorg og helliggørelsesmetodik. Ud over gudstjenesterne om søndagen holdt Scott også hverdagsgudstjenester i det engelske kapel og undertiden andre strategiske steder i byen. Han havde også enkelte dåb og begravelser, ligesom han var meget flittig til at uddele kristen opbyggelig litteratur. I sin forståelse af dåben afviste han dåbens genfødende virkning, ligesom han afviste transsubstantiationslæren i nadveren. Nadveren havde for ham alene en rent symbolsk karakter som et mindemåltid.¹⁸⁵ Men ellers havde han på mange måder en klassisk teologi: 1. Han understregede med stor kraft Bibelens autoritet. 2. Han lagde vægt på at understrege syndefaldets radikale konsekvenser helt på linje med Confessio Augustana artikel 2. 3. Han stod helhjertet bag den gamle objektive forsoningslære. 4. I retfærdiggørelseslæren var han også helt bibelsk. 5. Han tilsluttede sig den klassiske lære om kødets opstandelse og den dobbelte udgang efter dommen. 6. Han betonedede menneskets ansvar og polemiserede mod prædestinationen. 7. Han var en typisk metodistisk vækkelsesprædikant, hvor genfødslen var det centrale punkt. For ham var genfødslen en oplevelse, som både en selv og andre kunne mærke. Scott inddrog ikke dåben. Det afgørende spørgsmål blev, om man havde erfaret genfødslen, ikke om man var døbt. Men genfødslen var Helligåndens værk.¹⁸⁶

Dernæst udøvede han sjælesorg især ved husbesøg, ligesom han gav kristendomsundervisning til børn og unge. Endelig dannede han også klasser (mindre grupper), som samledes hver uge. I

181 Westin, *George Scott*, 120. 122.125-129.

182 Westin, *George Scott*, 167.

183 Westin, *George Scott*, 199-230.345-504.

184 Westin, *George Scott*, 167-169. Eftersom der havde været en ret lang vakance, fra Stephens vendte tilbage til England, og til Scott ankom til Stockholm, kan nogle fra Stephens' menighed være gledet ud af fællesskabet.

185 Westin, *George Scott*, 176.

186 Westin, *George Scott*, 231-235.

klasserne gav han kristendomsundervisning, ligesom han havde tilsyn med de enkelte medlemmer og deres åndelige udvikling. Det hørte med til den metodistiske menighedsordning, at hvert enkelt medlem hvert kvartal skulle til en åndelig samtale/åndelig prøvning hos præsten. Det var forudsætningen for, at man fik sit medlemskort fornyet.¹⁸⁷

Scotts brede virke i Sverige

Da Scott i begyndelsen af november 1831 begyndte at holde prædikener på svensk i det engelske kapel og samlede mange svenske tilhørere, fulgte han i sin forgængers spor. Men derved kom han i konflikt med den daværende svenske lovgivning. Problemet var ikke, at han prædikede på svensk, for den svenske lovgivning sagde ikke noget om gudstjenestesproget, men det var i strid med svensk lovgivning at indbyde svenskere til en ikke-luthersk gudstjeneste. Det var forbudt, ligesom det for svenske statsborgere var forbundet med bødestraf at besøge en sådan gudstjeneste. Når Scott begyndte at holde bibeludlægninger, klassemøder og bedemøder for svenskere i sit private hjem og i andre hjem, forbrød han sig også imod konventikkeloven af 1726 og imod religionsloven af 1735.¹⁸⁸

Baggrunden for, at Scott påbegyndte en så ivrig virksomhed blandt svenskere, var utvivlsomt, at han havde fået et meget negativt syn på det åndelige liv i Sverige. Det findes der flere vidnesbyrd om.¹⁸⁹ Dertil kom hans metodistiske åndelige nidkærhed for menneskers evige frelse. Ud fra dette tyder meget på, at Scott har følt sig kaldet til at formidle det frelsende evangelium til det svenske folk.

Da Scott begyndte at holde gudstjenester på svensk i Stockholm, havde han et dobbelt formål: Han ønskede dels, at svenskerne blev omvendt til en levende tro på Kristus, og dels at de omvendte svenskere blev aktive medlemmer af den metodistiske menighed. Til Scotts engelske klassemøder var der også flere svenske deltagere. Ikke så længe efter at Scott havde påbegyndt sine svenske gudstjenester, blev der trængsel i det engelske kapel. Scott skrev den 3. februar 1832 til den metodistiske ledelse i London, at han var overbevist om, at man til svenske gudstjenester i Stockholm regelmæssigt kunne samle over 2000 tilhørere, men i det engelske kapel kunne man med ekstra bænke og stole højst skaffe plads til 500 tilhørere.¹⁹⁰ Ud over de svenske gudstjenester begyndte Scott at holde forskellige møder såsom bibelstudiekredse, bedemøder, vidnemøder og sangaftener både i sit eget hjem, i andre private hjem og andre egnede mødelokaler. Til nogle arrangementer var der kun få deltagere, til andre væsentlig flere. Ved Scotts arrangementer deltog blandt andet flere fra Brødremenigheden i Stockholm. Scotts vækkelsesprædikener nåede dagens svenskere, og flere ønskede samtaler med Scott om deres evige frelse.

Scotts fremgang medførte også, at hovedstadens kirkelige myndigheder begyndte at interessere sig for hans forskellige aktiviteter. Siden Stephens' tid havde man holdt svenske prædikener, så der var skabt en vis præcedens. Metodistmissionen var der vel heller ikke grund til at skride ind over for, da

187 Westin, *George Scott*, 171-172.

188 *Kyrko-Lagen af 1686* med senere tilføjelser. På Konungens befallning utgifna (Uppsala: tryckt hos Leffler och Sebell, 1845); Sven Kjällström (red.), *Den svenska kyrkoordningen 1571, jämte studier kring tillkomst, innehåll och användning* (Lund: Håkon Ohlsson, 1971), 271-277.

189 Westin, *George Scott*, 200-205.

190 Westin, *George Scott*, 211.

den ikke havde skabt nogen særlig uro. Den største mistro var rettet mod Scotts øgede prædikevirksomhed i forskellige sammenhænge.

For Scott kom det til at stå stadig klarere, at det vigtigste var at nå det svenske folk med evangeliet, ikke at optræde som metodist. Denne grundholdning kom til at præge både hans forkyndelse og hele hans virksomhed. I de følgende år kastede Scott sig især – i tillæg til præstetjenesten for den lille metodistiske menighed – over følgende tre områder: 1. Bibel- og traktatspredning. 2. Missionsspørgsmålet. 3. Afholdsspørgsmålet.

1. Bibelspredning og evangelisk traktatmission. Det svenske Bibelselskab havde i mange år stået for bibelspredning, men blandt andet en strid med British and Foreign Bible Society om de apokryfe skrifter havde svækket bibelspredningen, idet British and Foreign Bible Society i 1825 havde truffet den principielle beslutning ikke at medvirke til trykning og formidling af bibler, hvis de apokryfe skrifter var indeholdt i Bibelen. Takket være sit engagement i bibelspredning og sine engelske kontakter lykkedes det Scott at fremme bibelspredningen i Sverige.¹⁹¹ Evangeliska sällskapet fra 1808 havde fremmet traktatspredning, men var i 1830'erne kommet ind i en svaghedsperiode.¹⁹²

Scott kom med i komiteen, og han magtede at skabe ny aktivitet, blandt andet fordi han gennem sine kontakter til det engelske Religious Tract Society kunne skaffe penge til det svenske arbejde.¹⁹³ 2. Det var et missionsselskab, der havde sendt Scott som missionær til Stockholm. The Wesleyan Methodist Missionary Society havde allerede nået en betydelig udvikling med 230 missionærer, hvoraf ca. 30 var i kristne lande, altså i samme stilling som Scott. Det var derfor naturligt, at en nidkær mand som Scott, der kendte missionssagen fra sit hjemland, gjorde en pionerindsats for ydre mission. Han arrangerede allerede i 1830 hver mandag aften i den metodistiske menighed en sammenkomst, hvor man bad for missionssagen. Det var imidlertid først, da Scott holdt disse arrangementer på svensk, at missionssagen slog igennem. I løbet af kort tid var det engelske kapel fyldt med deltagere, hvor Scott ved disse møder orienterede om ydre mission i forskellige lande, læste fra missionærbreve og bad for ydre mission. Meget af den information, Scott havde, fandtes i forskellige engelske blade og var dermed ikke tilgængelig for svenske læsere. Det var baggrunden for, at Scott i 1834 medvirkede til at påbegynde udgivelsen af en *Missions-Tidning* og til oprettelsen af *Svenska Missionssällskapet* i 1835.¹⁹⁴

3. Scott var en ivrig afholdsmand, hvilket udsprang af en dyb overbevisning om alkoholens skadevirkning og også af et etisk patos for et godt menneskeliv. Også i det spørgsmål samarbejdede han med Samuel Owen, der i sin virksomhed havde set alkoholens skadevirkninger på flere af sine medarbejdere. I 1831 stiftede Owen og Scott en afholdsforening i Stockholm efter anglo-amerikansk mønster, som fik stor betydning for de afholdsinitiativer, der voksede frem i Sverige.¹⁹⁵

Scotts initiativer med bibel- og traktatspredning og hans engagement i missions- og afholdssagen medførte uden tvivl en vækst i hans øvrige virksomhed. Dog var der ikke vækst i den lille metodistiske menighed, og han fik heller ikke øget kontakt med de øvrige englændere i byen. Det

191 Westin, *George Scott*, 258-264; Jarlert, "Romantikens och liberalismens tid" i *Sveriges kyrkohistoria* bind 6, 112-113.

192 Westin, *George Scott*, 246-264; Ribbner, *De svenska traktatsällskapen*, 131-133.

193 Ribbner, *De svenska traktatsällskapen*, 135-174.

194 Westin, *George Scott*, 311-332; Lodin, *Rosenius i unga år*, 297-394; Bengt Sundkler, *Svenska Missionssällskapet 1835-1876* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse 1937), 45-50; Sture Järpemo, *Väckelse och kyrkans reform*, (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis 1977), 24-27; Jarlert, *Sveriges Kyrkohistoria* 6, 115.133.

195 Westin, *George Scott*, 270-290.333-344.

blev også i stigende grad svenskere, han satsede på at komme i kontakt med. I 1838 holdt han således 39 prædikener på engelsk og 63 på svensk. Det var ikke alene fromme kredse i Stockholm, han kom i kontakt med, men kredse ude i landet. Rundt om i landet var der også læserkredse, der rettede blikket mod det engelske kapel som et centrum for læserne og levende kristendom.

Scott blev tidligt optaget af at få et større mødelokale end det engelske kapel. Men det var ikke let at begrunde behovet, eftersom deltagerne til hans engelske gudstjenester højst udgjorde 40 personer. I et brev af 3. marts 1836 til det metodistiske hovedkontor i London understregede Scott pladsproblemerne i det engelske kapel. Samtidig omtalte han sin egen stilling i Stockholm. Realistisk troede han ikke, at den metodistiske menighed ville vokse. Men så man stillingen som sendebud for Kristus til det svenske folk, så var der ikke alene et stort behov, men også store muligheder. Den 19. januar 1837 traf missionskomiteen i London den beslutning, at man principielt var positiv for større mødelokaler i Stockholm, men Scott skulle udarbejde et konkret projekt. Desuden ønskede man, at Scott skulle fortsætte sin tjeneste i Stockholm til gavn for den stærkt voksende svenske menighed, som var blevet etableret gennem hans svenske gudstjenester.¹⁹⁶ I sit svar udfoldede Scott sine visioner for arbejdet i Sverige. Hans drøm var at blive leder af en folkevækkelse inden for den svenske kirke, hvor den metodistiske ånd med en hellig livsførelse kom til at præge vækkelsen, men han ønskede ikke en separation fra den svenske kirke. Hvis det var muligt, så han gerne, at han fik en hjælper i tjenesten, især til at betjene den metodistiske menighed, så han fik mulighed for at rejse rundt og besøge og opmuntre de vakte kredse i Sverige. Men ønsket om denne hjælper så den engelske missionskomite sig ikke i stand til at imødekomme. Scotts store forbillede var John Wesley, der havde ønsket en åndelig vækkelse og fornyelse inden for den anglikanske kirke. Han citerede også flere ledende svenskere, der beskrev, hvor stor betydning Scott havde haft for bibel- og traktatpredningen i Sverige. I den sammenhæng betonedes han betydningen af, at der blev bygget en stor kirkesal i Stockholm, der ikke alene samlede mange mennesker til gudstjenester og møder, men som kunne blive et centrum for en kommende svensk folkevækkelse.

Man må sige, at Scotts ønske om i Sverige at gå i Wesleys fodspor havde store svagheder. Wesley virkede i sin egen kirke, som havde ordineret ham og givet ham embede, og som han nationalt hørte sammen med. Scott havde intet af det i sit forhold til den svenske kirke. Scott stod for en fremmed trosbekendelse i Sverige, og han manglede ethvert legalt fundament til i Sverige at kunne realisere, hvad Wesley havde gjort i England. Scott vurderede, at der burde bygges en kirkesal med plads til mindst 1200 mennesker til de svenske arrangementer, mens en kirkesal med plads til 70-100 mennesker ville være passende for de engelske gudstjenester og øvrige arrangementer. Scott foreslog, at han foretog en større møderejse i England for at indsamle penge til kirkebyggeriet. Det tilsluttede den metodistiske missionskomite i London sig. Scott med familie rejste til London, hvorefter han i England gennemførte en omfattende møderejse, hvor han indsamlede overordentlig mange penge til det påtænkte kirkebyggeri i Stockholm.

Scott var ikke alene en meget dygtig fundraiser, men han havde også både politisk næse og evne til at knytte kontakter til indflydelsesrige personer i både kirke og samfund. Resultatet blev, at han var kommet i ledelsen af Evangeliska Sällskapet, Svenska Bibelsällskapet og Svenska Missionssällskapet. Dermed mødtes han på lige fod med en række indflydelsesrige personer i kirken. Samtidig kunne enhver se, at Scotts oprindelige hovedopgave: at være præst for en lille

¹⁹⁶ Westin, *George Scott*, 377-378.

gruppe diasporametodister var indskrænket til et minimum. Al hans tankekraft og energi blev brugt på at udbygge den svenske virksomhed. For Scott var der fremgang for hans arbejde med både traktatspredning, bibelspredning, missionssagen og afholdssagen. Det spørgsmål melder sig: Var Scotts inderste ønske at være redskab for en åndelig vækkelse i den svenske kirke, eller havde han tillige den bagtanke, at vækkelsen til sidst skulle føre til en metodistisk ekspansion i Sverige? Scott selv behandlede spørgsmålet under et besøg i England i sommeren 1837, hvor han sendte et brev til *The Wesleyan Meth. Magazine*.¹⁹⁷ I brevet understregede han, at han i Sverige, ligesom Wesley havde villet i England, ville arbejde for en gennemgribende åndelig fornyelse i hele den svenske kirke og dens forskellige institutioner. Scott håbede, at den svenske kirkes ledelse ville tage imod den fornyelse og lade sig præge af den. Hvis den svenske kirkes ledelse derimod afviste den åndelige fornyelse, så det førte til separation, var det imidlertid hverken hans ønske eller ansvar. Han ville i alle tilfælde af alle kræfter arbejde på åndelig vækkelse og fornyelse i den svenske kirke.¹⁹⁸

I slutningen af 1838 indgik Scott en aftale med arkitekt Blackwood, der var søn af en skotte, om at forestå byggeriet af den nye kirke, som fik plads til mere end 1.100 mennesker. Den 24.-25. oktober 1840 fandt indvielsen af den engelske kirke sted.¹⁹⁹ De medvirkende, hvor Scott som sædvanligt havde tænkt taktisk, var den norrlandske vækkelsesleder Pehr Brandell (1781-1841)²⁰⁰ med mange kontakter til Lutherlæserne og professor, senere biskop Johan Henrik Thomander (1798-1865)²⁰¹ med mange kontakter i den svenske kirke. Dermed havde Scott signaleret, at han både ønskede kontakt med de vakte kredse og den officielle svenske kirke. Den nye store kirke blev hurtigt fyldt, når Scott holdt sine svenske gudstjenester. Det var ikke alene indbyggere i Stockholm, der søgte til gudstjeneste i den engelske kirke, men Scott var blevet så kendt rundt om i Sverige, at borgere fra hele landet søgte til gudstjeneste i den engelske kirke, når muligheden opstod. En af dem, der kom til gudstjeneste i den engelske kirke, var guitarspilleren og sangeren Oscar Ahnfelt (1813-1882) opvokset i Skåne.²⁰²

Scott ønskede at udvikle en vækkelsesbevægelse inden for den svenske kirke, som var loyal mod kirken.²⁰³ Den holdning var også fremherskende blandt mange Luther-læsere rundt omkring i landet. Samtidig virkede dragingen mod separatisme tillokkende især på dem, der havde forbindelse med England og USA. Man må huske på, at den store svenske udvandring til USA begyndte ved denne tid. Udvandrerne mødte i USA forskellige frikirker, som de ofte tilsluttede sig, eller de dannede en luthersk frikirke. Udvandrerne stod i stadig kontakt med familier hjemme i Sverige, og nogle indvandrere vendte tilbage til Sverige. På den måde blev frikirketanken og separatisme fra den svenske kirke holdt levende i vækkelsen inden for den svenske kirke.²⁰⁴

197 Westin, *George Scott*, 381.

198 Westin, *George Scott*, 381.

199 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 43.

200 Nils Rodén, *Folkväckelsens förelöpare* (Jönköping: Halls 1943), 123-132

201 Lars Österlin, *Thomanders kyrkogärning* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1960), 392-398.

202 Westin, *George Scott*, 505.

203 Lodin, *Carl Olof Rosenius i unga år*, 307; Ernst Newman, *Svensk Högkyrklighet, lågkyrklighet och frikyrklighet*. Kyrkohistoriska studier (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1932), 220-223.

204 Mark Granquist, "Rosenius in Amerika" i *Carl Olof Rosenius. Teolog, författare, själavårdare*, redigeret af LarsOlov Eriksson og Torbjörn Larpers (Skellefteå: Artos & Norma, 2016), 111-126.

Scott og Rosenius i samarbejde

Scott fik ikke sit ønske om en engelsk medhjælper opfyldt. Han spejdede så efter svenske lægmænd, der kunne assistere ham i det voksende arbejde blandt svenskere ikke alene i Stockholm, men også ud over hele landet. Scott fik først kontakt med Anders Wiberg (1816-1887), der kendte norrlandslæserne fra sin opvækst i Hälsingland. Han kom ifølge egne oplysninger til Stockholm i februar eller marts i 1839, hvor det var hans hensigt at tage den filosofiske doktorgrad. Han sluttede sig hurtigt til Scotts gudstjenester og blev personligt bekendt med ham. Han fortæller i sine erindringer, at Scott opfordrede ham til at blive redaktør af det eneste missionsblad, som på den tid blev udgivet i Sverige, nemlig *Missions Tidning*, som Wiberg blev redaktør af i 1840-1842.²⁰⁵

Scott lærte Rosenius at kende, fordi Rosenius midt i august 1839²⁰⁶ søgte sjælesørgerisk hjælp hos ham, men under deres fortsatte forbindelse blev Scott også opmærksom på Rosenius' evner. Rosenius deltog ikke alene i Scotts gudstjenester, men han fik også venner i kredsen omkring Scott. Mens han normalt tog hjem til sin familie i ferierne, fejrede han julen 1839 blandt de nye venner i Stockholm. Også nytårsdag 1840 tilbragte han sammen med nogle venner. De bad ham læse noget af Guds ord for dem. Rosenius holdt da en bibeltime i vennekredsen over Es 53, hvor han især betonede ordene: "Herren kastade allas våra synder uppå Honom". I løbet af vinteren 1840 holdt Rosenius hver lørdag eftermiddag en bibeltime over Romerbrevet for vennerne i Stockholm.²⁰⁷ Scott mente imidlertid ikke, at det ville være tilstrækkeligt til at dække hans behov for hjælp i sit voksende arbejde blandt svenskerne, at han havde fået inddraget Wiberg som sin medhjælp. Derfor rettedes Scotts opmærksomhed mod Rosenius for også at få ham som medhjælp.²⁰⁸ Min formodning er, at det er under Rosenius' oplevelse af fællesskabet i kredsen omkring Scott, hvor han hurtigt blev anmodet om at forkynde og udlægge Guds ord, og under Scotts samtaler med Rosenius om, at han havde brug for medhjælp, at tanken opstod hos Rosenius, at han måske alligevel ikke skulle være præst i den svenske kirke, men at Gud muligvis havde en anden plan for, at hans kald til at forkynde og undervise i Guds ord ville kunne blive realiseret. Rosenius vidnede som ung for sine skolekammerater om frelsen i Jesu Kristus, og kammeraterne kaldte ham den lille eller nye Luther. Han blev tidligt opfordret til at lede en læsersammenkomst. I gymnasiet i Härnösand havde han ledet en bibelkreds for sine gymnasiekammerater, ligesom han med biskoppens tilladelse havde prædiket ved et par gudstjenester. I året efter gymnasietiden havde han som kommende stud.theol. haft en uordineret hjælpepræstetjeneste i Norrland. Dette år med megen forkyndelse og åndelige samtaler med mange af Lutherlæserne i Norrland stod for Rosenius som et ualmindeligt rigt og velsignet år. Det er måske også baggrunden for, at han i Stockholm i 1840, da han som 24-årig i kredsen omkring Scott mødte den jævnaldrende Anders Wiberg, og de kom til at drøfte deres kommende livsbane, at Rosenius sagde til Wiberg, at "han önskade blifva ledare för läsarne", og Wiberg bemærker så i sin biografi, at det "på ett slående sätt gick i fullbiordan".²⁰⁹ Der er efter min vurdering ingen tvivl om, at Rosenius på et meget tidligt tidspunkt følte et kald til at blive forkynder af Guds ord. På daværende tidspunkt i Sverige var den eneste måde at realisere det kald på at læse

205 Utgifvarne, *Anders Wibergs lif och verksamhet*, 16-18; Westin, *George Scott*, 525-529; Lodin, *Carl Olof Rosenius i unga år*, 339-340.

206 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 37

207 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 44.

208 Westin, *George Scott*, 529-543; Lodin, *Carl Olof Rosenius i unga år*, 327-364.

209 Utgifvarne, *Anders Wibergs lif och verksamhet*, 20.

til præst. Rosenius var som barn blevet grundigt undervist af sin far i Svebilus' kendte katekismusforklaring fra 1689, hvor der var en stærk understregning af, at samfundet var inddelt i: *Kyrkoståndet, politiska ståndet og hushållsståndet*. I kirkestanden havde præsterne monopol på at forkynde Guds ord offentligt og forvalte sakramenterne og administrere nøglemagten.²¹⁰ På grund af sit kald til at forkynde Guds ord besluttede Rosenius tidligt at ville læse til præst. Men i hans liv viste der sig også modforestillinger mod at blive præst i den svenske kirke. Han havde i sit eget liv med sin far som eksempel erfaret, hvor hårdt det kunne være for en præst og hans familie at blive flyttet fra sogn til sogn. Han havde også set, hvor opslidende det havde været ikke alene for hans far men for hele familien, da hans far blev mistænkeliggjort i forbindelse med ansøgningen til præsteembedet i Burträsk. Rosenius var også blevet skræmt ved den tanke, han havde fået, at man som præst i den svenske kirke ville kunne blive låst inde bag sit sogns grænser. Men den store anfægtelse for Rosenius havde været, at han ikke havde magtet at komme i gang med og gennemføre det teologiske studium, som han troede havde været Guds vilje. Hvorfor havde Gud ikke givet ham kraft til det, når han så brændende havde bedt om den hjælp? Den udeblevne bøn høreelse var som bekendt en af årsagerne til Rosenius' store tvivlskrise på Lenna. Ved samtalerne mellem Scott og Rosenius ved vi ikke, hvor konkret og kontant Scott har opfordret Rosenius til at blive hans medhjælp. Men det er givetvis en kvalificeret formodning, at Rosenius under samtalerne med Scott har set konturerne af en ny vej til at realisere sit forkynderkald, når nu hans teologiske studium var mislykkedes. Vi ved ikke, hvorfor Rosenius efter overstået tvivlskrise ikke vendte tilbage til Uppsala for at komme i gang med sit teologiske studium.²¹¹ Rosenius' frygt og modvilje mod det, han kaldte verdslige fag, har han uden tvivl fortsat haft. Rosenius' fars økonomi har sikkert fortsat været sådan, at han ikke økonomisk kunne hjælpe sin søn.

Kort efter Rosenius' død skrev Scott i et engelsk blad:

Han sökte mitt råd i många wigtiga frågor rörande hans andliga lif och werksamhet, men, i synnerhet wid allt hwad som hade afseende på hans framtida bana, kände jag grannlagenheten af min egen ställning, och huru swårt det war att gifwa honom ett råd. Han sade mig, att han genom hela sin föregående uppfostran beredt sig att såsom prest ingå i den lutherska kyrkan och kunde snart nog blifwa färdig för inträde i det presterliga kallet, att han af hela sitt hjerta och sin öfwertygelse war bunden wid denna kyrkans lärosatser och inrättningar, och likwäl tweekade han att söka presterlig kallelse. Så snart jag är prestwidg, sade han, är jag bunden inom min församling, och utom dennas gränser kan jag icke gå. Han talade om en mäktig inre öfwertygelse, att Gud bestämt honom att werka för Hans sak i en mera widsträckt krets, fastän han äwen fruktade att tänka högre om sig, än han borde tänka. Jag lade honom inför Herren i bön, men wille icke bestämma hans wäg. Han lydde sin inre kallelse, hwilken jag är wiss om war af Gud, lemnade alla tankar på den presterliga wägen och blef en evangelist, som werkade med ord och gerning, hwarhelst ett tillfälle dertill yppades".²¹²

Rosenius havde nu i flere måneder hver weekend deltaget i Scotts gudstjenester og bedemøder, ligesom han havde ført adskillige samtaler med Scott om mange slags åndelige spørgsmål, men vi ved tillige, at Scott havde omtalt sit behov for medhjælp for Rosenius. I et brev skrevet i Lenna den

210 Hilding Pleijel, *Hustavlans värld* (Lund: Verbum, 1970), 30-65.

211 Bexell, "Rosenius i framtiden – några forskningsfrågor efter 200 år", 234.

212 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och werksamhet*, 44.

16. marts 1840 til Maja Lisa Söderlund får vi et godt indtryk af, hvordan Rosenius vurderede situationen, efter at han i nogle måneder havde gennemgået Romerbrevet for nogle af vennerne i kredsen omkring Scott og ført samtaler med Scott.

"Du wet ställningen inom vår svenska kyrka. Jag will icke tala om lärowerken, der man lär mera hedendom än christendom, der prester danas, sådana som de sedan bewisa sig wara, der man swåriligen kan bildas till en trogen och snäll skaffare m.m., utan skall man det blifwa, så måste man sjelf arbeta sig dertill ur Skriften. Vår theologiska litteratur är sådan, att man idkeligen arbetar på wapnens finhet, renhet, blankhet och glans, så att man hinner aldrig företaga striden; det är fredstid, det skall blott exerceres och skuras på gewären. Gud wet, att jag säger sannt. Om någon börjar draga sitt swärd ur skidan och fäkta, så antastas han af öfwerbefälet. Vår kyrkoförfattning är förträffligt beqwäm för de "tysta hundar" (Es. 56), som sofwa, "äta det feta" (Hes. 34) m.m. men hinderlig för den, som will fullgöra sitt kall. Will någon enligt sin prested "upppoffra alla kropps- och själskrafter för Guds rikes förökande", såsom orden lyda, och derföre, enligt Pauli bud, hålla på i tid och otid, lära förmana m.m. så gör han en sak, för hwilken han skall angripas; utan han har en timme hwar sjunde dag, på hwilken timme allt skall göras, de förwillade återhemtas, de säkra wäckas, de sorgsna tröstas, hjorden födas, fienden nedslås; nog mycket på den timmen. Allt detta har jag dessa sednare åren med grufsamhet skådat och derföre önskat mig döden eller ett torp i skogen; ty du wet, att jag dels af moderlifwet, dels af den nya lusten till Guds tjenst haft mitt lif och helsa för kropp och själ uti att beständigt umgås med ordets öfwande, så att när jag det fått, har jag mått wäl, men eljest förtorkats till kropp och själ. Detta har och gjort mig oförmögen att såsom andra omfatta den werldsliga wisdomen med intresse och framgång; twärtom har jag dels försmätt den såsom en skada och orenlighet emod den himmelska, dels känt mig rakt oförmögen, icke att fatta den, ty har jag studerat, så har jag lärt, men att studera – se här en tårekälla framför någon annan. O, huru mången dag har jag icke helt maktlös nedsjunkit på min soffa eller säng i gråt och suckande öfwer denna ställning med studierna och derwid brukat många medel, först bön till Honom, som eljest alltid warit min tröst, mitt hopp, min hjälpare, men allt lika när. En ängel har stått i wägen för Bileams åsna, så att ej kommit fram: hwart skulle hon taga wägen? Jo hör nu, men bed om nåd och wisdom. Du skall förundra dig. Wet du, det finns ett lärowerk, der prester bildas alldeles enligt Luthers method, hwarom det står: "han gjorde bibeln till hufwudstudium wid universitetet"; ett lärowerk, der presterna läras blott det, som de behöfwa för ett apostoliskt kall. Det finns ett samfund, hwars kyrkoförfattning bjudar sine prester (hwilka från nämnde lärowerk utgå) att (såsom orden lyda) icke göra några wissa presterliga förrättningar, utan att göra allt hwad de kunna till Christi rikes förökande, och der presterna nödgas uteslutande egna sig blott åt ordets drifwande, alla dagar hålla husandakter, inrätta små läsesamlingar m.m. Och för denna sin werksamhet hafwa de ej försmädelse af sina auktoriteter, utan lön. Sådant är det methodistiska samfundet, sådant deras theologiska institut i London. Hwad skall du säga, om Guds finger förde mig in på denna wäg? Som jag sagt, denna tanke ligger i linda, men kan dock framläggas för Herren med wiss försäkran, att är detta werk af menniskor, så warder det wäl om intet. Jag ber och hoppas, att Gud icke skall låta något ske utan eller emot Hans wilja. Emellertid är fråga herom wäckt. Pastor Scott behöfwer hjelp. Han har ock för 4 år sedan skrifwit till direktionen i England och begärt en kamrat, men fick till swar, att, då de märkte, att svenska förhållandena woro kinliga och delikata, så ansågo de det betänktligt att ditskicka en man till, hwilken till äfwentyrs torde ej i alla stycken öfwerensstämma med Scott och derigenom förderfwa saken; "men", sade de, "wi bedja och hoppas af Gud, att när Han ser dig verkligen behöfwa en hjälpare, så uppväcker Han nog någon svensk till detta werket, och en sådan wilja wi gerna antaga och löna". Wid dessa orden, att Gud skulle nog uppväcka en svensk dertill, gick en pil genom min själ: Herre, är det jag? Store Gud! wisst heter du **underlig**, wisst är du stor i råd och

mäktig i gerning, men **kan** det, **kan** det wara din wilja att införa mitt arma käril på detta fältet? Tala, Herre, din tjenare hörer till! Nu ser du, hwilken fråga som är å bane, och detta på en tid, då methodistsaken här i Sverige är en stormfråga. Nu angripes den, och nu strides derom skarpeligen, det har till och med nu blifwit en riksdagssak, ty konsistorium har förut pröfwat sin styrka i denna strid och will icke mera åt den; twärtom äro de kloka såsom Gamaliel, och många af dem likna Nikodemus m.fl. af öfwerstarna. Wår tröst står till Christus på Fadrens högra hand, som har all makt i himmelen **och på jorden äfwen**. Hans sak är det och icke wår. Nå, nu är det så stältdt, att når jag kan få en kondition i staden, så flyttar jag dit och börjar med att biträda pastor Scott i några arbeten i ordet, och derunder har jag att se mig före och göra mig bekant med saken. Ja, hwad will jag? Då min wäg, min förra wäg, är liksom förmurad, och nu en ny wäg öppnar sig, en wäg till det arbete, som just är min kropps och själs helse, så kan jag ju wända min fot ditåt. Herren, som wänder de ogudaktigas wäg tillbaka, skall ännu mer wända min, om Han ej will, att jag skall beträda den, då jag nu af hjertat beder: Ske icke min wilja utan din.....²¹³

Samtidig med dette brev skrev Rosenius et brev til sin gamle far i Burträsk, hvor han meddelte ham sin hensigt ikke at vende tilbage til studierne i Uppsala, men at blive i Stockholm og der sammen med pastor Scott arbejde for Herrens sag. Endelig bad han sin far tilkendegive, om han kunne tilslutte sig denne nye beslutning. Som svar på dette brev fik han allerede i april følgende brev fra sin storebror Anton, som netop da var på familiebesøg hos sine forældre i Burträsk:

Min broder! I hast några ord. Ditt bref till pappa af den 16 Mars har jag genomläst, och det är förnämligast i anledning deraf, som jag nu will skriftligen språka med dig. Wid genomseendet af sagde bref följde jag dina der tecknade tankar under en wiss förwåning och sympathi. Framställningen af din motwilja för filosofiska grubblerier öfwerensstämde alldeles med de rön å densamma, som jag hos dig tror mig hafwa gjort under de sista åren. Efter denna inledning öfwergår jag nu till den plan, som du förmodar skall komma att grundlägga en werkningskrets för dig, mest enligt med Guds wilja. Du finner dig hågad och kallad att samverka med methodisterna. Wäl dig, om så är, att Herren hafwer dig dertill utkorat; men pröfwa saken noga under waka och åkallan – detta är en swag broders ömma råd, ett råd, som kanske är ganske öfwerflödigt isynnerhet af mig, som, tywärr! är säkert mera wänd åt sinnligheten och werlden, än du det är. Wesleyanernas method wid bildandet af religionslärare är äfwen efter min öfwertygelse, i stöd af den grundritning till densamma som jag sett, den mest öfwerensstämmande, man känner, med den norm, som lifwets Furste sjelf följde, då Han skapade sig tjenare, hwilka genombröto helwetets portar. Jag säger derföre ännu en gång: Wäl dig, om Herren hafwer utkorat dig till ett skötebarn i denna bildningens famn! Måhända ock din långwariga nedslagenhet skulle förswinna, och din ande få nytt lif, o du finge helt och hållet wända dig åt denna sak, som kanske är din själs element, och såmedelst afskudda dig det twång, som inpluggandet af den werldsliga filosofiens tomheter medför – dessa din bördas ok och din plågares staf! Jag har funderat både med pappa och mamma i detta ämne. Båda hafwa de med hängifwenhet åt Guds wilja betraktat saken.²¹⁴

Da Rosenius i dagene 28. juli til 14. august 1846 havde besøg af Frederik Gabriel Hedberg og M. Röslin fra Finland, udarbejdede Röslin et referat fra samtalerne.²¹⁵ Iølge referatet spurgte de finske

213 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och werksamhet*, 44-48.

214 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och werksamhet*, 48-49.

215 R. Röslin, "Anteckningar vid vistelsen i Stockholm; från den 28 Juli till den 14:de Augusti 1846", utgivna av Prof. Martti Ruuth, Helsingfors, *Kyrkohistorisk Årsskrift* 29, (1929), 309-333.

gæster Rosenius: *Hvarföre blef du ej prest?* Nu berättade han hela sin historia ända från barnåren, hvilken mycket rättfärdigar hans närv. ställning. Den lydde i sammandrag så:

I skolan och på gymnasium blef jag ofta berömd, emedan jag, äfven med ringa ansträngning, lätt uppfattade en mängd kunskaper. Min far var på sin tid den ende och vidtberömda läsarepresten Rosenius, som länge var Consistorii kastkäpp och sluteligen dog som Pastor i [Burträsk] nära Umeå. Vid 15 års ålder, 1830 blev jag väckt, och erhöll tidigt insigt i Ev. samt verkade och läste för andra redan under skol- och gymnasii-tiden, hade då redan andelige barn omkring mig. Hela min håg brann efter att bli en arbetare i Herrens vingård, men skydde då redan det presterliga skrätvånget och den religiösa mekanismen [?] hvarmed läroembetet allmänneligen handhafdes. Jag ville sköta om själarne; men ej blott från predikstol hvar 7:de dag. Nu erhöll jag condition i Södermanland, fem fjerndelar utom Sthlms södra tull. Här råkade jag omkr. 1839 i svåra anfäktningar, tviflade på Bibelns sanning. Detta qvalde mig outsägligen. All arbetslust försvann med ens. Jag bad ofta, ofta om gåfva och kraft att studera, emedan jag visste det nu höra till mitt kall, (för att bli student [?]) men *omöjligt*. Tviflet fortfor derjemte. Nu hörde jag om Scott och tänkte: Se, han är dock en man, som practiserar i Christendom, torde hända, att han vet råda mig. Nu sökte jag upp honom, fick åtskilliga råd och trösteord, men allenast detta råd halv: att anteckna tviflen och bevisen deremot. Detta halv. Nu begynte jag hvarje lördagsafton vandra in till staden, bivistade Scotts bönstunder, predikningar m.m., fann och, att han med stort nit och gåfvor att väcka, dock ej var nog evangelisk. Så var jag på en *Class Meeting*, der en bedröfvad qvinna hänvistes till bönen, men af mig offentlig till Christum. Derefter bad Scott mig hjälpa honom, som skedde först vid bönstunden, sedan och i predikningar, således vid hans resa till Amerika, från 1840 om hösten till – 41 om hösten; ty nu var jag antagen till hans medhjelpare (med ton), utan att behöfva andra lärare [!] (efter de Reformerta?). Ofantligt mycket folk hörde mig, och då begynte själar sluta sig till mig, samt ett slags Ev:ii ljus för dem uppgå; ehuru de nog undrade, huru en, som talade så tröstligt till andra, kunde sjelf se så betungad ut, så djupt sucka m.m. – Emellertid hade nu Herren för mig öppnat en verksamhet, som var alldeles efter min önskan. Jag hade nu dageligen fullt upp med arbete. Jag bodde tillsammans med Scott i Methodist-samfundets hus vid dess nya kapell. [Her sluttede Röslins sammendrag af Rosenius' besvarelse af spørgsmålet: *Hvarföre blef du ej prest?* Derefter tilføjede Röslin som sin kommentar:] Men Gud ville ej låta C.O.R. bli en methodist, utan göra av honom med tiden en Ev:ii predikare; derfore blev Palmsönd. 1842 et stort buller i kapellet, och aldrig mer fick Scott der uppträda, utan måste fly till sitt hemland. —²¹⁶

Efter at Rosenius havde fået sine forældres velsignelse af sit påtænkte skift fra de teologiske studier til en lægmandstjeneste hos Scott, forlod Rosenius sin huslærerstilling i Lenna og flyttede efter påske 1840 til Stockholm. Sommeren tilbragte han i Norrland, dels hos sine forældre, dels på besøg hos sine venner blandt Lutherlæserne og dels holdt han en række prædikener og bibeltimer. I begyndelsen af september 1840 vendte han tilbage til Stockholm, hvor Anders Wiberg havde skaffet ham en stilling som lærer ved en privatskole med seks lærere, og blandt eleverne var der tre jødiske børn. Rosenius tænkte en del over, at de nedstammede fra det folk, hvori Kristus var født.²¹⁷ Efter at beslutningen var truffet, at han skulle virke for Guds riges udbredelse på en anden måde end ved en traditionel præstegerning, tog han nu de første skridt på den nye vej. Vi kan følge de næste skridt gennem breve til Maja Lisa Söderlund skrevet den 27. september 1840 og begyndelsen af 1841. Han

216 Röslin, "Anteckningar vid vistelsen i Stockholm; från den 28 Juli till den 14:de Augusti 1846", 316-317.

217 Utgifvarne, *Anders Wibergs lif och verksamhet*, 19; Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 51.

medvirkede regelmæssigt som taler ved de såkaldte klassemøder, hvor han gav fortløbende bibelundervisning. Indvielsen af den engelske kirke den 24.-25. oktober 1840 skabte flere aktiviteter. Scott talte ofte ved den svenske gudstjeneste søndag aften, men regelmæssigt holdt også en svensk præst gudstjenesten. Første søndag efter jul i 1840 prædikede Rosenius for første gang ved en aftengudstjeneste i den engelske kirke. Han prædikede over dagens epistel Gal 4, 1-7 og formulerede temaet *Guds sønner på jorden*. Da havde han for første gang i sit liv mere end 1000 tilhørere. I det sidste brev nævnte Rosenius også, at det var planlagt, at Scott sommeren 1841 skulle på en længere rejse til USA, der ville vare mindst ½ år.²¹⁸ I den periode skulle Rosenius prædike ved aftengudstjenesterne. Udover sin lønnede stilling som skolelærer brugte han ellers megen tid på sin undervisning ved klassemøderne og ved aftenandagter. Den lønnede stilling som skolelærer gav ham mulighed for udover at forsørge sig selv tillige at kunne hjælpe sin far og sine søskende med økonomiske lån. Så var han også blevet valgt som sekretær for den netop stiftede "Biträdes Missionsföreningen". Rosenius glædede sig over den tillid, der derved var blevet vist ham.²¹⁹

Hvorfor blev Rosenius ikke præst i den svenske kirke, men lægprædikant i den kirke? Det skyldtes primært en kombination af to ting: 1. Hans studium var mislykkedes, til trods for at han i lang tid havde bedt Gud om hjælp og kraft til at komme i gang med studierne og fuldføre dem. Denne manglende bønghørelse var med til at udløse hans tvivlskrise. 2. Da Scott, efter at tvivlskrisen var overvundet, kommunikerede sit behov for medhjælp på en sådan måde, at Rosenius så den situation som Guds kald til ham, betød det, at Rosenius så de nye opgaver hos Scott som den vej, han skulle gå for at realisere det forkynderkald, han havde følt og været overbevist om fra sin tidligste ungdom.²²⁰

Det var imidlertid ikke alle, der på samme kærlige og tolerante måde som hans forældre og storebror modtog Rosenius' beslutning om at skifte livsbane fra en kommende præstestilling til at blive lægmandsprædikant under metodisten Scotts ledelse.²²¹ En ven og tidligere gymnasiekammerat ved navn Petrus, der netop var blevet præst i Norrland, skrev i et meget kærligt ordvalg til Rosenius om sin dybe bedrøvelse over at have hørt, at Rosenius havde "öfvergifwit vår lutherska kyrka och blifwit methodist".²²² Rosenius sendte den 26. januar 1841 sin ungdomsven et langt brev, hvor han forklarede og forsvarede sit skifte i livsbane. Rosenius indledte med at understrege, at venen havde hørt et falsk rygte. Rosenius havde ikke forladt den lutherske lære, som han tværtimod fastholdt lige så klart som tidligere. Men der var nogle ting, som han gerne ville forklare nærmere.

1. Der var ingen metodistpræst i Sverige, der prøvede på at få medlemmer af den svenske kirke til at konvertere til metodismen.

2. Eftersom den første sætning var sand, så betød det, understregede Rosenius, at når han holdt en prædiken eller en andagt i det engelske kapel, hvad enten det skete med eller uden en opfordring af Scott, så forkyndte eller virkede han ikke for metodisme, men for kristendom. Her understregede Rosenius, at han havde forkyndt kristendom på helt samme måde som doktor Thomander og pastor Brandell og andre lutherske præster havde gjort, når de havde prædiket i det samme kapel. Rosenius

218 Baggrunden for Scotts rejse til USA var dobbelt. Han ville dels indsamle så mange penge, at han kunne betale de sidste gældsposter i den engelske kirke, så kirken blev gældfri, og dels ville han skaffe en langsigtet finansiering til aflønning af de svenske hjælpere, som han allerede havde knyttet til sit voksende svensktalende arbejde, og Scott drømte stadig om flere hjælpere (Westin, *George Scott*, 545-546; Lodin, *Carl Olof Rosenius i unga år*, 362-363).

219 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 50-55.

220 Lodin, *Rosenius i unga år*, 337-345.

221 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 55-56.

222 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 56.

tilføjede, at han fik røde øren på sin vens vegne over, at løgnens fader sådan havde kunnet narre sin redelige ven, så han havde troet, at Rosenius ville fremme metodisme ved på linje med andre lutheranere at prædike i det engelske kapel. Rosenius tilføjede derefter, at den virkelige fare for Guds folk i Sverige var fritænkeri og den herskende gudløshed, mens Scotts virksomhed var hjælpetropper til dem, der ville forkynde Guds sande ord til det svenske folk.

3. Til sidst i sit brev gav Rosenius en lang begrundelse for, at hvis han i sin livstid kom til at virke sammen med metodistprædikanter, ville det alene ske under den forudsætning, at han kom til at virke for Kristi kirke. Rosenius ville gerne ofre sit liv og sine kræfter for Kristus og hans brud, men ikke for Wesley eller Luther, som var døde. De havde været tjenere, der ikke havde villet være hoved for menigheden. Rosenius ville gerne ofre sit liv og sin tjeneste for den ene, hellige, almindelige kirke. Dens medlemmer kunne så være så barnlige, skrev Rosenius med slet skjult henvisning til Første Korintherbrev kapitel tre, hvor nogle sagde, at de tilhørte Paulus, andre at de tilhørte Apollos, og atter andre at de tilhørte Kefas/Peter. Rosenius understregede, at det var ham lige meget, hvilket tilnavn de tog, bare de tilhørte Kristus, for så var de nemlig hans brødre, og da ville han gerne tjene dem. Rosenius ville så gerne gøre den tilføjelse, at hvis han ingen steder kunne leve og virke, hvor kirken ikke havde et øgenavn eller tilnavn, altså var en afdeling af den hele kirke, ville han helst virke inden for den afdeling, der gav ham størst frihed og den bedste anledning til at udøve en sand kristelig praktisk virksomhed, selv om den afdeling sagde, at den holdt sig til Apollos, mens han selv sagde, at han tilhørte Paulus. Dertil tilføjede Rosenius, at bag denne vurdering lå den meget vigtige forudsætning, at selv om der kunne være forskelle mellem Paulus og Apollos, så var de dog enige i det, Rosenius kaldte kardinallærerne eller livsartiklerne. Det var for Rosenius en ufravigelig forudsætning for at gøre tjeneste i det, han kaldte en særlig kirkeafdeling, at han var enig i kirkeafdelingens kardinallære eller dens livsartikler. Når dette var sagt, bestræbte han sig til det yderste for at følge Paulus ord i Første Korintherbrev kapital 9 vers 19-27.

Efter at Rosenius havde givet en grundig redegørelse for de lærespørgsmål, hvor metodisterne afveg fra den lutherske bekendelse, skrev han følgende:

Hwad nu de punkter angår, der methodisterna werkligen tänka något olika med oss, så will jag sluta med följande anmärkningar: Om det ej kan nekas, twärtom medgifwas, ja bewisas, at Wesley **war**, och en stor del wesleyaner **äro**, dessa olikheter **med oss** oakadt, lefwande, sanna, benådade christna, hwad menar du, skall då icke Gud, som har intet anseende till personen, som hörer bön lika gerna af alla, äfwen gifwit dem det till lif och gudaktighet nödiga ljust? O att wi hade mera af Christi sinne, att wi, utan att sälja sanning och öfwertygelse för kärlek och ödmjukhet, dock hade dessa Christi Andes egenskaper till den tillbörliga grad, att, under det **wi** blifwa **wår** nattwardslära trogna, och **de sin**, dock **wi** låta **dem**, så wäl som **de** låta **oss**, hafwa ett namn bland de lefwande i Israel, wara bröder, wara lemmar i den kropp, till hwars hufwud, Christus, wi ju alla hålla oss!Ack Petrus, lyft upp dina ögon och skåda öfwer hela Christi kyrkas historia och se! det är ett wisst wilddjur, som genomlöper dess alla perioder, en wiss afwäg, dit äfwen redligt menande, sanna christna lupit, och mycket mera de, som, blott wäckta af lagen, hafwa nit om Gud, men icke wisligen, det är en köttslighet med sken och navn af andens nit, som stundom utgjutit mycket blod, stundom wäckt pennkrig, stundom ordaträtor, neml. egoistiskt partisinne och småsinne, fördomar mot allt, som ej är ens eget, detta: utom **wår** kyrka ingen salighet.... huru herrligt att, lyftad från den lägre, jordiska, menskliga trängseln af former, skrankor och afstängningar eller, såsom en from man kallar det, gärdesgårdar af sekter och afdelningar, lyftad derifrån till den högre, fria, ljusa

atmosfer, ofwanom alla smådelningar, den högre, der man ser Christus på Fadrens högra hand, Herre, Medlare och nådig Konung, icke öfwer en liten fläck, liten afdelning, utan öfwer alla, som böja knä i Hans namn, alla, som **höra Hans röst**, öfwer hela jorden, af alla slægter, folk och tungomål. O, den skaran, den ingen räkna kunde, den bestod wisst icke af blott lutheraner, lika så litet som af blott methodister. Den skaran är wisst brokig här nere en liten tid, dels bokstafligen mångfärgad, bestående af swarta afrikaner, hwita europeer, bruna amerikaner, gulbruna östasiater; dels ock i anseende till seder, meningar, kyrkoformer mångfärgad. Men en dag skall hon wara klädd i samma hwita silke, og det skall rätteligen heta: här är ingen åtskilnad. O, den skaran består ej af blott lutheraner! Då måste och du, Petrus, räcka din hand till ewig wänskap och broderskap åt många icke lutheraner, och bland dessa många methodister, bered dig på det. Och säg, skall det icke då göra dig ondt att under din enda och hela nådetid hafwa warit främmande för, ja afwiget sinnad mot denne brödraskara? O, denna högre synkrets, den är herrlig, då kan man säga, att det heter **Christi rike**. Se här min tro, fritt och oförbehållsamt bekänd: inom alla kyrkosamfund, der Christi evangelium, Christus vår rättfärdighet, wisdom, helgelse och förlossning, predikas, ehuru i det allmänna föredraget mer och mindre rent och fullständigt, i alla samfund, der dock den rena källan, bibeln, finns och föder och närer **några** lefwande lemmar, inom alla dessa samfund, de må heta lutheraner, kalvinister, hernhutare, methodister, ja katoliker, inom alla finnas **några tecken af människowerk**, brister, willfarelser, synder, och **några tecken af Guds werk**, nåd och sanning, samt några lefwande själar, ja, bland dessa alla afdelningar **känner Herren dem, som Honom tillhöra**. Långt, långt ware dock från mig att mena, det alla dessa christna afdelningar äro lika goda; ju renare desto bättre....Men ack, jag wet så wäl eder rena wälmening för Guds sak. Jag mins, hur jag sjelf ifrade mot allt, som ej war Luthers, den tid jag icke såg Herrens herrlighet, icke såg Christi rike widsträcktare än lutherska kyrkan; jag menade mig göra Gudi en tjenst dermed. Nu stån I just på samma punkt, som jag den tiden stod, så att jag wet så wäl, hwad man der ser, tänker, talar. Men här felar ej redlig mening, nej ödmjukhet och ett enfaldigt öga, öppet för Guds ljus. Se här är saken: "är ditt öga enfaldigt, så warder din hela kropp ljus." Rosenius' ven havde i sit brev også spurgt, hvad Rosenius fandt bedre hos metodisterne end i den lutherske kirke. I sit svar understregede Rosenius, at han aldrig havde været i tvivl om, at læren hos lutheranerne var bedst og mest i overensstemmelse med Bibelen. Lutheranerne havde de rigtige ord og meninger. Men Rosenius beundrede metodisternes kirkeforfatning og deres praktiske livsførelse og nidkærhed i det daglige kristenliv.²²³

Scotts rejse til England og USA

Den 4. april 1841 påbegyndte Scott en længere rejse til England og USA. Hans hovedopgave var fundraising, hvor han dels ville indsamle penge, så hans nye store kirkebygning kunne blive gældfri, og dels ville sikre sig økonomiske tilsagn, så han kunne betale løn til de medarbejdere, han allerede havde knyttet til sit voksende arbejde. I Scotts fravær holdt en vikar sendt fra London de engelske gudstjenester og betjente den metodistiske menighed,²²⁴ mens Rosenius holdt svenske gudstjenester hver søndag i den engelske kirke, og på hver eneste hverdagsaften holdt han aftenandagter, hvor han gennemgik Johannesevangeliet. I begyndelsen talte Rosenius ud fra et fuldt udarbejdet manuskript, men da arbejdsopgaverne voksede, følte han sig nogle gange tvunget til at ekstemperere. Endvidere begyndte Rosenius at bidrage med artikler til den *Missions-Tidning*, hvis oprettelse i 1834 Scott

²²³ Moberg og Sandell, *Rosenii lif och werksamhet*, 56-61.

²²⁴ Westin, *George Scott*, 546.

havde været initiativtager til.²²⁵ Hvordan Rosenius trivedes med de mange opgaver under Scotts udenlandsrejse, får vi et indblik i ved at læse to breve til Maja Lisa Söderlund, som han skrev til hende henholdsvis den 25. juni 1841 og den 18. august 1841. I brevene fortalte han om sit omfattende arbejde med at studere Bibelen og formidle dens indhold, som han tydeligt blomstrede op ved. Han fortalte også, at han var blevet glad for at extemporere, og flere af hans tilhørere havde sagt, at hans forkyndelse var blevet mere levende, når han ikke længere talte efter et fuldt udarbejdet manuskript. Han skildrede også, at han havde haft den glæde, at nogle mennesker var kommet til en levende tro på Kristus ved hans forkyndelse, mens andre havde fået en større åndelig indsigt. Han meddelte tillige, at der til gudstjenesterne søndag aften var kommet tre til fire gange så mange mennesker i august måned, som var kommet tidligere på sommeren, hvor mange beboere i Stockholm gik lange ture. Til aftenandagterne kom der cirka 100 mennesker. I brevet i august omtalte Rosenius også sin fars død. Fyldt af sorg over tabet af sin far, glædede han sig samtidig over, at han var død i troen på sin Herre og Frelser.²²⁶ I sit sidste brev skrev Rosenius tillige: "Och aldrig kan jag nog tacka Gud för det myckna arbetet; wore icke det såsom ett medel i Guds hand, så skulle mitt melankoliska sinne å ena sidan göra mig obrukbar och mitt ostyriga lättsinne å den andra. Men genom att åsnan hålles jemt inom skacklorna, kommer hon ingen wäg."²²⁷

Under sit fem måneders lange ophold i USA og Canada besøgte Scott 48 forskellige byer og holdt 145 foredrag.²²⁸ I disse foredrag skildrede han den åndelige situation i Sverige, hvor han ofte på en unuanceret måde gav en fremstilling af det i hans øjne forfærdelige åndelige frafald og det frygtelige spiritusforbrug blandt svenskerne. Scott beskrev også, hvordan mere end halvdelen af de børn, der blev født i Sverige, blev født uden for ægteskabet.²²⁹ Som rejse for at indsamle penge gik besøget forrygende godt. Jo mere dramatisk Scott skildrede det åndelige frafald, spiritusmisbrug og en løssluppen seksualmoral i Sverige, jo flere penge samlede han ind. Han fik indsamlet mange flere penge, end der var gæld i den engelske kirke, så han også fik penge til udgivelse af et kommende opbyggeligt blad med aflønning af redaktør og andre missionale projekter, som Scott drømte om at realisere. Noget af det meget vigtige, Scott opnåede, var, at han fik forhandlet en aftale på plads med *The Foreign Evangelical Society*, der gav tilsagn om at aflønne to bymissionærer i Stockholm/Sverige, der skulle arbejde under Scotts ledelse.²³⁰ *The Foreign Evangelical Society* var dannet i 1839 med det formål at understøtte begyndende vækkelsesbevægelser i Europa. Dets formål var netop at drive mission blandt de frafaldne kristne folk i Europa, men ikke drive hedningemission.²³¹ I foråret 1849 blev *The Foreign Evangelical Society* sluttet sammen med et par andre selskaber. Det nye selskab fik navnet *The American and Foreign Christian Union*. Formålet var det samme som det oprindelige selskab. Selskabet var grundlagt på en alliancebasis som *Evangelisk Alliance*, men især repræsentanter for den presbyterianske kirke, der har reformatoren

225 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 63.

226 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 63-65.

227 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 64.

228 Westin, *George Scott*, 606.

229 Westin, *George Scott*, 606-607.

230 Westin, *George Scott*, 543-546.605-606.

231 Westin *George Scott*, 628; Gunnar Westin, *Ur den svenska folkväckelsens historia och tankevärld II*. Brev från C.O. Rosenius till hans vänner i Amerika (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1931), 18-19.

Jean Calvin (1509-1564) som lærefader, prægede *The Foreign Evangelical Society/The American and Foreign Christian Union*.²³²

Ligeså økonomisk succesfyldt rejsen havde været for Scott, ligeså ødelæggende blev den mediemæssige fremstilling og dækning i Sverige. En svensk journalist havde nemlig overværet flere af Scotts møder og skrev under overskriften *Hurusom Pastor Scott i Amerika framfar emot Sverige* en artikel til et svensk dagblad, hvor han med det mest mistænkeliggørende og ironiske ordvalg beskrev, hvordan den englænder, som Sverige havde vist den største velvilje og generøsitet, i USA på det groveste og den mest uforskammede måde havde bagtalt og tilsvinet sit nye værtsland.²³³

Pietisten

Scott begyndte ret hurtigt, efter at han havde etableret sig som præst for den engelske metodistiske menighed i Stockholm, at arbejde på at oprette et landsdækkende opbyggeligt blad, der skulle give opbyggelige artikler til det svenske folk og samtidig gennem interessante missionsnyheder vække interesse for ydre mission. Han havde nemlig til sin glæde bemærket, at man i Sverige havde en udstrakt trykkefrihed, mens friheden til mundtlig påvirkning i større eller mindre forsamlinger var stærkt begrænset blandt andet på grund af Konventikelplakatet.²³⁴ Sammen med et par præster havde Scott besluttet, at et tidsskrift med navnet *Budbäraren* skulle udkomme 1. juli 1832. Første nummer udkom først i begyndelsen af august. Det blev efterfulgt af et par digre numre, der var domineret af den anglo-amerikanske missionsverdens bedrifter. Scotts nidkærhed for missionsagen var stor, men de første numres reformerte ensidighed vandt ikke genklang i præstelige kredse i Sverige. Efter tre ret voluminøse hæfter ophørte *Budbäraren* at udkomme.²³⁵

Scott var en ivrig afholdsmand, og allerede få måneder efter sin ankomst til Sverige havde han kastet sig ud i en energisk kamp for afholdssagen, drevet af en etisk patos og en stærk overbevisning om alkoholens forbandelse for både den enkelte med familie og for hele samfundet. Denne kamp så han som en del af sin evangeliske opgave. Sammen med Samuel Owen stiftede han i begyndelsen af 1831 Stockholms afholdsforening, der blev en inspirationskilde for det spirende afholds arbejde rundt omkring i Sverige. I 1833 tog Scott og Owen initiativ til at starte *Stockholms Nykterhets Härold*. Selv om den kun fik en kort levetid, pegede den fremad og blev efterfulgt af et organ med et bredede bagland.²³⁶

Scott var sendt til Sverige af et missionselskab. Derfor var det naturligt for ham fra sin første begyndelse i landet at arbejde for at fremme synet for Ydre Mission. I 1834 var George Scott initiativtager til oprettelsen af månedsbladet *Missions-Tidning*.²³⁷ For Scott var etableringen af *Missions-Tidning* kun begyndelsen, som naturligt burde føre til dannelsen af et ydre missionselskab. Også ved oprettelsen af *Svenska Missionssällskapet* i 1835 spillede Scott en central rolle.²³⁸

232 Westin, *Ur den svenska folkväckelsens historia*, 20.

233 Westin, *George Scott*, 606-609.

234 Gunnar Westin, *Svensk lutherdom i brytningstider* (Stockholm: J.A. Lindblad, 1949), 179.

235 Westin, *George Scott*, 267-269; Westin, *Svensk lutherdom i brytningstider*, 180-181.

236 Westin, *George Scott*, 270-274; Westin, *Svensk lutherdom i brytningstider*, 181.

237 Westin, *George Scott*, 265-266.312-314.

238 Westin, *George Scott*, 269-270.314-322; Bengt Sundkler, *Svenska Missionssällskapet 1835-1876* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1937), 41-66.

I 1836 påbegyndtes udgivningen af *Fosterlands-wännen*. Det var afholdsbevægelsens nye blad, og initiativtagerne var de samme, som stod bag oprettelsen af *Missions-Tidning*. Nu havde både missionssagen/Ydre Mission og afholdssagen fået hver deres blad, og begge blade var knyttet til kredsen, der samledes i det engelske kapel.²³⁹ Også i de følgende år havde Scott betydelig indflydelse på *Fosterlands-wännen*, så den engelske inspiration blev bevaret.²⁴⁰

Scott følte et stadig stærkere behov for et blad for det indre missions arbejde, han var ved at opbygge. Man kan også sige et blad for læserne og vækkelsens mennesker. I efteråret 1838 havde man i kredsen omkring Scott haft mange drøftelser omkring et sådant blad, men først et år senere var sagen kommet så langt, at man i *Missions-Tidning* kunne bekendtgøre bladets navn *Nordisk Kyrkotidning*. Men det blad snublede i starten angående Scotts ønsker, der havde været at skabe et landsdækkende blad for den metodistisk-herrnhutiske strømning, som nu gennem Scott var i stærk vækst. Men ved valget af præsten Johan Ternström (1803-1882) som redaktør, der var en pietistisk discipel af Henrik Schartau (1757-1825), udviklede bladet sig til blive organ for en konfessionalistisk kirkepolemik, der i stærke vendinger kritiserede Scott. Bladet vendte sig senere også kritisk mod Rosenius.²⁴¹

I perioden 1840-1841 drøftede Scott fortsat med den kreds, der samledes omkring ham, at man manglede et landsdækkende organ, der kunne knytte de forskellige læser- og vækkelsesgrupper, der fandtes spredt rundt omkring i Sverige, sammen med den virksomhed, som Scott ledede ud fra den store engelske kirke, der var blevet indviet den 24.-25. oktober 1840. Først da Scott i september 1841 var vendt tilbage fra sin succesfyldte fundraising rejse til USA, var der skabt økonomisk mulighed for at gå i gang med det længe ønskede landsdækkende organ. Da blev det på initiativ af Scott besluttet at udgive et evangelisk, opbyggeligt og upolemisk månedsblad, der på Scotts krav fik navnet *Pietisten*.²⁴² Som navnet signalerede, skulle bladet fremme gudsfrygt. *Pietisten* udkom første gang i januar 1842 med Scott som redaktør og Rosenius som medarbejder.²⁴³

Rosenius blev fra 1842 ansat af *The Foreign Evangelical Society* i New York som bymissionær i Stockholm. Denne ansættelse med økonomisk understøttelse varede til 1863, idet Scott fik udvirket, at ansættelsen fortsatte, selv om han forlod Sverige.²⁴⁴ Ansættelsen fra Amerika betød to ting for

239 Westin, *Svensk lutherdom i brytningstider*, 182.

240 Westin, *George Scott*, 447-448

241 Westin, *Svensk lutherdom i brytningstider*, 182-183.

242 Fra flere sider var der modvilje mod navnet *Pietisten*, og i de tre første numre, hvor Scott var redaktør, havde han i hvert nummer et forsvar for navnet (Westin, *George Scott*, 623-624 note 23; Anders Jarlert, *Romantikens och liberalismens tid. Sveriges kyrkohistoria 6* (Stockholm: Verbum, 2001), 139).

243 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 1868, 72-79; om *Pietistens* målsætning og historie: Westin, *George Scott*, 622-623; Westin, *Svensk lutherdom i brytningstider*, 178-190; Harry Lenhammar, *Budbäraren, Pietisten och Församlingsbladet* (Uppsala: Avdelningen för litteratursociologi, 1981).

244 Gunnar Westin, *Ur den svenska folkväckelsens historia II*, 9-23; Lodin, *C.O. Rosenius, hans liv och gärning*, 111-112; Jarlert, *Sveriges Kyrkohistoria 6*, 115.137.152. Ansættelsen af Rosenius betød, at Rosenius regelmæssigt udarbejdede rapporter om sit arbejde og den åndelige situation i Sverige. Rosenius sendte rapporterne til Scott, der sørgede for, at de blev oversat til engelsk. Når Scott sendte de oversatte rapporter til *The Foreign Evangelical Society/The American and Foreign Christian Union*, skrev han tillige et følgebrev, hvor han i meget positive vendinger omtalte Rosenius' overordentlig store betydning for den åndelige vækkelse i Sverige. Både Rosenius' rapporter og Scotts anbefalingsbreve blev trykt i bevægelsens blad. Det amerikanske selskab udsendte årlige redegørelser, som også omtalte "missionen i Sverige" og "missionæren" C.O. Rosenius. Hans virksomhed blev altid lovprist, og det fremgik tydeligt, at amerikanerne var overbevist om, at de havde en overordentlig god "missionær" i Sverige. Med årene blev Rosenius stadig mindre afhængig af den amerikanske understøttelse, idet oplagstallet på især *Pietisten*, men også

Rosenius. Han fik økonomisk mulighed for at virke som fuldtids lægmandsprædikant på den svenske kirkes bibelsk-lutherske fundament, men uafhængigt af de kirkelige myndigheder og sognegrænser. Samtidig så han det sådan, at Scott havde formidlet et ydre kald til ham.

Da Rosenius som Scotts medhjælper var begyndt at prædike og holde bibeltimer, blev han kritiseret for ikke at have afsluttet sine teologiske studier og være blevet kaldet og ordineret præst i Svenska Kyrkan, så han kunne blive rettelig kaldet (*rite vocatus*), som det er foreskrevet i artikel 14 i Den Augsburgske Bekendelse.²⁴⁵ For Rosenius var kritikken af, at han ikke var rettelig kaldet, en anfægtelse. Rosenius behandlede denne kritik i et brev skrevet påskelørdag 1842.²⁴⁶ I sin forståelse af Den Augsburgske Bekendelses artikel 14 inddrog Rosenius Luther og konkluderede, at artikel 14 for den kaldede og ordinerede præst betød et generelt kald, mens artikel 14 for lægmanden betød, at han forud for hver prædiken skulle modtage et virkeligt kald fra en konkret menighed/forsamling, der ønskede ham som prædikant. Rosenius understregede, at han aldrig havde prædikeret noget sted uden et konkret forudgående kald. Understøttelsen fra USA så han som en bekræftelse på sin forståelse af den lutherske bekendelses tale om at være ret kaldet.²⁴⁷

Scott forlader Sverige

På grund af stigende modvilje fra både den svenske stat og den svenske lutherske kirke mod Scotts metodistiske/allianceprægede arbejde i Sverige og især efter voldsomme tumulter i forbindelse med Scotts svenske eftermiddagsgudstjeneste palmesøndag den 20. marts 1842 skønnede Scott, at hans person kunne blive en hindring for det gryende vækkelsesarbejde i Sverige. Det tog han konsekvensen af og forlod den 30. april 1842 Stockholm. Sin smerte over den urimelige behandling, Scott havde fået, og sin taknemmelighed over, hvad Scott havde givet ham, gav Rosenius udtryk for i et brev den 6. juli 1842.²⁴⁸

Missions-Tidning, var stærkt stigende, hvilket gav øgede indtægter til udgiveren Rosenius.

245I Carl Henrik Martling, "Rite vocatus – publicere docere" i *Till Bo Giertz 31 augusti 1965*, redigeret af Carl Henrik Martling et al., redegjorde Martling for, hvordan begrebet rettelig kaldet i forhold til lægprædikanter blev drøftet intenst i den lavkirkelige vækkelsesbevægelse efter dens gennembrud fra ca. 1840. Der var enighed om at sige ja til lægprædikanter, men uenigheden gik på, om en lægprædikant alene kunne forkynde på en ordineret præsts ansvar, eller om en lægprædikant i forlængelse af det almindelige præstedømme kunne have en selvstændig forkyndertjeneste. Man må sige, at det var meget specielt i forhold til artikel 14 i Den Augsburgske Bekendelse, at et amerikansk missionselskab på en klar alliancebasis, og hvor hele ledelsen bestod af personer med en reformert teologisk overbevisning, finansierede Rosenius og senere også Ahnfelts arbejde med forkyndelse, undervisning og bladudgivelse for Svenska Kyrkans medlemmer. Det amerikanske selskab stillede aldrig noget krav om, at Rosenius og Ahnfelt skulle fremme en alliancepræget kristendomsforståelse, og Rosenius lagde aldrig skjul på, at han i alt sit arbejde følte sig forpligtet på Bibelen og den lutherske bekendelse. Det er dog forståeligt, hvis en præst i Svenska Kyrkan, der lagde megen vægt på den lutherske bekendelse, så med skepsis på bekendelsesgrundlaget hos dem, der finansierede Rosenius' og Ahnfelts arbejde. En af disse kritikere var præsten Johan Ternström, der 1840-1849 redigerede *Nordisk Kyrko-Tidning*.

246 Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 82-85.

247 Mikkel Vigilius kalder Rosenius' forståelse af artikel 14 i Den Augsburgske Bekendelse "original og kontroversiel, men næsten nødvendig, hvis den hævdundne forkyndelsespraksis blandt de vakte skulle bringes i principiel overensstemmelse med bekendelsen" (M. Vigilius, *Kirke i kirken* (Hillerød: LogosMedia, 2004), 124); Om Rosenius' kirkesyn henvises til Flemming Kofod-Svendsen, "Carl Olof Rosenius' teologi med særligt henblik på hans kirkesyn", *Dansk Teologisk Tidsskrift* 79, nr. 1 (2016), 22-40.

248 Gunnar Westin, *George Scott och hans verksamhet i Sverige II* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1928), 379-382.

Rosenius bliver den åndelige leder

Rosenius blev da alene redaktør og udgiver af *Pietisten* og blev den åndelige leder af det vækkelsesarbejde, som Scott havde været den menneskelige initiativtager til. Man kan sige, at Scott havde banet vejen for den store opgave, Rosenius gik ind i med en luthersk profil. Den 2. august 1843 blev han gift med Agatha Lindberg (1814-1874) født i Umeå i en familie, der ikke var med i datidens læserkredse. Hun blev omvendt som ung og støttede helhjertet Rosenius' tjeneste som vækkelsesleder.

Rosenius som redaktør af Pietisten

Rosenius fik især blivende betydning for den religiøse folkevækkelse som redaktør af *Pietisten*. I tre andre artikler er indholdet af *Pietisten* beskrevet. Derudover øvede han sin indflydelse på følgende tre måder.

Rosenius som prædikant

Som prædikant hvor han især fremtrådte som bibeludlæggeren. Mange af hans artikler i *Pietisten* havde han først holdt som prædikener, bibeltimer eller andagter. I Stockholm prædikede han regelmæssigt, men han foretog også længere prædikenrejser rundt i Sverige. I det følgende skal gives et eksempel på en prædikenrejse, og de følger Rosenius' forkyndelse fik.

Rosenius påbegyndte 18.5.1867 en længere prædikenrejse til Sydsverige, hvor hans hustru og datter rejste med. Under rejsen skulle de også deltage i Lina Sandells (1832–1903) bryllup med Oscar Berg (1839–1903) i Hökabergs prästgård i Småland. Vielsen blev foretaget af Lina Sandells bror Nils Johan Sandell, komminister i Lannaskede.²⁴⁹ Rosenius prædikede i Jönköping og efter deltagelse i Lina Sandells bryllup fortsatte rejsen til Växjö, Karlshamn, Asarum og Kristianstad, hvor han prædikede de forskellige steder. Derefter fortsatte Rosenius til Vinslöv, hvor han prædikede i Vanneberga. I det møde deltog bonden Jöns Hanssön (1799-1884) fra Snärshult i Vittsjö sogn. Ved mødet blev Hanssön omvendt og kom til en levende tro på Jesus Kristus. Af glæde skyndte han sig de 4 mil hjem til Snärshult for at fortælle sin familie, hvad han havde oplevet under Rosenius' prædiken. Rosenius rejste videre til Hälsingborg og derfra til Helsingør og København, hvor han den 31. maj prædikede i Gothersgade 48. På tilbagereisen prædikede Rosenius den 2. juni på hotel Øresund i Helsingør.²⁵⁰

Rosenius rejste videre, men Hanssöns møde med Rosenius' forkyndelse i Vanneberga fik store konsekvenser. Det forandrede hjemmet i Snärshult, hvor Jesus gennem læsning af Bibelen og bøn blev en daglig gæst. Jöns og Elna Hansson (1805-1884) fik 6 børn. To af sønnerne Nils Jönsson²⁵¹ (1844–1924) og Johannes Jönsson (1847–1928, senere Wittander)²⁵² blev begge meget aktive i at bringe evangeliet om frelsen i Jesu navn ud til andre mennesker rundt omkring i Skåne, ligesom de

249 Moberg & Sandell, *Rosenii lif och Verksamhet*, 275; Oscar Lövgren, *Lina Sandell* (Stockholm: Gummessons Bokförlag, 1965), 130.

250 Flemming Kofod-Svendsen, "Rosenianismens indgang i det danske vækkelseslandskab" i *Rosenius i Danmark – en antologi om den rosenianske vækkelse i Danmark*, redigeret af Lars Brixen (Rønne: ELMForlag, 2020), 32.

251 *Några drag ur Predikanten Nils Jönssons liv och verksamhet*, upptecknade av J. Wittander (Hässleholm: Missionsbladets Expedition, 1925).

252 *Några drag ur Redaktören J. Wittanders liv och verksamhet utgivna av Hässleholms och Nordöstra Skånes Missionsföreningar* (Hässleholm: Missionsbladets Expedition, 1929); J. Wittander, *Något om husandakt* (Hässleholm: Missionsbladets Expedition, 1926); *Vittnesbörd om Bibeln*. Samlade och utgivna av J. Wittander och Edv. Johnsson (Hässleholm: Missionsbladets Expedition, 1923).

ivrigt var med til at sprede Rosenius' skrifter. Nils Jönsson blev prædikant i Hässleholms Missionsförening i 1876 og var foreningens ordförande 1896–1906. Johannes Wittander var Nordöstra Skånes Missionsförenings ordförande 1887–1928 og var bestyrelsesmedlem i Hässleholms Missionsförening i 32 år. Wittander var med til at oprette BV-Förlag i 1916 og sad i dets bestyrelse til sin død. Wittander blev den første redaktør for *Missionsbladet* oprettet 1917.²⁵³ Flere af ægteparret Elna og Jöns Hansson børnebørn og børnebørns børn har også været aktive i Guds riges arbejde. Tre af dem har fx været ydre missionærer, nogle har været prædikanter, flere har været aktive i en bestyrelse ved et lokalt missionshus eller aktive i Kristliga Ungdomsförbundet i Sydsverige. En efterfulgte Martin Lundström som formand for Luthersk Litteratur-Mission, der formidler bibler og skrifter af Luther og Rosenius på en lang række sprog i verden, for at mennesker derved må læse evangeliet om frelsen i Jesu Kristi navn.

Efter besøget i Danmark vendte Rosenius tilbage til Hälsingborg og fortsatte så med tog til Göteborg, hvor han ankom torsdag aften den 6. juni før pinse. Han lovede at prædike i domkirken pinsedag om eftermiddagen. På prædikestolen fik han et ildebefindende, idet han blev ramt af en hjerneblødning, så hele venstre side blev lammet. Den efterfølgende fredag dikterede han til sin datter de ord, der som en hilsen til hans venner skulle meddeles dem efter hans død: "Jag förstår, att, i synnerhet om Herren behagar kalla mig hädan, det skal blifwa kärt för mina wänner att få höra några uttryck från mitt eget inre. Då jag stod på predikstolen, kände jag blott ondt i hufwudet. Först da jag blifwit för hem, kommit i säng och nu kände min arm förlamad, trängde sig ock genast den tanken inpå mig, att det kunde wara nära för mig att gå all werldens wäg. Det kändes i början besynnerligt; dock erfor jag tillika glädje på grund af gammal förtrolig bekantskap med Herren. Det war till min af gammalt kände Herre och Frälsare, jag skulle gå...Och när jag nu med döden för ögonen ser på hwad jag lärt och skrifwit, kan jag med djupaste mening förklara, att jag icke wet något att återkalla; och denna förklaring behöfwes icke heller, enär jag hoppas, att alla deri skola finna den i tre hundra år pröfwade lutherska läran..."²⁵⁴

Rosenius fik lov at leve og virke i endnu nogle måneder, men kræfterne var ofte svage, og den 24. februar 1868 døde han i troen på sin Herre og Frelser.

Rosenius som brevsriver

Som brevsriver. Mange fra vækkelsen kontaktede Rosenius for at få åndelig vejledning.²⁵⁵ Rosenius var en meget flittig brevsriver, og mange af hans sjælesørgeriske breve er bevaret og adskillige er udgivet.²⁵⁶

253 Jens Lundergaard, "När Rosenius kom till byn" i *Vittsjö Hembygdsförenings årsskrift* 2019.

254 Moberg & Sandell, *Rosenii lif och Werksamhet*, 277-278.

255 B. Wadström, *Ur Minnet och Dagboken. Första delen* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1900), 313-316.

256 *Bref i Andliga Ämnen af C.O. Rosenius* (Stockholm: Tryckt hos A.L. Norman, 1868); *Din tillgivne C.O. Rosenius. Några Rosenius-brev för första gången publicerade och kommenterade av Nils Dahlberg* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens Bokförlag, 1968)

Rosenius som åndelig rådgiver fra sit hjem

Agatha og Carl Olof Rosenius havde et meget gæstfrit hjem, hvor der ofte var nogle mennesker til spisning. Mange boede også hos dem i kortere eller længere tid som fx Chr. Møller fra Bornholm (1834-1907), hvor Rosenius gav sjælesørgerisk hjælp og åndelige råd.²⁵⁷ Det var på den måde, at Rosenius for mange blev en stor åndelig autoritet.²⁵⁸

Rosenius' nærmeste medarbejder Oscar Ahnfelt

Rosenius havde naturligvis mange medarbejdere. En af dem var sangevangelisten Oscar Ahnfelt. Ahnfelt, der var præstesøn fra Skåne, afslørede tidligt et sang- og musiktalent. Hans ambition var at blive sanger og musiker, og i 1840 påbegyndte han musikstudier i Stockholm.²⁵⁹ Ahnfelt kom med i kredsen omkring Rosenius. Det var gennem Rosenius' forkyndelse, at han påskedag 1841 fik fred med Gud og frelsesvished, da Rosenius i den engelske kirke/Bethlehemskirken²⁶⁰ prædikede over

257 Wadström, *Dagboken*, 65; Martinius Svaabeck, Andreas Rønne og Christian Vestergaard (red.), *Luthersk Missionsforening 1868-1918* (Rønne: LM, 1922), 8; Lodin, *Rosenius liv och gärning*, 288-290. Om Rosenius' betydning i Danmark er fornylig udkommet følgende: *Rosenius i Danmark – en antologi om den rosenianske vækkelse i Danmark*, redigeret af Lars Brixen (Rønne: ELM, 2020).

258 Per Erik Gustafsson, *Hans Henrik von Essen och Den nyevangeliska kolportörsverksamheten* (Stockholm: Svenska Missionsförbundet, 1963), 147.165.

259 Om Ahnfelts liv og virksomhed: Carl Niklas Ahnfelt [1810-1887, sognepræst i Tranås og Onslunda, bror til O. Ahnfelt], "Några Drag ur Oscar Ahnfelts liv och verksamhet. Hans vänner tillägnade", *Korsblomman* 19 (1884), 3; genoptrykt (Strandhem Örskelljunga: Kristliga Ungdomsförbundets Musikförlag, 1966); Sigfrid Laurin, *Oscar Ahnfelt. En karaktärsstudie* (Stockholm: Ev. Fosterlands Stiftelsens Bokförlag, 1923); Sigfrid Laurin, *Oscar Ahnfelt. Gudsmannen – Evangelie-förkunnaren, en psykologisk studie* (Stockholm: Ev. Fosterlands Stiftelsens Bokförlag, 1925); Joseph Persson, *Oscar Ahnfelt* (Stockholm: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen, 1944); Josef Blomgren, *Oscar Ahnfelt* (København: Lohse, 1946); Öivind Tønnesen, *Oscar Ahnfelt* (Uppsala: J.A. Lindblad 1953); Oscar Lövgren, *Oscar Ahnfelt* (Stockholm: Gummesson, 1966); Ebbe Kaas, *Forbindelse med Skåne* (Brændstrup: Timekær, 2013).

260 Den Engelske Kirke/Bethlehemskirken var afløseren for det "Engelska, Wesleyanska Metodistiska" kapel også kaldet det engelske kapel eller den engelske kirke. Man påbegyndte byggeriet af Den Engelske Kirke/Bethlehemskirken i 1839, og i oktober 1840 blev den første gudstjeneste afholdt (Gustaf Brandt, *Carl Olof Rosenius*, Särtryck ur Kyrkohistorisk Årsskrift 1914, 367; Westin, *George Scott*, 376-385.493-504; Westin, *Svensk lutherdom i brytningstider*, 70; Ernst Newman, *Gemenskaps- och Frihetssträvanden i svenskt Fromhetsliv 1809-1855* (Lund: C.W.K. Gleerup, 1939), 43-47). Den Engelske Kirke/Bethlehemskirken var bygget i engelsk frikirkestil med plads til over 1.000 mennesker (Sven Lodin, *Rosenius i unga år*, 308; Knut Kjellberg, *Folkväckelse i Sverige under 1800-talet* (Stockholm: Carlsson, 1994), 168). Scott var initiativtager, og det var også ham, der stod for finansieringen, som væsentlig skete for penge indsamlet blandt metodister i England og USA. (Westin, *Svensk lutherdom i brytningstider*, 70; Emil Larsen, *Brydninger. Kirkelige og frikirkelige i sidste halvdel af det 19. århundrede med særligt henblik på Fredrik Fransons besøg i Danmark 1884-85* (København: Tro og liv, 1965), 32). Da Scott måtte forlade Sverige i 1842, blev den engelske kirke lukket (Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 76). Juridisk stod den engelske wesleyanske metodistkonference som ejer, mens den svenske grosserer Gustaf Theodor Keyser (1785-1853), der var med i kredsen omkring Rosenius, var betroet ansvaret for kirkens vedligeholdelse. (Lodin, *Rosenius*, 206). Rosenius havde i tilknytning til sin private bolig mulighed for at leje en større sal, der kunne rumme 400 mennesker. Her holdt han regelmæssigt bibeltimer. Da tilhørerskaren stadig voksede, så det kneb med pladsen, blev det i 1849 foreslået, at Rosenius fik mulighed for at benytte Den Engelske kirke/Bethlehemskirken til sine bibeltimer. Dermed blev en langvarig proces sat i gang for dels at skaffe penge til at købe kirken, for dels at sikre at ordinerede præster i Svenska Kyrkan havde det overordnede åndelige ansvar, og endelig for at sikre, at man ikke kom i konflikt med den stadig gældende konventikkelovgivning. Resultatet blev i første omgang, at lektor/pastor Per Magnus Elmlad (1806-1887), der i flere år havde holdt bibeltimer ved Adolf Frederiks Kirke i Stockholm, i 1851 flyttede sine bibeltimer til Den Engelske Kirke/Bethlehemskirken. Dermed var kirken åbnet med en præst som prædikant. I begyndelsen bevarede man det navn, som kirken var kendt under. Da en ordineret svensk præst i 1856 blev ansat ved kirken, blev det nødvendigt med et navneskift, og man valgte navnet Bethlehemskirken. Rosenius havde regnet med, at når der blev holdt bibeltimer i Den Engelske Kirke/Bethlehemskirken, ville tilstrømningen til hans bibeltimer blive mindre, så der ikke længere ville være pladsproblemer. Men tilstrømningen voksede stadig, når Rosenius prædikede. Resultatet blev, at hans bibeltimer

emnet: Kristi opstandelseskraft og nytte.²⁶¹ Efter sin omvendelse kom Ahnfelt i tvivl om, han skulle fortsætte sine sang- og musikstudier, eller han måske skulle stille sine evner og kræfter til rådighed for den vækkelse, Rosenius stod som leder af. Rosenius så Ahnfelts evner og fik ham draget ind i det evangeliserende arbejde.²⁶² Scott havde under sin forhandling med The Foreign Evangelical Society fået tilsagn om aflønning af to missionærer i Sverige. Det lykkedes nu Scott og Rosenius at få udvirket, at Ahnfelt også blev ansat som missionær i Sverige. At Ahnfelt blev ansat af The Foreign Evangelical Society betød, at han så det som det ydre kald til, at han som lægmand skulle være fuldtidsprædikant.²⁶³ Det amerikanske selskab lagde ingen begrænsninger på hans virkeområde, så han fik en meget fri ansættelse, hvor han også kunne virke som prædikant i Norge og Danmark, hvis nogen kaldte ham til det. Mens Rosenius gennem *Pietisten* formidlede Bibelens budskab til hele det svenske folk, blev Ahnfelt kaldet til at forkynde Guds ord i kirker, skoler, ja også ved en række friluftssarrangementer. Som prædikant formidlede han et klart budskab om synd og nåde. Han talte ligesom Rosenius om faldet i Adam og oprejsningen i Kristus. Men Ahnfelt var en mere festlig og humoristisk prædikant end Rosenius, der altid var strengt saglig, grundig og undervisende i sin stil. Det var imidlertid Ahnfelts sang og musik, der gav ham hans folkelige gennemslagskraft. Han var især en virtuos til at spille på en guitar med ti strenge, og så sang han vækkelsessange solo. Denne kombination af guitarspil, vækkelsessange og prædiken medførte, at han blev opfordret til at tale i mange forskellige sammenhænge.²⁶⁴ Der blev mand og mand imellem talt om hans festlige og folkelige optræden, og folk strømmede til for at høre ham. Han medbragte altid *Pietisten* og opfordrede sine tilhørere til at tegne abonnement. Et resultat af Ahnfelts mange rejser var, at der blev etableret læsegrupper, hvor man samledes i private hjem og læste højt af *Pietisten* og samtalte om indholdet. På den måde bredte vækkelsen sig. Som et resultat af blandt andet Ahnfelts mødeaktivitet blev der i Sydsverige dannet missionsforeningerne Västra Skånes Missionsforening i 1856, Nordöstra Skånes Missionsförening i 1858 og Hässleholms

fra den 4. marts 1857 blev flyttet til Betlehemskirken. Rosenius blev som lægmand aldrig Betlehems Kirkens faste prædikant, men han fik kirken stillet til rådighed, når der var ledige lokaler. I et brev den 5. marts 1857 til sine amerikanske venner beskrev Rosenius sin glæde og taknemmelighed over, at Den Engelske Kirke/Betlehemskirken var blevet åbnet først for Svenska Kyrkans præster, men siden også for lægmænd (Moberg og Sandell, *Rosenii lif och verksamhet*, 222-223; Westin, *Ur den Svenska Folkväckelsens Historia*, 147-153; Newman, *Gemenskaps- och Frihetssträvanden*, 46-47; Lodin, *Rosenius*, 206-214). I 1952 blev kirken nedrevet som følge af, at Stockholms bystyre havde besluttet en større renovering af området.

261 Blomgren, *Ahnfelt*, 21; Lodin, *Rosenius*, 107.

262 Arvid Norborg, *Frikyrklighetens uppkomst* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1953), 137.

263 Westin, *Ur den Svenska Folkväckelsens Historia*, 50.

264 Westin, *Ur den Svenska Folkväckelsens Historia*, 101.111-112.135-137.143-144.153; Gunnar Wikmark, *G.E. Beskow och Nyeangelismen* (Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1941), 269.

Missionsforening i 1860.²⁶⁵ Omend i mindre udstrækning var Ahnfelt også virksom ved dannelsen af Östra Smålands Missionsforening i 1863 og aktiv i Kristianstads Traktatsällskap.²⁶⁶

I alle fremstillinger af den rosenianske vækkelse fremgår det, at Ahnfelt som prædikant og ikke mindst som sanger og musiker har haft en meget stor folkelig gennemslagskraft. Mange blev omvendt gennem hans forkyndelse og sang. Men vi har ikke bevaret prædikener og artikler af ham, så vi mere præcist kan formulere indholdet i hans forkyndelse. Af bevarede breve fremgår, at han har opfattet sig som discipel af Rosenius. Rosenius var hans lærefader, men de var ikke enige i alle detaljer. I de forskellige fremstillinger understreges det, at Ahnfelt lærte verdensretfærdiggørelse. Han sang og prædikede gerne sætningen ”Verden i Jesus retfærdig er vorden” fra nr.14 i hans sangbog.²⁶⁷ Når Ahnfelt talte om det emne, medførte det ofte strid og debat²⁶⁸, ligesom emnet har medført strid og uenighed blandt personer og organisationer i Norden, der opfatter sig som disciple af Rosenius.²⁶⁹ Den alsidige og sjælesørgiske formuleringsevne, der prægede Rosenius, synes Ahnfelt at have manglet.²⁷⁰ Meget tyder på, at Ahnfelt godt kunne lide skarpe og markante spidsformuleringer – der til gengæld kunne skabe misforståelser.

I frikirkespørgsmålet er det blevet formuleret sådan, at Ahnfelt og den norske præst G.A. Lammers²⁷¹ (1802-1878) gensidigt har påvirket hinanden i frikirkelig og separatistisk retning.²⁷² Ahnfelts frikirkelige tendenser medførte, at han blev uønsket som prædikant i adskillige sammenhænge i Sverige.²⁷³ Rosenius var bedrøvet over Ahnfelts frikirkelige tilbøjelighed med

265 Se for eksempel *Västra Skånes Missionsförening 1856-1906*. Minnesblad tecknade af Föreningens Vänner (Helsingborg, 1906); *Västra Skånes Missionsförening 1856-1931*. Minnesteckning till sjuttiofemårshögtiden 1931. På styrelsens uppdrag utarbetad av Anders Åberg (Klippan, 1931); *1858-1908. Strödda Drag ur N.Ö. Skånes Missionsförenings Historia*. Samlade av Styrelsens Kommitterade (Kristianstad, 1908); *Nordöstra Skånes Missionsförening 1858-1958*. Några minnesanteckningar till hundraårshögtiden 1958. Utgiven av Styrelsen (Hässleholm, 1958); *Nordöstra Skånes Missionsförening 1858-1983*. Några minnesanteckningar vid 125-årsjubileet 1983 utgivna av styrelsens arbetsutskott (Knislinge, 1983); *Minnesblad över Hessleholms Missionsforening 1860-1910*. Några Erindringar (Hessleholm, 1909); *1860-1935 Hässleholms Missionsförening*. Några Erinringar med anledning av sjuttiofemårsdagen. Utgiven av Styrelsen (Hässleholm, 1934); *Hässleholms Missionsförening 1860-1960*. Strödda drag. Samlade och utgivna av Styrelsens Kommitterade (Hässleholm, 1959); *Hässleholms Lutherska Missionsföreningsverksamhet 1860-1984*, redigeret af Lennart Axelsson (Borås, 1984); Torbjörn Larspers, *Konfessionalitet och medbestämmande*. Evangeliska Fosterlands-Stiftelsens struktur och den nyevangeliska väckelserörelsens regionale nivå fram till 1922. (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2012).

266 *Minnesblad ur Östra Smålands Missionsförening 1863-1913*, samlade och utgivna av Alfr. Engström (Norrköping 1913); *1855-1905 Kristianstads Traktatsällskaps 50-åriga verksamhet* utgifven af Joh. Thysell (Kristianstad: Kristianstads Traktatsällskap, 1904), 4.

267 Lövgren, *Ahnfelt*, 75-84; Kaas, *Forbindelse med Skåne*, 145-150. Her findes henvisninger til en række andre fremstillinger.

268 Lövgren, *Ahnfelt*, 76-80; jf. Elith Olesen, *De frigjorte og trællefølket* (Frederiksberg: Forlaget Anis, 1996), 206.

269 Til en grundig belysning af emnet henvises til Finn Rønn Pedersen, *C.O. Rosenius og læren om universel retfærdiggørelse* (København: Nemalah 3-4, 1990), jævnfør Rune Söderlund, "Läran om den universella rättfærdiggørelsen i teologihistorisk belysning", *Svensk Teologisk Kvartalsskrift* nr. 3 (1979), 114-129; Rune Söderlund, "Den universella rättfærdiggørelsen. Aktualisering av en gammal stridsfråga" i: *Den rosenianska väckelserörelsen cirka 1890-1920 och bildandet av Missionssällskapet Bibeltrogna Vänner 1911*, redigeret af Torbjörn Larspers og Rune Imberg (Uppsala: Evangeliska Fosterlands-Stiftelsen och Evangelisk Luthersk Mission-Bibeltrogna Vänner), 151-159; Carl Fr. Wisløff, "Rosenius og læren om verdensrettferdigjørelsen" i Carl Fr. Wisløff, *Fullfør din tjeneste!* (Oslo: Lunde, 1993), 119-130.

270 E.J. Ekman/N.P. Ollén, *Inre Missionens Historia. Tredje Delen* (Jönköping: H. Hall, 1922), 888-891; Norberg, *Frikyrkligheten*, 141; Lövgren, *Ahnfelt*, 78.

271 Om Lammers: Ingulf Diesen, *Veiryddere* (Oslo: Ansgar, 1980); Kaas, *Forbindelse med Skåne*, 111-116.

272 Westin, *Ur den Svenska Folkväckelsens Historia*, 169; Lövgren, *Ahnfelt*, 103.

273 Westin, *Ur den Svenska Folkväckelsens Historia*, 180.224; Lövgren, *Ahnfelt*, 112-113.

blandt andet dannelsen af nadverforeninger med lægmænds uddeling af nadveren, idet han frygtede, at Ahnfelts store fokus på kirkespørgsmålet og nadverforeningerne skulle komme til at skjule for hovedopgaven: at forkynde evangeliet om frelsen i Kristus.²⁷⁴ Baggrunden for nadverforeningerne var dels visse præsters modvilje mod at uddele nadveren til aktive vækkelsesfolk, dels visse vækkelsesfolks ønske om at fejre nadver i "de troendes fællesskab".²⁷⁵ Da Lammers i 1860 vendte tilbage til den norske kirke, ændredes også Ahnfelts frikirkeengagement. Samtidig indså Ahnfelt, at hans frikirkeengagement havde skadet hans mulighed som forkynder.²⁷⁶

274 Sven Gustafsson, *Nyevangelismens kyrkokritik* (Lund: Gleerup, 1962), 41.

275 William Bredberg og Oscar Lövgren, *Genom Guds nåd. Svenska Missionsförbundet under 75 år* (Stockholm: Missionsförbundet, 1953), 57-148; *Kristliga Ungdomsförbundet i Sydsverige under 50 år* (Hässleholm: Utgiven av styrelsen, 1955), 11-12; *Hässleholms Missionsförening*, 112-113; *Missionssällskapet Bibeltrogna Vänners historia* (Stockholm: Utgiven av sällskapet styrelse, 1961), 62.99-100; J.L. Balling og P.G. Lindhardt, *Den nordiske kirkes historie* (København: Nyt Nordisk, 1979), 316.320; *Guds ord och löfte skall bestå. Jubilæumsskrift utgiven av Missionssällskapet Bibeltrogna Vänners styrelse vid sällskapet 75-årsjubilæum* (Stockholm: BV, 1986), 32-36; Mikkel Vigilius, *Kirke i kirken*, 128; Larspers, *Konfessionalitet*, 72-74.126; Torbjörn Larspers, "'Dina aktier noteras nu mycket högt på skånebörsen'. Roseniansk bibelsynsstrid ur sydsvensk perspektiv 1908-1916" i *Den rosenianska väckelserörelsen cirka 1890-1920 och bildandet av Missionssällskapet Bibeltrogna Vänner 1911*, redigeret af Larspers och Imberg, 72-74; *I Jesu spår. Evangelisk Luthersk Mission – Bibeltrogna Vänner 1911-2011*, redigeret af Rune Imberg, Arthur Einarsson og Tord Gunnarsson (Stockholm: BV 2011), 41.

276 Gustafsson, *Nyevangelismens kyrkokritik*, 42; Lövgren, *Ahnfelt*, 113.